

BALKAN

Aralık 2024

İSTİK

e-ISSN: 2687-2234

Dil ve Edebiyat Dergisi

Cilt: 6

Sayı: 2

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

EDİRNE

**BALKANİSTİK
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ**

Cilt: 6

Sayı: 2

Aralık 2024

**JOURNAL OF BALKANISTIC
LANGUAGE AND LITERATURE**

Volume: 6

Issue: 2

December 2024

e-ISSN: 2687-2234

Edirne

BALKANİSTİK
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ
Cilt: 6, Sayı: 2, Aralık 2024

JOURNAL OF BALKANISTIC
LANGUAGE AND LITERATURE
Volume: 6, Issue: 2, December 2024

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı Adına Sahibi | Owner

Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ (Dekan/Dean)

Editör | Editor

Doç. Dr. Yasemin GÜRSOY • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Editör Yardımcısı | Co-Editor

Dr. Taner ŞEN • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Alan Editörleri | Field Editors

Prof. Dr. Amina ŠILJAK-JESENKOVIĆ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları • Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY • Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı • Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Lindita Khanari LATİFİ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları • Tiran Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk
Doç. Dr. Kevser TETİK • Rus Dili ve Edebiyatı • Anadolu Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye
Doç. Dr. Sadık HACI • Bulgar Dili ve Edebiyatı • Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Serap BOZKURT GÜVENEK • Türk Dili ve Edebiyatı • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Dil Editörleri | Language Editors

Prof. Dr. Kerima FİLAN • Boşnakça/Bosnian, Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek
Prof. Dr. Meryem SALİM-AHMET • Bulgarca/Bulgarian, Şumen Üniversitesi, Şumnu/Bulgaristan
Doç. Dr. Esra ÖZKAYA • İngilizce/English, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Harun GÖÇERLER • Almanca/Deutsch, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Doç. Dr. Nursel DİNLER • Türkçe/Turkish, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Aslı DAMAR ÇAKMAK • Yunanca/Greek, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Dr. Gülhanım Bihter GÜLER • Rusça/Russian, Ordu Üniversitesi, Ordu/Türkiye
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK • Arnavutça/Albanian, Yunus Emre Enstitüsü, Priştine/Kosova
Dr. Viktor TRAJANOVSKI • Makedonca/Macedonian, Kiril Metodi Üniversitesi, Üsküp/Makedonya

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Alena CATOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek
Prof. Dr. Isa MEMİSHİ • Priştine Üniversitesi, Priştine/Kosova
Prof. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Menent SHUKRIEVA • Şumen Üniversitesi, Şumnu/Bulgaristan
Doç. Dr. Önder ÇANGAL • Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep/Türkiye

İnternet Sayfası | Internet Page

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balkanistik>

Yazı İşleri Müdürü | Director of Publication

Doç. Dr. Dolunay KUMLU • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Kapak Tasarım | Cover Design

Dr. Taner ŞEN

Dizgi | Page Layout

Arş. Gör. Atilla BİRBİR

Arş. Gör. Noyan HACIPAŞAOĞLU

Dergi Hakkında | About the Journal

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Journal of Balkanistic Language and Literature is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year June and December.

İletişim | Contact

Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye Edebiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi, Edirne -Türkiye
Tel.: 0284 235 95 27 Faks: 0284 235 95 22 e-posta: balkanistik@trakya.edu.tr

DANIşMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ahmet GÜNşEN • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Andrii ARTEMENKO • Kharkiv Devlet Tasarım ve Sanat Akademisi, Harkov/Ukrayna
Prof. Dr. Ergin JABLE • Priştine Üniversitesi, Priştine/Kosova
Prof. Dr. Éva CSÁKİ • Péter Pázmány Katolik Üniversitesi, Budapeşte/Macaristan
Prof. Dr. Georgios SALAKİDİS • Demokritus Trakya Üniversitesi, Gümölcine/Yunanistan
Prof. Dr. Hatice şAHİN • Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ALTUN • Sakarya Üniversitesi, Sakarya/Türkiye
Prof. Dr. Nuran MALTA-MUHAXHERİ • Priştine Üniversitesi, Priştine/Kosova
Prof. Dr. Türkan OLCAY • İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Zeynep ZAFER • Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Amir DURANOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek
Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK • Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye
Doç. Dr. Seda İLMEK • Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Fatos DİBRA • Tiran New York Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk
Dr. İsa SÜLÇEVŚİ • Priştine Üniversitesi, Priştine/Kosova
Dr. Mirsad TURANOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek
Dr. Nevena GRAMATİKOVA • Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Sofya/Bulgaristan

BU SAYININ HAKEMLERİ | REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Alena CATOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN • Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Dinçer ATAY • Kafkas Üniversitesi, Kars/Türkiye
Doç. Dr. Hristo SALDZHIEV • Stara Zagora Trakia Üniversitesi, Eski Zağra/Bulgaristan
Doç. Dr. İlyas KAYAOKAY • Munzur Üniversitesi, Tunceli/Türkiye
Doç. Dr. Kevser TETİK • Anadolu Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye
Doç. Dr. Mehmet SOLAK • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu/Türkiye
Doç. Dr. Menent SHUKRIEVA • Şumen Üniversitesi, Şumnu/Bulgaristan
Doç. Dr. Önder ÇANGAL • Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep/Türkiye
Doç. Dr. Öznur ÖZDARICI • Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale/Türkiye
Doç. Dr. Sibel Bayram • Düzce Üniversitesi, Düzce /Türkiye
Dr. Abidin KARASU • İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Dr. Zehra KIMIŞOĞLU • Kafkas Üniversitesi, Kars/Türkiye
Dr. Zeynep KOYUNCU • Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman/Türkiye

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

Aycan ZHADANOVIC

BALKAN DİL BİRLİĞİ'NDE TÜRKÇENİN ROLÜ

THE ROLE OF TURKISH IN THE BALKAN LANGUAGE UNION

110-135

Yavuz KARTALLIOĞLU

ABDULAH ŠKALJİĆ'İN 'TURCİZMİ U SRPSKOHRVATSKOM JEZİKU' ADLI
SÖZLÜĞÜNDEKİ TÜRKİZMLERDE OSMANLI TÜRKÇESİ KONUŞMA DİLİ

OTTOMAN TURKISH COLLOQUIAL LANGUAGE IN THE TURKISMS OF
ABDULAH ŠKALJİĆ'S DICTIONARY 'TURCİZMİ U SRPSKOHRVATSKOM JEZİKU'

136-164

Özlem ÖZMEN GÜMÜŞ

TÜRKÇE VERİNTİLER SÖZLÜĞÜ'NE GÖRE YUNANCADAKİ TÜRKÇE
AKRABALIK ADLARI

TURKISH KINSHIP TERMS IN GREEK ACCORDING TO THE TURKISH LENDINGS
DICTIONARY

165-185

Mehmet EREN

ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN *İÇİMİZDEKİ İNCİ TANECİĞİ* ROMANINDA
DİL/SİZLİK VE UMUT/SUZLUK

LANGUAGE/LESSNESS AND HOPE/LESSNESS IN ÖMER OSMAN ERENDORUK'S
NOVEL *THE PEARL GRAIN WITHIN US*

186-198

Murat ASLAN

HERSEKLİ DEDEPAŞAZÂDE OSMÂN MAZHAR'IN BANALUKA SAHRÂSI
MUHÂREBESİ ADLI ESERİ

THE BOOK OF DEDEPASHAZADE OSMAN MAZHAR OF HERZEGOVINA CALLED
BANALUKA SAHRASI MUHAREBESI

199-234

Edina NURIKIĆ

BOŞNAK YAZAR ABDUREZAK HIVZI BJELEVAC'IN ESERLERİNDE YAKIN
DÖNEM OSMANLI TARİHİNİN YANSIMALARI

THE REFLECTION OF RECENT OTTOMAN HISTORY IN THE WORKS OF BOSNIAN
AUTHOR ABDUREZAK HIVZI BJELEVAC

235-250

Kitap Tanıtımı | Reviews

Hayriye DURKAYA

LENİNGRAD ÇOCUKLUĞU-KISA ÖYKÜLER

251-253

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1497533
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 110-135
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 110-135

BALKAN DİL BİRLİĞİ'NDE TÜRKÇENİN ROLÜ*

Aycan ZHDANOVICH**

ÖZ: Bu çalışma, Balkan Dil Birliği'nde Türkçenin ve Balkan dilleri (Arnavutça, Arumence (Ulahça), Bulgarca, Rumence ve Yunanca) arasındaki dil birliğinin tarihî yönlerini incelerken Türkçenin bu dillere katkısını göstermeyi hedeflemektedir. Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve öncesindeki Türk varlığının Balkan dilleri üzerindeki etkileri, dilbilimsel tipoloji ve etkileşimleri bağlamında ele alınmaktadır. Türkçenin, Balkan dilleri arasında yapısal bir etkiye sahip olup olmadığı ve bu dillerin sesbilgisi ve biçimbilim özellikleri üzerindeki potansiyel etkileri tartışılmaktadır. Vurgusuz geniş ünlülerin dar ünlülere dönüşmesi Türkçede olduğu gibi Balkan dillerinde de yaygın bir ses olayıdır. Aynı şekilde ön ses türemesi de Balkan Dil Birliği'ne üye dillerde görülmektedir. “ı” sesinin de Balkanlarda ortaya çıkışı, ünsüz olan “c”, “ç,” ve “ş” gibi ön damaksıl seslerin bulunması Türk dilleriyle olan tarihsel etkileşimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

* Bu makale, 2019 yılında Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel Bayraktar danışmanlığında Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanan “Balkan Dil Birliği ve Türkçe” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: aycanzhdanovich@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5493-5723

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Zhdanovic

Geliş Tarihi (Received): 08.06.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 30.11.2024

Cite as/Atıf: Zhdanovich, A. (2024). Balkan Dil Birliği'nde Türkçenin rolü. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 110-135.

“mı” ekinin görevlerine bakıldığında cümlelerin anlamını vurgulamak ve pekiştirmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu ek, sebep, koşul ve zaman anlamlarına da bürünebilir ve bazı durumlarda anlam kayması ile zaman zarfı işlevi kazanmaktadır.

Balkan dillerinde fiil sistemlerinin düzeni konusunda Türkçenin etkisi dikkate değerdir. Balkan dilleri ve Türkçe arasındaki etkileşimler, dilbilimsel açıdan zengin bir alan sunmakta ve dil bilimcilere önemli bir çalışma alanı vadederken Balkan dillerinin karşılıklı etkileşimini ve bu etkileşimin Türkçe üzerindeki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu makalenin yöntemi, incelenen konunun tarihsel ve dilbilimsel yönlerini ele alarak yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Balkan Dil Birliği, Türkçe, Bulgarca, Sesbilgisi, Biçimbilim.

THE ROLE OF TURKISH IN THE BALKAN LANGUAGE UNION

ABSTRACT: This research seeks to highlight the influence of Turkish on the languages of the Balkans (Albanian, Aromanian, Bulgarian, Romanian, and Greek) within the framework of the Balkan Linguistic Union, while exploring the historical dimensions of the linguistic cohesion between Turkish and these languages. The effects of the Turkish presence in the Balkans during and before the Ottoman Empire period on the Balkan languages are addressed in the context of linguistic typology and interactions. The potential structural impact of Turkish on the Balkan languages and its influence on their phonological and morphological features are discussed. The transformation of unstressed wide vowels into narrow vowels is a common phonetic phenomenon in Turkish as well as in the Balkan languages. Similarly, the emergence of prothetic vowels is also observed in the languages of the Balkan Linguistic Union. The appearance of the sound “ı” in the Balkans, as well as the presence of palatal consonants such as “ç,” “ğ,” and “ş,” can be considered a reflection of the historical interaction with the Turkic languages.

111

When examining the functions of the suffix “mı,” it has begun to be used to emphasize and reinforce the meaning of a sentence. This suffix can also take on causal, conditional, and temporal meanings and, in some cases, undergo semantic shift to function as a temporal adverb.

The influence of Turkish on the organization of verb systems in the Balkan languages is noteworthy. The interactions between Balkan languages and Turkish offer a linguistically rich field and present an important area of study for linguists, aiming to reveal the mutual influences among Balkan languages and the reflections of these interactions on the Turkish language. The methodology of this article is conducted by addressing the historical and linguistic aspects of the subject under investigation.

Keywords: Balkan Language Union, Turkish, Bulgarian, Phonology, Morphology.

Giriş

1920 ve 1930’larda Rus göçü sırasında ortaya çıkan Avrasya kavramı, başlangıçta eski Rus İmparatorluğu’nun birliğini ve çeşitliliğini vurgulayan siyasi bir terimken zamanla yapısal dilbilim ve antropoloji alanlarında akademik bir boyut kazanmıştır. Nikolay Trubetskoy ve Roman Jakobson gibi isimler, bu kavramın

gelişiminde önemli rol oynamışlardır (Saldzhiev vd., 2015, s. 23). Avrasyacılık, Sovyet sonrası dönemde de politik ve kültürel seviye tarafından benimsenmiş ve bilimsel tartışmalarda yer almıştır. Avrasya kavramı, İç Asya Türk halklarının dili ve sosyal kültürü ile Orta Asya, Doğu ve Batı Avrupa'daki Türk olmayan halkların sosyal yapılarından etkilenmiştir.

Avrasya teorisi, dilbilimsel ve antropolojik benzerliklere odaklanırken, bazı çalışmalar Balkan Dil Birliği ve Güneydoğu Avrupa'nın geleneksel toplum yapılarıyla ilgilidir. Bu çalışmalar, Avrasyacıların dilbilim ve antropolojideki benzerlikleri nasıl incelediğini, Balkan dillerinin fonolojik yönlerini, Türkçe ve Balkan dilleri arasındaki yapısal etkileşimi ele almakla kalmaz, aynı zamanda Türk ile Bulgar etnonimindeki akrabalık sistemlerindeki Avrasya öğelerini de ele almaktadır. Avrasya Dil Birliği, tek tonluluk, düz ve damak ünsüzlerinin karşıtlığı gibi temel fonolojik özellikler üzerine kuruludur. Jakobson, bu özelliklerin Avrasya dillerini diğer dillerden ayıran önemli faktörler olduğunu belirtmiştir. Bu özellikler, Türk dillerinin ünlü uyumundan etkilenmiş ve Proto Türkçede de görüldüğünden dolayı Jakobson, bu ilişkinin Avrasya dillerinin bir parçası olduğunu savunmuştur (1962, s.188).

Coğrafi açıdan yakın bulunan ülkelerin dilleri birbirinden etkilenecek bazı noktalarda birleşmişlerdir. Balkanlar da tarih boyunca birçok farklı etnik grubun ve dillerin etkileşimine ev sahipliği yapmıştır. Bazı dilbilimciler, Arnavutça, Arumence (Ulahça), Bulgarca, Makedonca, Rumence ve Yunancayı “dil birliğine” dâhil ederken, Türkçenin, bu diller üzerinde yapısal bir etkisi olmadığını ve Türkçenin bir Balkan dili olmadığını savunmaktadır. Ancak, bu görüşü savunan dilbilimcilerin aksine dilbilimsel tipolojinin irdelenmesi, Balkan dilleri arasındaki dil birliğinin tarihsel ve modern yönlerinin incelenmesi, Türkçenin bu dil birliği içindeki rolünün analiz edilmesi, dil birliği kavramının Balkan coğrafyasında nasıl bir anlam kazandığı ve Türkçenin bu süreçteki etkilerinin detaylı bir şekilde nasıl ele alındığı açısından oldukça önemli bir çalışmadır.

Osmanlı Dönemi Öncesinde Türklerin Balkanlara Yolculuğu

Osmanlı dönemi öncesinde Balkanlarda Türk varlığı oldukça önemlidir. Günümüz Balkan topraklarında, M.Ö. 1000 yıllarında İliryahılar, Traklar ve Daklar'ın yaşadığı bilinmektedir. Günümüz Bulgaristan'ın ataları olan Tuna Bulgar

Kağanlığı¹ ise 7. yüzyılda Güney Besarabya, Eflak Ovası'nın bir bölümü, Dobruca'nın tamamı ve Karadeniz kıyısından başlayarak Timok Nehri arasındaki Aşağı Moesia eyaletini kapsayan ve Asparuh Han liderliğindeki bir Orta Çağ devleti olarak bilinmektedir (Ahmetbeyoğlu, 2021, s. 27).

Türk kavmi olan Peçenekler² ile Bulgarların³ tanışması 895-896 yılları arasına tarihlenmektedir ve ayrıca Peçenekler Bulgarlarla yakınlaşarak önemli bir siyasi ve askerî ittifak kurmuşlardır. Elbette bu ittifak sadece siyasi ve askerî birlikten ibaret olmayıp karşılıklı kültürel etkileşime de katkıda bulunmuştur. Karadeniz'in kuzey bölgesine yerleşen Uzlar⁴ Kıpçakların baskısıyla Tuna Nehri boyuna ve oradan da Balkanlara göç etmişlerdir. Bu göç 1064-1065 yıllarına denk gelmektedir. Soğuk hava koşulları ve salgın hastalıklar sebebiyle nüfusu azalan Uzlardan sağ kalanlar ise Bizans'ın kendilerine gösterdikleri yerlere (çoğunlukla Makedonya'ya) yerleştirilmiştir (Sümer, 1972, s. 60). 1187 yılında Asen ve Petir kardeşler⁵, Kuman-Kıpçak Türklerinin⁶ de yardımıyla II. Bulgar İmparatorluğu'nu kurmuşlardır (Kadzal, 2022, s. 273).

Yunanistan'ın tarihi oldukça eski zamanlara dayanmaktadır ve zengin bir kültür mirasına sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Peçeneklerin Balkanlara göçü, Bizans İmparatorluğu dönemine denk gelmektedir. Peçeneklerin Bizans⁷ ile ilişkileri

¹ Tuna Nehri civarında devlet kuran eski bir Türk topluluğudur. Ancak IX. yüzyıl itibarıyla Hristiyan inancını benimsemişler ve Slav kültürüyle bütünleşmeye başlamışlardır (Ercan, 1990, s. 300).

² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvanu Lugâti't Türk*'te, Peçenekleri, coğrafi konumları itibarıyla Anadolu'ya, yani Rum diyarına en yakın yirmi bir Türk boyu arasında kaydetmiştir (Yalvar, 2018, s. 8).

³Tuna Bulgar Kağanlığı, yani I. Büyük Simeon (893-927) dönemi tarihçiler tarafından "Bulgar Tarihinin Altın Dönemi" olarak adlandırılmaktadır (Kadzal, 2022, s. II). 681 yılında kurulan Tuna Bulgar Kağanlığı ya da diğer adıyla I. Bulgar Kağanlığı, 927 yılında I. Simeon'un ölümüyle zayıflamaya başlamış ve Bizans hâkimiyetine girmiştir (Vatansever, 2019, s. 198). 1018 yılında Balkanlardaki hâkimiyeti sona ermiştir.

⁴11. yüzyılın ortalarında Karadeniz'in kuzeyine yerleşen, Rus kaynaklarda "Tork (Türk)", Bizans kaynaklarında "Uz" olarak anılan mühim bir Oğuz kümesidir (Sümer, 1972, s. 60).

⁵ Asen ve Petir kardeşlerin milliyetleri konusunda tartışmalar mevcuttur. Bulgar tarihçilere göre Bulgar asıllı oldukları, Rumen tarihçilere göre Ulah kökenli oldukları (Vatansever, 2019, s. 20), dilbilimsel incelemeler sonucunda da "Asen" isminin Türkçe "Esen" kelimesinden geldiği ve Kuman olduğu varsayımları mevcuttur (Vasary, 2007, s. 52).

⁶ Peçenekler'in başında olan Tatuş, 1087 yılında Bizans'ın kendilerine karşı düzenlediği seferi öğrenince kardeş kavim olan Kuman-Kıpçaklardan yardım istemek zorunda kaldı. Böylece Kuman-Kıpçaklar Balkan topraklarına gelmiş oldular (Yalvar, 2018, s. 13).

⁷ Konstantin Monomakhos'un (1042-1054) tahta geçtiği dönemde Peçenekler iki önemli meseleden biriydi.

genelde ticari olsa da 1026 yılından sonra bu ilişkiler farklı bir yöne evrilmiş ve çatışmalarla tarih kayıtlarına geçmiştir (Hüseynov, 2022, s. 1682). Peçeneklerin ilk kez 1078 senesinde Bizans ile olan ilişkilerinde Kuman-Kıpçaklardan yardım talep ederek Kuman-Kıpçakların yoğun olarak Karadeniz'in kuzeyine gelmişler ve Yunanlılar bu Türk boyu ile tanışmıştır (Yücel, 2021, s. 97).

Balkanlarda yaşayan bu kadim Türk toplulukları, zamanla diğer Balkan halklarıyla hem genetik hem de kültürel olarak iç içe geçmişlerdir. Bu karışım, genlerden tutun da eski şamanik inançlara ve dillere kadar birçok alanda görülmektedir. Bu yüzden, Balkan Türklerinin diğer halklarla birleşip kaynaştığını ve ortak bir miras paylaştığını söylemek için pek çok sebep bulunmaktadır.

Balkan Dil Birliği'ne Üye Diller ve Tartışmalar

Balkanlar, çok çeşitli dil ailelerinden dillerin bir arada bulunduğu ve tarih boyunca ses ve fiil sistemleri ile sosyo-kültürel yapılarda karşılıklı etkileşimlerin kaçınılmaz olduğu bir bölgedir. Bu etkileşimlerde genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli hükümdarlığından kaynaklanan kelime alışverişleri akla gelmektedir. Ancak, Balkan dilleri, Osmanlı dönemi öncesinde de bölgede yaygın olan diğer Türk dillerinin etkisi altında kalmıştır.

Balkan Yarımadası'nda konuşulan diller üzerine yapılan dilbilimsel çalışmaları tanımlamak amacıyla 'Balkanoloji' terimi kullanılmaktadır. Slovenyalı dilbilimci Jerney Kopitar, 1829 yılında Tuna Nehri'nin güneyindeki dillerin benzerliklerini incelemiş ve bulgularını kayda geçirmiştir (1829, s. 253). Kopitar, özellikle Rumence, Arnavutça ve Bulgarca gibi birbirine yakın olmayan dilleri detaylı bir şekilde analiz etmiştir (Haarmann, 1976, s. 77). Daha sonra, Franz Miklosich, Yunanca dâhil olmak üzere bu dillerin ortak özelliklerini sıralayan sekiz maddelik bir liste hazırlamıştır (Wagner, 2010, s. 13). Peki Türkçe bu araştırmalara dâhil edilip Balkan Dil Birliği'ne katılacak mıydı? Türkiye Türkçesinin Balkan Dil Birliği'ni oluşturan diller üzerindeki etkisi nedir?

Sandfeld, Osmanlı döneminde Türkçeden alınan kelimelerin Balkan dillerinde ortak bir kelime hazinesi oluşturduğunu belirtmiş, ancak Türkçenin yapısal özellikleri bakımından Balkan dillerinden farklı olduğunu savunmuştur (Sandfeld, 1930). Schaller ise, Türkçenin Balkan dilleri arasında üçüncü sırada yer aldığını, yani Balkan dilleriyle bazı ortak özellikler taşıdığını, ancak tam anlamıyla bir Balkan

dili olmadığını öne sürmüştür (1975, s. 191). Bu araştırmalarda Türkçe adına en önemli gelişmeleri başlatan isim ise Viktor Friedman olmuştur. Türkçeyi önce Makedonlara ardından da Rumenlere kabul ettirmiş ve bunu Ulahlar, Sırlar, Arnavutlar ve Bulgarlar takip etmiştir (Friedman, 2003, s. 8-9). Ses sisteminde Makedoncaya özgü olmayan sesbirimlerin Türkçede olması (Friedman, 2003, s. 2-6) ya da tümcebilgisi açısından Balkan dilleri arasındaki tipolojik benzerliklerin incelenmesi, Friedman'ın çalışmalarının odak noktalarından biri olmuştur. Özellikle, Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkisinin yanı sıra, bu dillerin kendi aralarındaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin dil yapıları üzerindeki sonuçlarını detaylı bir şekilde ele almıştır. Friedman, Balkan dillerinin sesbilim, biçimbilim ve sözdizim gibi çeşitli dilbilimsel düzeylerde gösterdiği özellikleri ve bu özelliklerin tarihsel gelişimini Türkçe ile olan ilişkileri bağlamında analiz etmiştir (2003, s. 2-6). Bu analizler, Balkan dillerinin ve Türkçenin karşılıklı olarak birbirlerini nasıl etkilediğini ve bu etkileşimin dil evrimi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Weigand (1928), Sırpça ve Türkçeyi yalnızca coğrafi olarak Balkan dilleri arasında saymakta ve dil sıralamasında Türkçeyi üçüncü kademeye yerleştirmektedir. Andrey Sobolev ise dil etkileşimlerini üç temel başlık altında toplamıştır (2008, s. 6-7):

- Bir dilden diğerine sesbirimlerin geçmesi veya değişimi: Bu evre çoğunlukla ödünç alınan sözcüklerle meydana gelmiş, yani dil değişimi tekrar şekillendirilmiştir.

- Dilde alt katmanın⁸ yeniden düzenlenmesi: Dilin temel yapısında anlam ve biçim açısından ortak dil öğelerinin ödünç verilmesidir. Bu, genellikle dilbilgisi bölümlerini ya da sözcükleri oluşturan sözlük birimleri, deyimleri ve anlambirimleri kapsamaktadır.

- Dil işlevinin adapte edilmesi: Bir dil öğesinin, başka dillerin etkisi altında işlevinin değişmesidir. Örneğin, bir kelimenin ya da dilbilgisi yapısının farklı bir

⁸ Balkanlardaki Latin ve Slav dillerinde, diğer bölgelerdeki Latin ve Slav dillerinde bulunmayan bazı özellikler gözlemlenmektedir. Bu durum, söz konusu özelliklerin Balkanların eski yerli dillerinden; yani Trakça, Daçça ve İlirceden kaynaklanmış olabileceğine işaret etmektedir. Bu eski diller, günümüz Balkan dillerinin temelini oluşturan bir alt katman olarak düşünülebilir.

anlam kazanması veya farklı bir kullanım alanı bulması bu kapsama girmektedir (Sobolev, 2008, s. 9-10).

Balkan Dil Birliği Üyeleri Üzerinde Türk Dillerinin Fonolojik Etkisi

Prag Dilbilim Okulu'ndan dilbilim ile ilgilenen kişiler, 20. yüzyılın başlarından ortalarına kadar Avrupa ve İç Asya'daki dillerin ses bilgisi sistemleri hakkında çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda, Türk ses bilgisi ve diğer Avrupa dillerinin ilkeleri temel alınarak Avrasya dil ailesindeki farklılıklar incelenmiştir. Avrasya dilleri içinde yer alan Türkçe, Volga Vadisi'nden ve Doğu Slav ülkelerinden gelen Fin-Ugor dillerinde, sessiz harflerin sayısının daha fazla, sesli harflerin ise daha az olduğu gözlemlenmiştir. Balkan Dil Birliği'ndeki diller, geniş bir sesli harf sistemine sahip dillerin hâkim olduğu bölgelerden ayrılarak, Avrasya dilleri sınıfına yaklaştırılmıştır.

Kısaca bu değişiklikler şöyle özetlenebilir:

- a) Eski sesli harflerde azalma ve sessiz harflerin öne çıkması
- b) Kısa sesli harfler ile uzun sesli harfler arasındaki uzunluğun ve nicel sesli harflerin ortadan kalkması
- c) İkiz ünlü sayılarının azalması (özellikle Yunanca ve Rumence'de) ya da tamamen ortadan kalkması (Arnavutça ve Bulgarca gibi)
- d) Nazal seslerin kaybolması (Bulgarca)
- e) /ə/ (ı) arka sesinin ortaya çıkması (Arnavutça, Bulgarca, Rumence ve bazı Yunan ağızlarında görülmektedir)
- f) Vurgunun yer değiştirmesi (Çok sesli ve niceliksel vurgu dinamik olana geçmiştir)
- g) Vurgusuz geniş sesli harflerin (a, o, e) daralması ve düşmesi gibi.

Balkan Dil Birliği'ne dahil olan dillerin sesli harf sistemi aşağıda verilmiştir:

Tablo 1*Arnavutça Sesli Harf Sistemi*

	Ön Arnavutça (Orel 2000: 1-23)	Modern Arnavutça
Sesli harfler	Kısa: ā, ē (ie ye dönüşmüştür), ĭ, ŭ Uzun: ā, ō (ue ye dönüşmüştür), ĭ, ŭ (*ui ye dönüşmüştür) a, ē, e, ĭ, o, u, y	a, ē, e, ĭ, o, u, y
Çift sesli ünlüler	ai, ei, au, eu, ie/ia	

Tablo 2*Bulgarca Sesli Harf Sistemi*

117

	Eski Bulgarca	Modern Bulgarca
Sesli harfler	a, e, ѣ, и, o, oy, ъ (oldukça kısa e/ı), ъ (oldukça kısa u/o), ѡ, ѧ	a, ъ, o, y, e, и
Çift sesli harfler	ы	

Tablo 3*Rumence Sesli Harf Sistemi*

	Latince	Modern Rumence	Arumence
Sesli harfler	Kısa: ā, ē, ĭ, ŭ, ō Uzun: ā, ē, ĭ, ŭ, ō	a, e, ĭ, o, u, ā	a, e, ĭ, o, u, ā
Çift sesli harfler	ui, ui, ei, ei, eu, eu, oe, oi ~ oe, ou, ou	ea, oa	ea, oa

Tablo 4*Yunanca Sesli Harf Sistemi*

	Eski Yunanca	Modern Yunanca
Sesli harfler	Kısa: α , ε , ι , ο , υ Uzun : α , η , ι , ω , υ	αυ /α ,αι/ευ/ε, ι /η/υ/ει/οι, ο/ω , ου ⁹ : a, e, i, o, u
Çift sesli harfler	αι, ει, οι, αυ, ου, υι, ευ, ηυ	αϊ – αι, αυ-ου, οϊ – οι, υι – υι, ει-ει, εϋ - e ¹⁰

Tablo 5*Türkçe Sesli Harf Sistemi*

	Eski Türkçe	Modern Türkçe
Sesli harfler	Kısa : a, e, ı, i, o, ö, è, ä Uzun : â, ē, ī, ū, ō	a, e, ı, i, o, ö, u, ü
Çift sesli harfler	aa, ii, oo, öö, uu, üü (Uygur Türkçesi) ıa, ie, uo, üö (Yakutça) uo, üo, ue (Gagavuzca) ¹¹	

Türk dilleri ve eski Türkçe üzerine yapılan ilk çalışmalarda, uzun ünlülerin varlığına dair fikirler ortaya atılmıştır. Bu düşünceden ilk defa Otto Böhtlingk, 1851 yılında St. Petersburg’da yayımladığı *Über die Sprache der Jakuten* adlı yapıtında bahsetmiştir. Böhtlingk’in bu tezini ortaya atmasından yaklaşık otuz yıl sonra,

⁹ Modern Yunancanın yazımı ses bilgisel değil etimolojiye dayalıdır. Yani sözcükler modern telaffuzla yazılmamış, aksine eski ve çok sayıda ünlü ve çift sesli harflerin olduğu Bizans Yunancası telaffuzu baz alınarak yazılmıştır.

¹⁰ Modern Yunancada çift sesli harflerin miktarı sıkça tartışılan bir meseledir. Bahsedilen çift sesli harflerden bazıları seyrek olarak kullanılırken bazıları sık kullanılmaktadır.

¹¹ Kıpçak biçimi denilen çift sesli harfler bulunmaktadır (Pokrovskaya, 1995, s. 37).

Radloff ise eski Türkçede doğal olarak uzun ünlülerin olmadığını savunmuş ve modern Türk dillerinde görülen uzun ünlülerin, çeşitli ses gruplarının zamanla kısalması sonucu oluşan ikincil uzunluklar olduğunu öne sürmüştür (Tekin, 1995, s. 7).

Balkan Dil Birliği'ne üye dillerin ünlü sistemleri zamanla basitleşmiş ve daralmıştır. Bu diller, a/ı, o/u, e/i gibi ünlü çiftleri arasında farklı ses özellikleri sergilerken, Türk dillerinin ünlü sistemlerine yaklaşmış, ancak Slav ve Rumen dilleri gibi diğer Avrupa dillerinden uzaklaşmıştır. Bazı araştırmacılar, Balkan dillerinin Jakobson ve Trubetskoy'un tanımladığı Avrasya fonolojik özelliklerini paylaştığını belirtmiştir. Ancak, bu tipolojik yakınlığın rastlantısal olmadığına dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Özellikle, Bulgaristan'ın izole dağ lehçeleri, Eski Bulgar ünlü sistemini korurken, Mıglen Rumencesi gibi bazı küçük diller, Balkan Dil Birliği'nin tipik ünlü sisteminden farklı fonolojik özellikler geliştirmiştir. Bu durum, Balkan dillerinin ünlü sistemlerindeki yeniliklerin sadece diller arası etkileşimle açıklanamayacağını göstermektedir. Ayrıca, Balkan Dil Birliği'nin sınırları dışında kalan dillerde de Türkçenin ve diğer Türk dillerinin etkileri görülmektedir.

Vurgusuz Ünlülerde Genişlikten Daralmaya

Ses kanalında oluşan daralma ile bazı seslerin daralması mümkündür. (Karaağaç, 2010, s. 70). Lehçelere bakıldığı takdirde Balkan Dil Birliği'ne üye dillerde en yaygın görülen ses sistemi olayıdır. Bu ses olaylarında Gagavuzcanın etkisi oldukça büyüktür. Bu daralmanın 14. ve 15. yüzyıllarda başlamış olacağı düşünülmektedir (Stachowski, 2019, s. 161). Balkan dillerinin ses bilgisi sistemlerinde, geniş a, ı, o harflerinin ъ(ı) harfine daralması en dikkat çekici özelliklerden biri olarak kaydedilmiştir.

Balkan Dil Birliği'nde bulunan dillerde, ünlülerin daralması iki farklı biçimde gerçekleşmektedir. Birincisi, 'basit daralma' olarak bilinir ve bu durumda, genellikle vurgulanmayan geniş ünlüler (e, a, o gibi), kendilerine en yakın olan dar ünlülere (i, ı, u gibi) dönüşmektedir. Bu tür bir daralma, Balkan Dil Birliği'ne dâhil olan tüm dillerde gözlemlenmektedir. İkinci tür daralma ise, vurgulanmayan geniş ünlülerin tamamen düşmesidir ve bu durum özellikle Doğu Bulgarca ve Kuzey Yunanca lehçelerinde belirgindir.

Tablo 6*e = i Daralması*

Bulgarca	вечер>вичер (veçer>viçer) [akşam]
Yunanca	λούζεται>λούζιτι (luzete>luziti) [banyo yap-] (Midilli adası)
Rumence	carne>cárni [et]
Türkçe	Etü. egdü> TT. iyi “iyi” Etü. ben> Uyg. min/men; Başk. min; Tat. min

Ancak öncelikle, eski ve modern daralmalar gibi iki temel farklılığın bilincinde olunmalıdır. Latin dilinin etkisi altında kalan Rumence ve Arnavutçada, geleneksel daralmalar mevcuttur. Mesela; Latince parēns kelimesi Rumencede pārinte, Arnavutçada ise pērint olarak daralmıştır.

120

Tablo 7*o = u Daralması*

Bulgarca	отивам>утибам (otivam>utivam) [gidiyorum]
Yunanca	λέω>λέου (leo>leu) [diyorum]
Rumence	orez>uriéz (Banat), morar>muráru (Arumence)
Türkçe	Etü. tokız>Kaz.,Kkalp., Kmk. toğız, Kırg.toğuz, Tat.,Başk. tuğız Ttü. dokuz gibi.

Bu daralma neredeyse Türk lehçelerinin tümünde görülmektedir. Balkanlara en yakın il olan Edirne bölgesinde konuşulan ağızlardan örnek vermek gerekirse, ilk hecede bulunan ‘o’ sesinin ‘u’ sesine dönüşmesi yaygın bir ses özelliğidir. Bu değişim, Dağlı ve Gacal ağızlarında sıkça rastlanan bir durum olup, kelimelerin ilk, orta ve son hecelerinde gözlemlenmektedir. Örneğin, ‘soğan’ kelimesi ‘suvan’, ‘komşuluk’ ‘kumşuluk’, ‘komutanı’ ise ‘kumutanı’ şeklinde telaffuz edilmektedir. Pomak ağızında ise, ilk hecede ‘o’ sesi genellikle kullanılmaz ve yerine ‘u’ sesi gelir; bu da Pomak ağızının en belirgin özelliklerinden biridir. ‘Oyun’ kelimesi ‘uyun’, ‘topladı’ ‘tupladı’, ‘yoldum’ ‘yuldum’ olarak değişmektedir (Kalay, 1998, s. 32-34).

Balkan dillerindeki ünlü daralması, 19. ve 20. yüzyıl dilbilimcileri tarafından Paleo-Balkan dilleri olan Trakça ve İlircenin etkisi olarak açıklanmıştır. Ancak bu hipotez, yeterli kanıtlar olmadan yapılan varsayımlara dayanmaktadır. Trakça ve İlirce hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır ve bu dillerin daralma üzerindeki etkisi kanıtlanamamıştır. Avrupa'daki Hint-Avrupa dillerindeki dinamik vurgu, eski niceliksel vurgunun yerini almıştır. Balkanlarda konuşulan halk Latincesindeki ses değişimleri, Balkan dillerindeki ses daralmasına ters düşmektedir. Bulgarcadaki ve Yunancadaki daralma örnekleri, bu dillerin tarihsel gelişiminde daha geç bir döneme işaret etmektedir ve bu durum, daralmanın Paleo-Balkan dillerinden miras kaldığı teorisini zayıflatmaktadır.

Balkan dillerinin temel grubunda (Rumence, Bulgarca ve Sırpça), vurgusuz ünlülerin azalma eğilimi gösterdiği ve bu durumun diller arasındaki ses sayısı ve aksan gelişimiyle ilişkili olduğu belirtilmiştir (Lehiste, 1988, s. 63). Bu süreç sonucunda merkezî sesler ve belirli bir tonlama ortaya çıkmıştır. Haarmann (1976, s. 79), orta sesli harflerin varlığı, eş seslinin olmaması, uyumlu seslerin azlığı, örnekse uyum değişikliği ve aktif kelime aksanı gibi özelliklerin Balkan dillerinde görüldüğünü ve bu özelliklerin daha fazla incelenmesini istemediğini belirtmiştir. Ayrıca, tipik uyumlaştırma eğilimi ve sistematik alomorfizm¹² gibi konulara da değinmiştir.

Eski Uyurca (9.-11. yüzyıl)'dan bazı örnekler ise şunlardır: bartmak>bırtmak; baramlıg>barımlıg; ädiz>idiz; bärmäk>birmäk; kākān>kigān; bozmaq>buzmaq; boyla>buyla vb.

Buradan da anlaşılacağı üzere yukarıda belirtilen benzerlikler, ünlülerin vurgu durumuna göre değişimini ifade eden dinamik vurgu ile açıklanabilir. Balkan dillerindeki vurgusuz ünlülerde genişlemeden daralmaya geçiş ne yazık ki yeterince dikkate alınmayan ve üzerinde durulmamış bir konudur. Genellikle, kelimelerin ses aralığı değişerek, Türk dillerine özgü ünlü uyumu kurallarına uygun yeni bir ses aralığına geçiş yapmıştır. Bu değişim bazen sadece vurgusuz ünlü harfleri etkilerken, bazen de tüm ünlülerin ses aralığını etkilemektedir. Ayrıca, Bulgarca ve Yunancada,

¹² Bir morfemin ses uyumlarına bağlı farklı çeşitlerinin hepsine alomorf denir. Mesela Türkçedeki çoğul ekinin alomorfları -lar ve -ler olmak üzere iki tanedir.

tüm sesli harflerin daralması veya tamamen kaybolması gibi farklı örnekler bulunmaktadır.

Diğer bir açıdan Türk dilinin en büyük özelliğinden biri olan ünlü uyumu da Balkan dillerinde gözlemlenmektedir:

Tablo 8

Ünlü Uyumu

İlk hecedeki sesli harfler	Devam eden hecelerdeki sesli harfler
a	a-ı/ı-a
a	u-u
ı	ı-a/a-ı
e	e-i/ı-e
e	u
i	i-e/e-i
u	u-a/a-u
o	u-a/a-u
ü	ü-e/e-ü
ö	ü-e/e-ü

Modern Türkçede a ünlüsünden sonraki hecelerde u-u bulunmasa da Osmanlı Türkçesi ve diğer eski Türk dillerinde bulunmaktadır (örneğin; kaçgunluk, altun, çaruk, baluk gibi). Ayrıca Osmanlı ve Osmanlı öncesi dönemlerde e ünlüsünden sonraki hecelerde u bulunması da gözlemlenmiştir. Örneğin, “Selçuk” ve “çeltuk” gibi kelimeler bu dönemlerde kullanılmıştır. Aynı şekilde Türk dilinden ödünç alınan sözcüklerin, 12.-14. yüzyıl Orta Bulgarca yazılı kaynaklarında görülmesi oldukça ilginçtir. Örnek olarak “belčuk” (halka) verilebilir.

Balkan dillerindeki ünlü daralmasının ikinci evresi, vurgusuz ünlünün kelime içinde düşmesi, yani çıkarılmasıdır ve bu da kelimenin ses yapısını değiştirmektedir. İşte bazı örnekler:

Tablo 9

Daralma/Düşme Sonrası Ünlü Harfler

Kelime	Sesli harflerin sıralanışı	Daralma ya da düşme sonrasında kelime	Daralma ya da düşme sonrasında sesli harflerin sıralanışı
рáбота (<i>rabota</i>)	a-o-a	рáпта (<i>rapta</i>)	a-a
бáницата (<i>banitsata</i>)	a-i-a-a	бáнцитъ (<i>bantsiti</i>)	a-i-i
лóзето (<i>lozeto</i>)	o-e-u	лóзту (<i>loztu</i>)	o-u
сéлото (<i>seloto</i>)	e-o-o	сéлту (<i>seltu</i>)	e-u
магáрето (<i>magareto</i>)	a-a-e-o	магáрту (<i>magartu</i>)	a-a-u
кýчето (<i>kuçeto</i>)	u-e-o	кýчту (<i>kuçtu</i>)	u-u
κάηω (<i>kano</i>)	a-o	κάηου (<i>kanu</i>)	a-u
βουλικός (<i>vulikos</i>)	u-i-o	βουλκός (<i>vulkos</i>)	u-o

μεδούλι (meduli)	e-u-i	μδούλλ (mdul)	u
βουλή (vuli)	u-i	βλή (vli)	i

Tablodaki veriler, ünlü düşmesinin sadece vurgulu sesli harfleri etkilemediğini, aynı zamanda Türkçede görülen ve Hint-Avrupa dillerinde daha az yaygın olan ünlü uyumunun etkilerini de göstermektedir. Bu değişiklikler, zaman ve mekân açısından Balkan Dil Birliği'ne dâhil dillerin, Türk dilleriyle olan fonolojik benzerliklerini destekler niteliktedir.

“ı” Sesinin Ortaya Çıkışı

Rumence, Bulgarca ve Arnavutça (ayrıca Kuzey Yunancada) dillerinde ѣ, ѧ, ě gibi, Türkçedeki ‘ı’ sesine karşılık gelen tipik ünlüler bulunmaktadır. Batı Bulgar ve Rodop lehçelerinde bu ses gelişmemiştir (Stoykov, 2002, s. 127-149).

124

Etimolojik olarak, Balkan dillerinde iki tür “ı” sesi vardır: biri vurgusuz “a” sesinin daralmasıyla oluşan, diğeri ise Bulgarcada bulunan ve diğer Balkan dillerinden farklı bir fonetik-fonolojik özellik gösteren “ı” sesidir. Bulgarcadaki “ı” sesi zayıf bir ses olmadığı için, “a” sesinin daralmasıyla doğrudan ilişkilendirilemez. Bu durum Rumencede oldukça detaylı incelenmiştir (Renwick, 2012, s. 29).

Rumencede, eski “a” sesinin daralması sonucu oluşan ve “ă” olarak bilinen orta ünlü ve daha kapalı bir ses olan ve 15.-16. yüzyıllarda ortaya çıkan “â” (ı) sesi bulunmaktadır. Bu ikinci “ı” sesinin Türkçeden etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Bazı dilbilimciler, özellikle Margaret Renwick, bu etkileşimin “ı” sesi üzerinden gerçekleştiğini öne sürmektedir. Türkçeden Rumenceye geçen kelimelerdeki ses uyumları, bu diller arasındaki etkileşimin boyutunu ve doğasını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır:

Türkçe

Rumence

ağırlık	agarlâc /agarl'ik/
babalık	babalâc /babalık
kırbaç	gârbaci /gir'batʃ/

sakız

sacâz /sa'kız/

Balkan dillerinde “ı” sesinin ortaya çıkışı ve kökeni üzerine yapılan tartışmalar, özellikle Balkan-Türk dilleri bağlamında önemlidir. Özetlemek gerekirse: “a” ünlüsünün “ı”ya daralması, Balkan Dil Birliği’ne üye dillerde yeni bir olgudur ve Latin, Yunan ve eski Bulgar ses bilgisi sisteminde belirgin değildir. “ı” sesi, Slav dilleri arasında yalnızca Bulgarcada bulunur ve bazı Bulgar ağızlarında bu ses gelişmemiştir. Bu da sesin doğal bir gelişimden ziyade dış etkilerle oluştuğunu gösterir. Modern Bulgarcadaki “ı” sesi, Orta Çağ dönemine göre daha farklı bir ses olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski daralma, Paleo-Balkan dillerinde yani Trakça ve İlircede “ı” sesinin etkisinin varlığı düşünülse de bu hipotez yeterli kanıt bulunamadığı için terk edilmiştir. Balkan dillerindeki “ı” sesinin ortaya çıkışı, Türk dillerinde karşılaşılan daralma ile benzer özellikler taşır ve bu büyük ihtimalle Orta Çağ dönemindeki Türk milletleriyle olan temaslardan sonucunda başlamıştır.

Bazı ses değişiklikleri (ж (aⁿ/oⁿ), ъ (i/ě), ъ (ö/ü)), Türk ünlü uyumu modeline göre uyarlanabilirken, bazı Bulgar ağızlarında “ı” sesinin geçişinin gerçekleşmediği gözlemlenmiştir.

125

Tablo 10*a = ı Daralması*

Eski Bulgarca	Modern Bulgarca	Latince	Balkan Rumencesi/ Rumence
Дѣбѣтъ (<i>dyabŭti</i>) a ⁿ -ö/ü-ö/ü	Дѣбѣтъ (<i>dibŭt</i>) ı-ı Дабот (<i>dabot</i>) a-o	Romanus - *Aromanu a-o-a-u	Armăn a-ı
Пѣтътъ (<i>pyatŭti</i>) a ⁿ /o ⁿ - i/ě - i/ě	Пѣтътъ (<i>pŭtyat</i>) ı-a Патот (<i>patot</i>) a-o	Fontana o-a-a	Fântână i - i - a

ЖГЪЛЪТЪ (<i>yagıltı</i>) a ⁿ -ö/ü-ö/ü- ö/ü	ЪГЪЛЪТ (<i>ıgıltı</i>) ı-ı-ı	Zinzala i-a-a	Tânțar î - ʌ
ПѢСЪКЪТЪ (<i>pyasıkıtı</i>) ê- ö/ü - ö/ü- ö/ü	Пясъкът (<i>pyasıkıtı</i>) a-ı-ı Песокот (<i>pesekot</i>) e-o-o	incantat i-a-a	âncântă î - î - ʌ

Verilen örneklerden anlaşıldığı üzere, “ı” fonemiyle değişiklik yaşayan kelimelerin çoğu, Türkçedeki ünlü uyumuna uyum sağlamışlardır. Diğer yandan, “ı” sesinin gelişmediği ağızlarda kullanılan kelimeler, büyük ünlü uyumu kurallarından farklı ses özellikleri gösterir. Bu durum, 11. ile 14. yüzyıllar arasında Balkan Dil Birliği’ne dâhil dillerin Türk dilleriyle olan etkileşimini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır.

Ön Ses Türemesi

Ön ses türemesi, Balkan Dil Birliği’ne üye dillerde ve Türkçede yaygın bir dilbilimsel olaydır. Bu olay, bir kelimenin başına ekstra bir ses veya hece eklenmesiyle gerçekleşmektedir. Türkçede ön ses oluşumları, çoğunlukla diğer dillerden ödünç alınan terimlerde ortaya çıkar ve bu, telaffuz kolaylığını sağlamak için gelişen bir fonetik süreçtir: lazım yerine ilazım, leş yerine ileş, limon yerine ilimon, gibi (Karaağaç, 2010, s. 95).

Ön ses türemesi Mıglen Rumencesinde ve 13.-14. yüzyılda kullanılan Orta Bulgarcada belgelenmiştir (Capidan, 1925, s. 86). Dikkat çekici bir şekilde, bazı Türkçe isimler Orta Bulgarcada ön ek eklenmesiyle kabul edilmişlerdir. Mesela; Murat ismi Orta Bulgarca metinlerde Amurad olarak kayıt altına alınmıştır (Poprujenko, 1928, s. 89).

Kuzey Yunan lehçelerinde de “a” ön ses türemesi görülmektedir: βδελα = αβδελα (vdela = avdela), μαχη = αμαχη (mahi = amahi), μολοχα = αμολοχα (moloha = amoloha) (Asenova, 2002, s. 34).

Balkan Dil Birliği’ne dâhil dillerde, “a” ön ses türemesinin yanı sıra, iki veya daha fazla ünsüz harfle başlayan kelimelerin önüne “ı” sesinin eklendiği bir ön ses

türemesi de gözlemlenmiştir. Bu durum özellikle Doğu Bulgar ağızlarında yaygın olmakla birlikte 13. ve 14. yüzyıllara dayanan yazılı kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, страх = истрах (strah = istrah), срам = исрам (sram = isram), слава = ислава (slava = islava) olarak değiştiği görülmektedir (Haralampiev ve Mircheva, 1999, s. 76).

Ünsüz Harfler

Balkan Dil Birliği'ne üye dillerin ünsüz sistemlerinde Türkçenin etkisi gözlemlenmektedir. Özellikle, “c”, “ç” ve “ş” gibi ön damaksız seslerin alıntılanması bu dillerde yaygındır. Bu sesler, Ege Adaları ve Kuzey Yunanistan ile Bulgar ağızlarının tamamında bulunmaktadır. Türkçeden alınan kelimelerde bu seslerin geleneksel değişimlere uğramadığı, yani Yunancada “ş” sesinin “s”ye, “ç” sesinin “ts”ye, “c” sesinin “dz”ye dönüşmediği; Bulgarcada ise “c” sesinin “j”ye dönüşmediği görülmektedir. Ancak, Bulgarca'nın yerel sözcüklerinde genellikle “c” sesi “j” olarak değişir. “c”, “ç”, “ş” sesleri Yunanca lehçelerinde de bulunur ancak bu konuda kapsamlı bir dilbilimsel inceleme yapılmamıştır. Bulgarcada “c” sesinin karşılığı “дж” (dj) olarak geçer ve bu da Türkçeden alınmıştır.

127

Türkçenin etkisiyle ilgili bir diğer önemli nokta, Bulgar lehçelerindeki kelimelerin sonundaki “b, d, z, g” gibi ünsüzlerin “p, t, s, k” gibi ünsüzlere dönüşmesidir. Bu ses değişimi yeni bir olgu olup söz konusu değişime 18. yüzyıla kadar rastlanmamıştır ve Türk lehçelerinin etkisi altında olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Türkçenin etkisiyle граб (grab) kelimesi грап (grap), под (pod) kelimesi ise пот (pot) şeklinde değişebilir.

Türkçenin Yapısal Etkileri: Fiil Görünüşleri ve “mi” Ekinin Görevleri

Türkçe sadece eklemeli değil aynı zamanda sentetik bir dildir (Özezen, 2021, s. 124). Balkan dillerine baktığımızda ise Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça da sentetik dil özelliklerine sahipken Bulgarca analitik dil özelliklerine sahiptir. Ayrıca burada Türkçenin genel tipolojik özelliklerine ve Balkan dillerine etkisine de değinmek gerekir:

Lars Johanson, Türkçe için 46 tipolojik özellik belirtmiştir (Özezen, 2021, s. 125). Bu tipolojik özelliklerden Balkan dillerine uyum gösterenler de bulunmaktadır:

Karşılaştırma Kalıbı: Derecelendirme anlamındaki karşılaştırma, kendisiyle karşılaştırılan (standart) + ayrılma hâli eki + karşılaştırılan (X-den büyüktür) örneğine göre yapılmaktadır (Johanson, 2007, s. 41).

Bulgar diyalektleri incelendiğinde Türk dilbilgisi sisteminde bulunan ismin – den ayrılma hâli etkisi ile Bulgar analitik bir ek olan /по/ (po) karşılaştırma ekinin kullanım şekli değişmiştir. Örneğin, Bulgarcada *daha* anlamına gelen /по/ (po) eki olduğu hâlde “benden üç yaş *daha* büyük (От мен три години *по*-голям) /Ot men tri godini *po* golyam/” anlamına gelen ifade, Türkçenin etkisi ile “benden üç yaş büyük (От мен три години голям) /Ot men tri godini golyam/” biçiminde kullanılmaya başlanmıştır.

Belirtili isim tamlaması: Belirtili isim tamlaması (sahip olan + sahip olunan) genel olarak ilgi hâli eki almış tamlayan + baş öge (özellik taşıyıcısı) + iyelik 3. Şahıs eki şeklindedir, öğretmen-in kitab-ı gibi (Johanson, 2007, s. 41).

Türkçe karşılığı “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar” atasözüne denk gelen “Yalanın bacağı kısa olur” atasözünü Bulgarcada da görmek mümkündür ve Türkçedeki ilgi hâlinden etkilendiği oldukça açıktır: Краката на лъжата са къси (Kakata na lıjata sa kısi) yerine; На лъжата краката са къси (Na lıjata kakata sa kısi)

Зъбите на харизан кон не се гледат (Zıbite na harizan kon ne se gledat) yerine; На харизан кон зъбите се не гледат (Na harizan kon zıbite se ne gledat) Hediye atın dişine bakılmaz.

Bitişken yapı: İsim köküne çok sayıda yapım ekiyle çokluk, iyelik ve hâl ekleri de eklenebilir. Balkan dillerinde sıkça rastlanan ve ödünçlenen üç Türkçe ek bulunmaktadır: Meslek, alışkanlık, taraftarlık isimleri yapan (cı/-ci) yapım eki; sıfat yapan, bir yere aitlik katan (-lı/-li) yapım eki; mekân adı, sıfat, alet isimleri vs. yapan (-lık/-lik) yapım eki.

Türkçede, aslında bir soru eki olan “mı/mi”, zamanla kalıplaşarak, bir cümlelinin anlamını vurgulamak ve pekiştirmek için kullanılır. Ayrıca zaman, sebep, koşul ve zaman anlamlarına da bürünebilir. Bulgarcada bu ek karşımıza ли (li) olarak çıkar.

İşe geldi mi hemen çalışmaya başlar. – Дойде ли си на работа веднага започва да работи. (Doyde li si na rabota vednaga zapoçva da raboti)

Bastı mı gaza – Настъпи ли газта (Nastıpi li gazta)

gider mi gider – отива ли отива (otiva li otiva)

Verilen örneklerde üzerinde durulması gereken önemli bir husus, fiilin kullandığı zaman biçimidir. Geçmiş zamanı ifade eden -dı / -du takısı ile oluşturulan ve mı / mu soru takısı eklenen yapı, genellikle geçmişe yönelik bir soru cümlesi kurar. Fakat, bazı özel durumlarda bu yapı, anlam değişikliğine uğrayarak soru anlamını yitirir ve bir zaman belirteci işlevi görür. Bu kullanım da vurgulayıcı bir rol üstlenir. Tıpkı -ınca takısında olduğu gibi, bu takı da ana fiilin gerçekleştiği zamanı, kendi içinde barındırdığı zamana bağlar (Korkmaz, 2009, s. 1037). Bulgarcadaki fiilde geçmiş zamanda olup *ли* (mi) ekini kullanarak zarf fiil anlamı katmıştır. Aslında *bastı mı gaza* ifadesini Bulgarca *gaza bastığı zaman* (*Kogato natisne gazta* / *Kogato natisne gazta*) ifadesiyle vermek mümkünken Türkçe yapısıyla kullanmaları oldukça dikkat çekicidir.

Karmaşık fiil sistemi: Türk dilleri, birçok dilbilgisi kategorisi içeren ve detaylı olarak geliştirilmiş fiil yapılarına sahip oldukları için oldukça karmaşıktır. Özellikle, geniş bir bakış açısı ve zaman çeşitliliği sunan sistemde, her bir ögenin taşıdığı işlevsel anlam genellikle diğer bazı dillerdeki karşılık gelen ögelerinkinden daha azdır (Johanson, 2007, s. 44). Karmaşık fiiller *ol-* yardımcı fiil ve kendinden önce gelen sıfat fiille oluşturulan bir yapıdır (Korkmaz, 2009, s. 151).

Öncelik görevindeki karmaşık fiiller Türkçede “-mış ol-” yapısı ve onun “-miş olacak” biçimi, gelecekteki bir an için bitmiş bir eylemi anlatmaktadır. Bu yapı, gelecek zaman eki “-acak” ile çekimlenir, ancak “-mış” morfemi sayesinde eylemin konuşma anından sonra gerçekleşecek ve tamamlanacak olduğuna dair bir anlam kazanmaktadır. Böyle bir yapı, gelecekteki bir referans noktasında eylemin tamamlanmış olacağını belirtir ve bu nedenle “gelecekte tamamlanmış” olarak adlandırılan özel bir görünüşü ifade eder (Çelikel, 2016, s. 298). Bulgarcada bu yapı cinsiyet ayrımına göre -л/-ла/-ло/-ли (-l/-la/-lo/-li) ekiyle yapılmaktadır. Ayrıca “olmak” yardımcı fiilinin çekimleri de mevcuttur:

- Onu kütüphanede görmüş olacağım.

Ще (да) съм го/я видял/а в библиотеката/ Видял/а ще (да) съм го/я в библиотеката. (Şte (da) sim go/ya vidyal/a v bibliotekata/ Vidyal/a şte (da) sim go/ya v bibliotekata)

- Kocasına sormuş olacak.

Ще (да) е питала съпруга си /Питала ще (да) е съпруга си. (Şte (da) e pitala sîpruga si/ Pitala şte (da) e sîpruga si)

Bahsedilen özellik Yunancada da görülmektedir. Aradaki fark fiil çekimleridir.

- Okumuş olacak.

Ασφαλώς θα το διάβασε. (Asfalos tha to diavase.)

Bir diğer karmaşık fiil yapısı da “-mAlı” gereklilik kipiyle oluşturulan “-mİş olmalı” yapısıdır. Bu yapı genellikle geçmişte olan bir eylemin olasılığını veya gerekliliğini ifade eder. Her durumda bu durum bitmişlik anlamı taşır:

- gitmiş olmalı – трябва да е отишъл/ла (tryabva da e otişıl/la)

Balkan Dil Birliği üye diller, hâlâ devam eden eylemleri ifade eden basit geçmiş zaman ile tamamlanmış eylemleri belirten karmaşık geçmiş zaman arasındaki farkı muhafaza eden karakteristik özelliklere sahiptir. Çoğu Avrupa dilinde bu kaybolmuşken, Balkan dillerinde Geç Antik Çağ ve Orta Çağ’da yaşanan değişikliklerle analitik yapılar bu ayrımın yerini almaktadır.

Bulgarcada -di’li geçmiş zamanın (ilk örneklerinin 9. yüzyılın sonlarına ait olduğu doğrulanmıştır). Bu dönemde, Hint-Avrupa dil ailesinden gelen -miş’li geçmiş zaman yapısının Güney Slav dillerinde varlığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Diğer Slav dilleri gibi Bulgarca da “-l” formundaki geçmiş zaman sıfat fiili ve yardımcı fiil ile -di’li geçmiş zaman yapısını geliştirmiştir. Yeni geçmiş zaman formlarına geçişin 6. yüzyılda, Protoslavik dönemin sonlarında Slav yerel lehçelerinde yaygınlaştığı görülmektedir. Bulgarca, diğer Slav dillerinden iki önemli fark gösterir: Birincisi, Balkan Dil Birliği’nin diğer üyeleri gibi, Hint-Avrupa kökenli geniş zamanı korumuştur. İkincisi, Orta Çağ Bulgarcasında “-l” ve “-n” formundaki geçmiş zaman sıfat fiilleri ile oluşturulan iki farklı geçmiş zaman yapısı bulunmaktadır.

Geçmiş zaman, Slav dillerinde, dilek ve selamlamalar gibi ifadelerde daha güçlü bir his yaratmak amacıyla kullanılır. Bitmiş geçmiş zaman (aorist) ve hikâye birleşik zaman (imperfect) bu tür durumlarda farklı etkiler sağlar ve geçmişteki

gerçekliği belirlemek üzere kullanılır. Standart Türkçedeki “hoş geldiniz” ve “hoş bulduk” ifadeleri Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde “hoş gelmişsiniz” ve “hoş bulmuşuz” şeklindedir. Bu yapı Bulgarca da -l form yani -miş’li geçmiş zaman olarak kullanılmaktadır.

- Добре дошли (Dobre doşli) - Hoş gelmişsiniz-
- Добре заварили (Dobre zavarili) - Hoş bulmuşuz-

Diğer Dilbilgisel Olaylar

Osmanlı döneminde basılan Türkçe metinler, resmî Osmanlı Türkçesinden ziyade Türk Balkan lehçelerine dayanmakta ve bu metinler, Bulgarcadan alınan birçok dilbilgisi ve sözdizimi yeniliğini içermektedir. Bu yenilikler, Balkan Dil Birliği’nin özelliklerini yansıtıyordu ve halk arasında konuşulan popüler Türkçeyi yansıtan eserlerde de görülüyordu. Özellikle, 1841’de Bulgar keşiş Teodosi Sinaitski tarafından basılan metinlerde, yerel Türkçede kullanılan Balkanizmler belirgindi. Bu özellikler arasında, bulunma ve yönelme hâlleri arasındaki ayrımın zayıflaması, genitif hâlin diğer hâllerin yerini alması, soru zamirlerinin belgisiz zamire dönüşmesi, istek kiplerinin mastar hâllerle değiştirilmesi ve gelecek zamanın analitik çekimlerle ifade edilmesi gibi dilbilgisi özellikleri bulunmaktadır: *kaçaralar Anadol’a* yerine *Anadol’a* (Anadolu’ ya); yönelme hâli ve bulunma hâli ile yapılan hâllerin yerine genitif hâlin geçmesi, *domuzlara var yağ* yerine *domuzların yağı var* gibi (Saldzhiev, 2009, s. 87-90).

Sonuç

Bu çalışma, Balkan Dil Birliği’ne üye dillerin, Türkçe ile tarihsel ve dilbilimsel etkileşimlerini kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bulgular, Türkçenin Balkan dillerinde yalnızca kelime alışverişiyle değil, aynı zamanda fonolojik ve morfolojik sistemler üzerinde de belirgin etkiler bıraktığını göstermektedir. Balkan Yarımadası’ndaki coğrafi yakınlık, Osmanlı İmparatorluğu’nun uzun süreli varlığı ve Türk kavimlerinin bölgeye erken dönemlerdeki göçleri, Türkçenin bu etkileşimlerdeki önemli rolünü pekiştirmiştir.

Balkan Dil Birliği, Avrasyacılık kavramı temelinde, dilleri “dil ailesi” ve “dil birliği” olmak üzere iki ana gruba ayıran N. S. Trubetskoy’un önerisiyle kurulmuştur. Bu birlikte Bulgarca, Yunanca, Rumence ve Arnavutça gibi diller yer

almaktadır. “Balkanizm” adı verilen yeni bir kavramla, bu dillerin analitik yapıya geçişleri incelenmiştir.

Bu diller arasındaki yakınlaşma sonucunda tüm Balkan dilleri bu birliğe katılarak Bulgarca standart dil olarak benimsenmiş ve bu dillerin fonolojik, morfolojik ve leksikolojik sistemleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bulgarcada öne çıkan fonemlerden biri, Türk dillerine özgü “ı” sesi olmuştur.

Ayrıca, bu dillerdeki kelimeler arasında birçok benzerlik ve yakınlaşma gözlemlenmiştir. Trubetskoy’a göre, dil birliği birçok ortak “kültür kelimesini” içermektedir.

Sanfeld, Balkan dillerinin her birinde Osmanlı döneminden kalma Türkçe alıntı kelimeler bulunduğunu, ancak bu dillerin yapısal olarak Türkçe ile benzerlik göstermediğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra, fiil sistemlerinin yapısında görülen etkiler de dikkat çekicidir. Türkçenin karmaşık fiil yapıları ve eklemeli dil özellikleri, Balkan dillerindeki analitik yapıların gelişimine katkı sağlamış, fiil görünüşü, kip ve zaman ifadeleri gibi alanlarda belirgin paralellikler yaratmıştır. Bulgarcada, geçmiş zamanı ifade eden “-dı/-du” ekinin “-mı/mi” soru eki ile birleşerek (“-dı mı”) oluşturduğu yapı, anlam değişikliğiyle soru işlevini yitirip zaman zarfı olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu durum, Bulgarcada da gözlemlenen bir özelliktir. Ayrıca, karmaşık fiil yapılarında Türkçenin etkisi oldukça belirgindir. Geçmiş zamanın görülen ve duyulan şekillerinde kullanımı, kişinin olay yerinde bulunup bulunmaması, zamanın ve olayın belirli ya da belirsiz olması gibi durumları ifade ederken, Türkçedeki kullanımlarla paralellik göstermektedir.

Türkçenin Balkan Dil Birliği’ndeki rolü konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı dilbilimciler, Türkçenin bir Balkan dili olmadığını, yapısal etkilerinin sınırlı olduğunu öne sürerken; diğer araştırmalar, Türkçenin fonolojik ve morfolojik sistemler üzerinde yarattığı etkilerin göz ardı edilemeyeceğini savunmaktadır. Özellikle, Viktor Friedman ve Andrey Sobolev gibi araştırmacılar, Türkçenin, Balkan dilleri arasında ortak özelliklerin gelişimine katkıda bulunduğunu ve bu dillerin tipolojik dönüşümünde etkili olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, Türkçe ile Balkan dilleri arasındaki bu karşılıklı etkileşim, tarihsel bağlamda daha derin bir şekilde incelenmesi gereken zengin bir çalışma

alanıdır. Bu süreç, dilbirliği kavramının sınırlarını genişletmiş ve Türkçenin, Balkan dillerine katkıda bulunan önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuştur.

Etik Beyan

Bu çalışmanın Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel Bayraktar danışmanlığında tamamlanan “Balkan Dil Birliği ve Türkçe” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlandığı bildirilmiştir (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2019). Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. (2021). 718-803 yılları arasında Tuna Bulgar Devleti. *ETÜT Dergisi*, 2(3), 25-38. <https://doi.org/10.52003/etut.2021.14>
- Asenova, P. (2002). *Balkansko ezikoznanie - osnovni problemi na balkanskiya ezikov sayuz*. Faber Yayınları.
- Boyacıoğlu, A. (2019). *Balkan Dil Birliği ve Türkçe* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Çelikel, S. (2016). *Cumhuriyet dönemi Türkiye Türkçesinde öncelik fiilleri ve işlevleri* [Doktora tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Ercan, Y. (1990). Balkan Türkleri ve Bulgarlar. *Belleten*, 54, 297-308. <https://doi.org/10.37879/belleten.1990.297>
- Friedman, V. A. (2003). *Turkish in Macedonia and beyond: Studies in contact, typology and other phenomena in the Balkans and the Caucasus*. Turkologica 52. Harrassowitz Verlag Yayınları.
- Haarmann, H. (1976). *Aspekte der arealtypologie*. Narr Yayınları.

- Hüseynov, G. (2022). Bizans ve Rus topraklarında bir Türk boyu: Peçenekler. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 8(63), 1678-1686. <https://doi.org/10.29228/smryj.64401>
- Jakobson, R. (1962). *Selected writings*. MIT Yayınları.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe dil ilişkilerinde yapısal etkenler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kadzal, A. (2022). *Tuna Bulgar Kağanı Simeon ve dönemi (862-927)* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kalay, E. (1998). *Edirne ili ağızları, inceleme-metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin ses bilgisi*. Kesit Yayınları.
- Kopitar, J. (1829). Albanische, walachische und bulgarische sprache. *Jahrbücher der literatur*, 46, 59-106.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri – şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lehiste, I. (1988). *Lectures on language contact*. MIT Yayınları.
- Mircheva, I. D. ve Haralampiev, I. (1999). *Istoriya na balgarski ezik*. Faber Yayınları.
- Özezen, M. (2021). Dilbilimsel tipoloji ve Türkçe. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 49, 117-133. <https://doi.org/10.17133/tubar.696950>
- Pokrovskaya, L. A. (1995). Gagavuzca ve tarihi gelişimi (N. Vasilyev, çev.). *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*. 1, 37-42.
- Poprujenko, M.G. (1928). *Balgarski Starini. Kniga VIII: Sinodik carya Borila*. Dırjavna Peçatnitsa Yayınları.
- Renwick, M. (2012). What does %V actually measure? *Cornell Working Papers in Phonetics and Phonology*, 1-20.
- Saldzhiev, H. (2009). The Karamanli text of Teodosiy of Sinai's A book for learning of three languages, Language and cultural problems, *Zeitschrift für Balkanologie*, 45(1). 77-98.
- Saldzhiev, H., Boyacıoğlu, A. ve Aydemir, G. (2015). The Turkic languages and the Balkan sprachbund – Phonological and morphological similarities. problems and hypotheses. Eurasian and Balkan models of language interaction. *Balkansko ezikoznaniye / Linguistique balkanique*, 54(1), 23-38.
- Sandfeld, K. (1930). *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Collection linguistique publiée par la Société Linguistique de Paris, 31.

- Schaller, H. W. (1975). *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*. Carl Winter Universitätsverlag Yayınları.
- Sobolev, A. N. (2008). *Substantsialno-funksionalnaya teoriya balkanskovo yazykovo soyuza i slavyanskiye yaziki*. Nauka Yayınları.
- Stachowski, M. (2019). Balkan dillerindeki vurgusuz ünlü (schwa), Gagavuzcanın ünlü sistemi ve Bulgarcanın etkisi sorunu (B. Bekar, çev.). *Dil Araştırmaları Dergisi*, 24, 161-168.
- Stoykov, S. (2002). *Balgarska dialektologiya*. Prof. Marin Drinov Yayınları.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri – boy teşkilatı – destanları* (2. Baskı). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tekin, T. (1995). *Türk dillerinde birincil uzun ünlüler*. T.C. Kültür Bakanlığı; Dağıtım Simurg.
- Vasary, I. (2007). *Kumanlar ve Tatarlar / Osmanlı öncesi Balkanlarda doğulu askerler (1185-1365)* (A. C. Akkoyunlu, çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Vatansever, E. (2019). *Bulgar milliyetçiliğinin doğuşu ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı (1841-1908)* [Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Wagner, A. (2010). *Was ist ein 'linguistisches Areal'? Methodologisch-theoretische Problemstellungen bei der Entwicklung einer linguistischen Konzeptualisierung*, [Diplomarbeit Karl-Franzens-Universität]. Graz.
- Weigand, G. (1928). Texte zur vergleichenden Syntax der Balkansprachen. *Balkan Archiv* IV, 53-70. Weinreich, Uriel.
- Yalvar, C. (2018). Karadeniz'in kuzeyinde iki kardeş kavim: Peçenekler ve Kuman-Kıpçakların münasebetleri üzerine. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 7-19.
- Yücel, M. (2021). Balkanlardaki Peçenek-Kuman/Kıpçak mücadelesi ve bu mücadelenin Lebunion Savaşına etkisi. *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 97-124.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1585351
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 136-164
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 136-164

**ABDULAH ŠKALJİĆ’İN ‘TURCİZMİ U SRPSKOH RVATSKOM
JEZİKU’ ADLI SÖZLÜĞÜNDEKİ TÜRKİZMLERDE OSMANLI
TÜRKÇESİ KONUŞMA DİLİ**

Yavuz KARTALLIOĞLU*

ÖZ: Balkan dillerinde “Türkizm” olarak adlandırılan Türkçe ögeler, genel olarak 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça başta olmak üzere diğer Balkan dillerine yöneten ve yönetilen ilişkisinin bir sonucu olarak alıntılanmıştır. Türkizmlerle ilgili araştırmalarda, Türkizmlerin Balkan dillerine Osmanlı yazı ve konuşma dili, Batı Rumeli ağızları, Türkiye Türkçesi ve az olarak da Osmanlı Dönemi’nden önceki Türk dilleri aracılığıyla geçtiği öne sürülür. Türkizmlerin içinde Osmanlı Türkçesi yazı dili, Batı Rumeli ağızları ve özellikle Türkiye Türkçesiyle açıklanamayan bazı kelimeler, Osmanlı konuşma dilindeki biçimlerle büyük oranda açıklanabilmektedir. Osmanlı Türkçesi konuşma dilindeki biçimler de 15. yüzyıldan başlayarak genellikle Batılılar tarafından yazılan Latin harfli Osmanlı Türkçesi gramer, sözlük ve konuşma kılavuzlarından tespit edilebilir. Makalede Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçaya Osmanlı Türkçesi konuşma dili aracılığıyla geçen Türkizmleri belirleyebilmek için Abdullah Škaljić’in ‘Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku’ adlı sözlüğü baştan sona taranmış, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan 114 kelimenin Osmanlı Türkçesinin hangi döneminde adı geçen üç dile alıntılanmış olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme sonucunda Arapça, Farsça ve bazı Batı dilleri kökenli Türkizmlerin Osmanlı Türkçesi Dönemi’nde daha çok Osmanlı Türkçesi

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: yavuz.kartallioğlu@hbv.edu.tr, ORCID: 000-0002-6526-7529

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Kartallıoğlu

Cite As/Atf: Kartallıoğlu, Y. (2024). Abdullah Škaljić’in ‘Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku’ adlı sözlüğündeki Türkizmlerde Osmanlı Türkçesi konuşma dili. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 136-164.

Geliş Tarihi (Received): 14.11.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 30.11.2024

konuşma dili verisi olarak asli biçimlerine yakın ve ara biçimleriyle de Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçaya alıntılındığı tespit edilmiştir. Abdulah Škaljić'in köken dil olarak standart Türkiye Türkçesini gösterdiği bazı kelimeler Türkiye Türkçesinden değil, Osmanlı Türkçesi konuşma dili aracılığıyla geçmiştir: *adžamija*, *akça*, *alajbeg*, *atmejdān*, *badihava-badava*, *bogda*, *dua-doa*, *fūčija*, *gulampara-kulampara-kulampara*, *keyf-kef*, *ògraš*, *zavzavat-zarzavat*. Kelimelerin yanında Osmanlı Türkçesindeki bazı ekler de o dönemdeki biçimleriyle Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçaya alıntılanmıştır: *alàhbilur*, *alahunèmrile*, *alahvèrsun*, *aldumašče*, *anladum*, *òldi*.

Anahtar Kelimeler: Türkizm, Osmanlı Türkçesi konuşma dili, Rumeli ağızları, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Abdulah Škaljić.

OTTOMAN TURKISH COLLOQUIAL LANGUAGE in THE TURKISMS OF ABDULAH ŠKALJIĆ'S DICTIONARY 'TURCİZMİ U SRPSKOHRVATSKOM JEZİKU'

ABSTRACT: The Turkish elements generally referred to as "Turkisms" in the Balkan languages were borrowed primarily between the 15th and 20th centuries as a result of the relationship between rulers and the ruled, particularly in Bosnian, Serbian, and Croatian, as well as in other Balkan languages. Research on Turkisms suggests that these words were introduced into Balkan languages through Ottoman written and spoken language, Western Rumelian dialects, Turkish from Turkey, and to a lesser extent, earlier Turkic languages predating the Ottoman period. Among these Turkisms, certain words that cannot be explained through the Ottoman written language, Western Rumelian dialects, or particularly Turkish from Turkey can be largely explained through forms found in the Ottoman Turkish colloquial language. The forms of the Ottoman Turkish colloquial language from the 15th century onward can often be identified in grammar books, dictionaries, and conversation guides written in Latin script by Western authors. In this study, Abdulah Škaljić's dictionary 'Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku' was thoroughly examined to identify Turkisms that entered Bosnian, Serbian, and Croatian via the Ottoman Turkish colloquial language. The study aimed to determine during which period of Ottoman Turkish the 114 words, not used in modern Turkish, might have been borrowed into the mentioned three languages. The analysis revealed that Turkisms of Arabic, Persian, and some Western European origins were mostly borrowed into Bosnian, Serbian, and Croatian as near-original or intermediate forms through Ottoman colloquial language during the Ottoman period. Some words that Abdulah Škaljić identified as having originated from standard Turkish from Turkey were actually borrowed through the colloquial language of Ottoman Turkish: *adžamija*, *akça*, *alajbeg*, *atmejdān*, *badihava-badava*, *bogda*, *dua-doa*, *fūčija*, *gulampara-kulampara-kulampara*, *keyf-kef*, *ògraš*, *zavzavat-zarzavat*. Additionally, certain suffixes from Ottoman Turkish were also borrowed into Bosnian, Serbian, and Croatian in their colloquial forms of the time: *alàhbilur*, *alahunèmrile*, *alahvèrsun*, *aldumašče*, *anladum*, *òldi*.

Keywords: Turkism, Ottoman Turkish colloquial language, Rumelian dialects, Bosnian, Serbian, Croatian, Abdulah Škaljić.

Bosna ve Civarında Türkçenin Yayılması

1463-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti tarafından yönetilen Bosna dil, kültür, din, edebiyat, sanat, hukuk, mimari ve askeriye gibi pek çok alanda Osmanlı'nın etkisinde kalmıştır. Türkçe, Bosna'da bir edebiyat, kültür, sanat ve tâbi halklar ile Osmanlılar arasında bir iletişim dili olarak 20. yüzyılın başına kadar kullanılmıştır (Eker, 2006, s. 78). Türkçe, Balkanlardaki Osmanlı şehirlerinde Türk fatihler ve yerleşimcilerle bağlantılı olarak Türk ordusunun düzenli birliklerinin bulunduğu yerlerde üst iletişim dili olmuştur (Čaušević, 2014, s. 24). Bosna'nın alınmasından sonra İstanbul'a gönderilen kişiler arasında din eğitimi gören kişiler de vardı. Bunlar, Bosna'ya dönünce medrese, mektep ve dinî okullarda veya yazdıkları kitaplarda öğrendikleri Türkçe kelimelere yer vermişler, böylece zamanla Türkçe kelimeler günlük hayatta da kullanılır hâle gelmiştir (Kırbaç, 2013, s. 902-903). Bosnalı Müslümanlar için Türkçe sadece bir iletişim dili değildi, Türkçe yazmak ve konuşmak aynı zamanda bir yandan İslam kültür ve medeniyetine dâhil olmak anlamına gelirken bir yandan da Osmanlı Devleti'ne ve siyasi ve sosyal düzenine dâhil olmak anlamına da gelmekte idi (Čaušević, 2014, s. 25). Bunların yanında Osmanlı Devleti merkezinden bölgeye gelen resmî belgelerin ve hukukî söylemin dilinin Türkçe olması; bazı sohbet meclislerinde Türkçe, Arapça ve Farsça kitapların okunması; tüccar, esnaf ve zanaatkarların sürekli Türklerle iletişim içinde olmaları, halk için çeşitli Türkçe sözlük ve lügat defterlerinin hazırlanmış olması ve Türkçe gazetelerin yayımlanması Bosna genelinde Türkçenin yayılmasını sağlayan diğer önemli sebeplerdir (Filan, 2019, s. 452-459). Bazı araştırmalarda Türkçe konuşma oranının Bosna'da yüksek olmadığı, az olarak Türk alfabesinin öğretildiği, Hristiyanların Türk görevlilerle anlaşabilecek veya bir şeyler satın alabilecek kadar az Türkçe bildikleri, Türkçe konuştukları düşünülen kişilerin de Türkçe bilgilerinin sınırlı olduğu bilgisi yer alır. Bunun yanında 19. yüzyılda çeşitli sebeplerle Bosna Fojnica'daki Sveti Duh (Kutsal ruh) manastırında çok sayıda Türkçe sözlük ve gramer yazılmıştır (Čaušević, 2012, s. 69-70). Müslüman kesimden de ulemaların ana dilleri olan Boşnakçanın yanı sıra Arapça ve Türkçe de bildikleri bazılarının ise bu dillerde dinî ve edebî eser verdikleri herkesçe bilinen bir olgudur (Čaušević, 2008, s. 287). Bosna'daki Türkçenin durumuyla ilgili farklı görüşler, yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetmenin verdiği güç, sosyal baskınlık ve prestijin dil ilişkilerinde belirleyici olması bakımından değerlendirildiğinde Osmanlı Türkçesinin Osmanlı hâkimiyeti boyunca Bosna'da prestijli bir iletişim dili olduğu görülür (Eker, 2006, s.

78). Literatürde ister günümüzdeki iyice ayrıştığı şekliyle Boşnakça, Sırpça, Hırvatça ister Sırp-Hırvat Dili ister Balkan Slav dilleri olarak adlandırılınsın, bugün üç bağımsız devlet olan Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'ın dillerinde büyük bir kısmı Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde geçmiş ve bilimsel olarak "Türkizm" olarak adlandırılan Türkçe alıntılar bulunmaktadır.

Boşnak, Sırp ve Hırvat Dillerinde Türkizmler

Türkçe üzerinden Boşnak, Sırp ve Hırvat dillerine geçen kelimeler, ekler ve bazı sentaktik öğeler genel olarak Türkizm olarak adlandırılmıştır. Kendisinden önceki bilimsel çalışmaları da inceleyerek bu konudaki önemli eserlerden birisini hazırlayan Abdulah Škaljić, "Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku" adlı sözlüğünde Türkizmleri *dinî adlar, kişi adları, yönetim ve hukukla ilgili adlar, askerlik terimleri, yapı ve malzeme adları, ticaretle ilgili adlar, araç gereç adları, giysi adları, hayvan adları, astronomi adları, meslek adları, akrabalık adları ...* gibi 38 farklı başlık altında tasnif etmiştir (Škaljić, 1966, s. 20). Sözlükte 8742 kelime yer alır, bu sayı da Türkçenin temel söz varlığının neredeyse tamamının Güney Slavcanın sözlü ya da yazılı dillerinde yer aldığını gösterir (Eker, 2006, s. 78).

Balkan dillerindeki Türkizmlerle ilgili çalışmaları tarihî olarak değerlendiren Marek Stachowski, bu çalışmaların başlangıcını 1828 yılına dayandırır; konuyla ilgili Czartoryski, Blau, Mikloisch, Kowalski ve Németh'in görüşlerini bilimsel ve eleştirel bir yaklaşımla inceler. Slav dillerindeki Türkçe alıntılarla ilgili geçmiş yüzyıllarda Türkçeden alınmış kelimelerin asli biçimini bulmak için bugünkü Türkçe sözlüklere başvurulmasının yanlışlığını ve bazı Türkçe kelimelerin Tatarca, Kıpçakça veya Bulgar Türkçesinden geçmiş olma ihtimallerinin araştırılmadığını Kowalski, Anadolu'dan Balkan topraklarına gelen Türklerin konuşmuş oldukları Anadolu ağızlarının etkisinin hiç dile getirilmemiş olduğunu ise Kowalski ve Marek Stachowski ortaya koyar (Stachowski, 2021). Stanislaw Stachowski, Türkçe alıntıları doğru bir şekilde etimolojik olarak inceleyebilmek için, Türkçede 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar meydana gelen fonetik değişimlerin farkında olunması gerektiğinin önemine işaret eder (Stachowski, 1965, s. 59). Menges, Osmanlıcanın ağız farklılıklarına dikkat edilmediğini belirtir (Menges, 1969/1070, akt. Đindić, 2022, s. 254). Adamović, Škaljić'in sözlüğünü tanıttığı yazısında eserde kullanılan metodunun alıntıları doğru açıklamadığını, Türkizmlerin çoğunun aydınların faaliyetleriyle değil geniş halk kitlelerinin birbirleriyle temasları sonucunda

alıntılandığını, Batı Rumeli ağzlarının Türkizmlerdeki etkisinden bahsedilmediğini, Türkizmlerdeki değişmelerin büyük bir kısmının Sırp ve Hırvat dillerinde değil Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde meydana gelmiş olduğunu ve aynı biçimde veya gelişmiş olarak bu üç dilde yaşamaya devam ettiğini eleştirilerek vurgular (Adamović, 1969, s. 291). Lory, Balkan dünyasını etkileyenlerin, İstanbul Türkçesi veya standart güncel Türkçe değil Rumeli Türk lehçeleri olduğunu; Sırpça-Hırvatçadaki *čuprija* (köprü) gibi bir kelimenin standart Türkçedeki *köprü* ile değil Rumeli lehçesindeki *küpri* biçimi ile açıklanabileceğini belirtir (Lory, 2018, s. 295).

Balkan dillerindeki Türkizmler, büyük oranda 1463-1908 Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde alıntılanmıştır. Bu sebeple öncelikle Osmanlı Türkçesi yazı, konuşma ve ağız varyantlarıyla karşılaştırılarak incelenip özellikle Osmanlı konuşma ve ağız varyantlarından geçmiş olan, standart Türkiye Türkçesinde de kullanılmayan biçimler kelime kelime tespit edilmelidir. Türkizmlerin hangilerinin Osmanlı Türkçesinden geçtiği tam olarak belirlenemediği için bu konuda yazılmış olan en hacimli eserlerin başında gelen Abdulah Škaljić'in "Turcizmi U Srpskohrvatskom Jeziku" adlı sözlüğünde de görülen kelime ve ek düzeyinde bazı yanlış dil bilimsel çıkarımlara sebep olunmaktadır. Škaljić, dil bilim uzmanı olmadığı için sözlüğüne aldığı Boşnak, Sırp ve Hırvat dillerindeki Türkizmleri, 1463-1908 yılları arasındaki Türkçenin yazı ve konuşma varyantı veya Türkçenin Rumeli ağzlarıyla değil de bugünkü Türkçedeki biçimleriyle karşılaştırmış, her madde başının Türkçedeki standart biçimini göstermiş; ses ve biçim yapıları bakımından giriş bölümünde değerlendirmiştir. Marek Stachowski, Škaljić'in sözlüğünde geçen "SHr. funduk < Tü. fındık, SHr. beg < Tü. bey" gibi kelimelerin değişimlerini bilimsel olarak yanlış bulduğundan, Balkan coğrafyasının her bir bölgesi için Türkçe alıntılar sözlüklerinin yeniden hazırlanması gerektiğini ifade eder ve Balkan dillerindeki Türkizmlerin tarihini araştırmak için birincil bir kaynağı gösterir; *çeviri yazılı metinler*. Stachowski'ye göre Slav dilleri ile çeviri yazılı metinler birisi yazı, diğeri tura gibi, birbirini tamamlayan iki kaynak grubudur. Türkologların Slavistler ile işbirliği ne kadar gerekliyse Slav dillerinden elde edilen verilerle çeviri yazılı metinlerdeki bilgileri bir araya getirerek bütünü oluşturmak da o kadar gereklidir (Stachowski, 2021, s. 97, 98). Bu makalede Abdulah Škaljić'in "Turcizmi U Srpskohrvatskom Jeziku" adlı sözlüğündeki günümüz Türkçesinde artık kullanılmayan 114 Türkçe alıntı, 1533-1939 yılları arasında yazılan Türkçe Latin harfli çeviri yazılı metinlerden tanıklanarak adı geçen üç dildeki Türkizmlerin Osmanlı Türkçesindeki

biçimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çeviri yazılı metinler Türkçenin ünlü ve ünsüzlerinin Arap harfli Türkçe metinlere göre daha açık ve kesin gösterir. Bu metinlerde /a/-/e/, /ı/-/i/ ve /o/-/ö/-/u/-/ü/ seslerinin ayrı ayrı gösterilmiş olması Boşnak, Sırp ve Hırvat dillerindeki Türkizmlerin alıntılandığı biçimin ve dönemin daha bilimsel olarak tespit edilmesini sağlar. Türkizmlerle ilgili araştırmaların bazılarında Rumeli ağızlarının etkilerinin yanında, Türkizmlerin yazı üzerinden değil de Osmanlı Türkçesi konuşma dili üzerinden geçtiği vurgulanmış olsa da Türkizmlerin Osmanlı Türkçesinde kullanılan, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan biçimleri gösterilmemişti. Bu biçimleri belirleyebilmek için de Osmanlı Türkçesinde kullanılan, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bu tür Türkizmler için Škaljić'in sözlüğü baştan sona taranmış ve "abanos, adžam, afijun, amanet, čibuk, kāduna, mütvak..." gibi Škaljić tarafından "< tur." kısaltmasıyla etiketlenip Türkiye Türkçesindeki biçimleriyle tanımlanan kelimeler Osmanlı Türkçesindeki alıntılandığı biçimleriyle eşleştirilmiştir. İncelemede koyu olarak dizilenler, sayfa numaralarıyla Škaljić'in verileridir.

İnceleme

1. abonos, abònos < ar. ābnūs (68): *Abanos* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir ve Farsça *ābnūs* kelimesi, *abanos* biçiminde bir ara biçim¹ olarak Türkçede 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kullanılmıştır: *abanos* (Ewa [Mol1641], 2005, s. 110), *abanus* (Rocchi [Car1650], 2011, s. 48), *ebenūs*, *ebenos* (Meninski [Men1680], 2000, s. 32), *abanos* (Clodius [Clo1730], 1730, s. 183), *abanoz* (Viguiet [Vig1790], 1790, s. 377), *abanos*, *abanoz* (Youssof [You1888], 1888, s. 1), *abanos* (Bonelli [Bon1939], 1939, s. 1).

2. adžam, adžem; adžamija < Acem; acami (70): *Acem* ve *acami* biçimleri Osmanlı Türkçesinden geçmiştir; Osmanlı Türkçesinde *acemi* sesletimi yanında *acami* sesletimi de bulunmaktadır: *acami* (Adamović [Arg1533], 2009, s. 126), *acami* (Mol1641, s.23), *acam* (Harsany [Har1672], 1672, s. 145), *acami*, *acemi* (Bon1939, s. 2).

3. adžeba < acaba (71): *Aceba* biçimi Türkçeden geçmiştir; Osmanlı Türkçesinde *acaba* sesletiminin yanında *aceba* sesletimi de vardı: *acaba*, *aceba*

¹ Türkçedeki alıntıların Türkçeleşme süreci sırasında orijinal ve Türkçeleşmiş biçimlerin arasında yer aldığı varsayılan biçimlerdir. Detaylı bilgi için bakınız: Kartallıoğlu 2016a, Kartallıoğlu 2016b.

(Vig1790, s. 163), ‘aceba, ‘acaba (You1888, s. 12), aceba (Hagopian [Hag1907], 1907, s. 118), acaba, aceba (Bon1939, s. 1).

4. afijun, afion < afyon (72): *Afyon* biçimi yanında *afiyun* biçimi de Osmanlı Türkçesinde kayıtlara geçmiştir: *afyon* (Mol1641, s. 110), *âfiyûn* (Men1680, s. 326), *afiyun* (Sauerwein [Sau1855], 1855, s. 149). *Afiyun* sesletiminde Yunanca asli *ópion ópiov* kökeninin etkisi vardır. Yunanca köken hem Škaljić hem de Skok’ta gösterilmiştir (Skok, 1971-1974).

5. äip, äjip, äjp < ayıp (75): *Ayp* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 19. yüzyılda da tespit edilmiştir: *ayp* (Arg1533, s. 135), *ayp* (Mol1641, s. 138, 139), *ayb, ayp* (Yağmur [Mas1677], 2019, s. 83), *ayp* (Letellier [Let1838], 1838, s. 33).

6. ajalet < ayalet (76): *Ayalet* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçime 20. yüzyılda da rastlanır: *ayalet* (Mol1641, s. 126), *ayalet* (Ahmet Vahid [Vah1924], 1924, s. 701).

7. akča < akçe (78): *Akça* biçimi Türkçeden geçmiştir, *akça* ve *akçe* biçimleri Osmanlı Türkçesinde birlikte kullanılmıştır: *akça* (Mol1641, s. 78), *akça, akçe* (Car1650, s. 53), *akçe, akça* (Men1680, s. 334), *akçe, akça* (Clo1730, s. 525), *akça* (Holderman [Hol1730], 1730, s. 19).

8. akrèba < akraba (79): *Akreba* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, 19. yüzyılda da bu biçim tanıklanır: *akrebâ* (Men1680, s. 340), *akreba* (Ciadyrgy [Cia1834], 1834, s. 401), *akrebâ* (Bianchi [Bia1850], 1850, s. 158), *akreba* (Zenker [Zen1866], 1866-1876, s. 78), *akreba* (You1888, s. 543).

9. alajbeg < alay beyi (84): *Alaybeg* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, 17 ve 18. yüzyıllarda Türkçede tanıklanmaktadır: *alaybeg* (Men1680, s. 374); *alaybeg* (Vaughan [Vau1709], 1709, s. 78).

10. Alàman, Alèman < Alaman, Alman (85): Škaljić, *Alaman* biçiminin Türkçeden geçtiği bilgisini kaydetmiştir, bu biçim Fransızcadan alıntılanan *Alman* biçimi yaygınlaşınca kadar Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır: *Alaman* (Mol1641, s. 127), *Alaman* (Men1680, s. 373), *Alaman* (Clo1730, s. 250), *Alaman* (Hindoğlu [Hin1838], 1838, s. 59), *Alaman* (Zen1866, s. 85), *Alaman* (Meynard [Mey1881], 1881, s. 100).

11. alma < alma, elma (89): Škaljić, hem *alma* hem de *elma* biçimlerinin Türkçeden geçtiğini kaydetmiştir. Bu iki biçim Osmanlı Türkçesinde birlikte kullanılmıştır: *alma* (Arg1533, s. 130), *alma* (Megiser [Meg1612], 1612, s. 96), *alma* (Mol1641, s. 105), *alma* (Car1650, s. 57), *elma* (Har1672, s. 72), *alma* (Vau1709, s. 78), *alma* (Clo1730, s. 373), *elma* (Hol1730, s. 85), *elma* (Preindl [Pre1791], 1791, s. 23), *alma* (Davids [Dav1832], 1832, s. 136). Batı Rumeli Türkçesinde kelime *alma* biçimindedir (Gülsevin, 2017, s. 146).

12. almas, elmas < elmas (90): *Almas* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, erken dönemde tanımlanmaktadır: *almas* (Arg1533, s. 130), *almaz* (Car1650, s. 57).

13. altun, altın < altın vulg.² altun (91): Škaljić, iki biçimin de Osmanlı Türkçesinden geçtiğini göstermiştir: *altun* (Arg1533, s. 130), *altun* (Mol1641, s. 108), *altun* (Car1650, s. 55), *altun* (Men1680, s. 381), *altun* (Vau1709, s. 78), *altun* (Clo1730, s. 63), *altın*, *altun* (Vig1790, s. 410). BRT'de kelime *altun* biçimindedir (Gülsevin, 2017, s. 146).

14. ama, ema < amma (91): Hem *ema* hem de *ama* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, iki biçim 20. yüzyılda da birlikte kullanılmıştır: *emma* (Arg1533, s. 166), *amma* (Mol1641, s. 158), *emma* (Har1672, s. 3), 'ammâ, emmâ (Men1680, s. 407), *emma* (Clo1730, s. 77), *amma* (Vig1790, s. 163), *amma* (Carbognano [Car1794], 1794 s. 519), *emma* (Dav1832, s. 105), *emmâ*, *ammâ* (Şemseddin Sami [Sam1885], 1885, s. 140), *emma*, *amma* (Galancızade [Gal1907], 1907, s. 37).

15. amanet < emanet (92): *Amanet* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup 19. yüzyılda da tanımlanmaktadır: *amanat* (Arg1533, s. 130), *amanet* (Mol1641, s. 24), *amanet* (Car1650, s. 58), *amanet*, *emanet* (Vig1790, s. 177), *amanet* (Mehmet Atuf [Atu1868], 1868, s. 250), *emânet* (Sam1885, s. 141).

16. ambar, hambar < ambar, anbar, hambar, hanbar (92): Škaljić, bütün biçimlerin Osmanlı Türkçesinden geçtiğini göstermiştir; *anbar*, *ambar*, *hambar* biçimleri Osmanlı Türkçesinde birlikte kullanılmıştır: *ambar* (Arg1533, s. 130), *ambar* (Mol1641, s. 82), *ambar* (Clo1730, s. 281), *ambar* (Dav1832, s. 6), *anbar*, *ambar* (Hin1838, s. 68), *embâr*, *ambâr* (Bia1850, s. 205), *ambar vulg. hambar*

² Bu kısaltma "vulgaris, vulgò, vulgairement, vulgaire" gibi kelimeleri karşılar ve "günlük konuşmada, halk arasında" anlamlarına gelir (Kartalhoğlu, 2022, s. 10).

(Sau1855, s. 16), anbar vulg. ambar, hambar (Zen1866, s. 99), ambar, hambar (Meynard [Mey1886], 1886, s. 850), ambar vulg. hambar (Yavuzarslan [Sam1901], 2010, s. 420), anbar, ambar (Hag1907, s. 448), hambar (Den1921, s. 67).

17. amidža < amuca, amca (94): *Amica* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Türkçesinde tespit edilmektedir: *amica* (Arg1533, s. 130), *amica* (Mol1641, s. 21), *amuca*, *amica* (Car1650, s. 58), ‘*amuca*, ‘*amica*, ‘*ammû* (Men1680, s. 3331).

18. antèrija < entari (95): *Antari* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde *entari* ve *antari* biçimleri birlikte kullanılmıştır: *antari*, *anteri* (Men1680, s. 461), *antari* (Clo1730, s. 766), *entari* (Hol1730, s. 97), *entari* (Dav1832, s. 145), *entari*, *anteri* (Hin1838, s. 71), *antari* (Boy1842, s. 186), *antari* (Mey1881, s. 121).

19. atmejdān < at meydanı (105): *At meydan* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim *at meydanı* yapısının konuşmadaki biçimi olarak kaydedilmiştir: *atmeydāni* vulg. *atmeydan* (Men1680, s. 35), *at meydanı* vulg. *at meydan* (Bia1850, s. 13), *at meydanı* vulg. *at meydan* (Zen1866, s. 6).

20. badava < bedava, bâd-i hava (110): *Badava* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *bâdihavâ* yapısının konuşmadaki biçimidir: *bâdihavâ* vulg. *bâdava* (Bia1846, s. 51), *bâdihavâ* vulg. *bâdavâ* (Sau1855, s. 84), *badava* (You1888, s. 65).

21. badihava < bâdi hava (110): *Badihava* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçimin *bedava* kelimesinin kökeni olduğu konusunda Şemseddin Sami de dâhil çeviri yazılı metin yazarları aynı düşüncededir: *bâdihavâ* vulg. *bâdava* (Bia1846, s. 51), *bâdihavâ* vulg. *bâdavâ* (Sau1855, s. 84), *badi heva* vulg. *bedava* (Mal1863, s. 175), *badheva* vulg. *badava*, *bedava* (Zen1866, s. 158), *badihava* (Cal1869, s. 194), *badihava* vulg. *bedava* (Sam1901, s. 113).

22. badem, bajam < badem (110): *Badem* biçiminin yanında *bayam* biçimi de Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde 17 ve 18. yüzyıllarda *bayam*, *payam* biçimi tespit edilmiştir: *bayam* (Car1650, s. 76), *bayam* (Kartallıoğlu [Par1665], 2015, s. 104), *badem*, *payam* (Clo1730, s. 34).

23. bakal < bakkal (115): *Bakal* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *bakkal* gibi kelime kökünde çift ünsüz bulunduran kelimelerin Osmanlı Türkçesinde de ünsüz tekleşmesine uğramış olduğu Latin harfli kayıtlardan anlaşılmaktadır:

bakal (Mol1641, s. 32), bakal (Car1650, s. 72), bakal (Vau1709, s. 81), bakkal vulg. bakal (You1888, s. 71).

24. bakšiš < bahşiş (117): *Bakşiş* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *bahşiş* kelimesinin *bağşiş*, *bağşış*, *bakşiş* biçimleri Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır: bağşiş (Mol1641, s. 59), bahşiş (Men1680, s. 721), bakşiş (Vau1709, s. 81), bağşiş (Zen1866, s. 167), bağşış, bahşiş (Mey1881, s. 271, 288).

25. balduza < baldız (118): *Balduz* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, 20. yüzyılda da *balduz* biçimi tespit edilmiştir: baldız, balduz (Men1680, s. 684), balduz (Vah1924, s. 521).

26. bed-dova < beddua (128): *Beddova* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 16 ve 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesinde tanıklanmaktadır: betdova (Arg1533, s. 141), betduva (Mo1641, s. 174), bettuva (Mas1677, s. 107).

27. beg < bey (129): *Beg* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, 16-19. yüzyıllarda Osmanlı Türkçesinde tespit edilmektedir: beğ (Arg1533, s. 139), beg (Meg1612, s. 101), beg (Mol1641, s. 15), beğ (Har1672, s. 176), beg (Men1680, s. 859), beg, bey (Vau1709, s. 81), beg (Clo1730, s. 82), beg (Pre1791, s. 8), bey, beg (Dav1832, s. 6), beğ (Jaubert, 1833, s. 30), bey (Schroeder [Sch1835], 1835, s. 122), beg, bey (Bianchi [Bia1846], 1846, s. 730), bey, beg (Pihan [Pih1874], 1847, s. 55, 59), bey بك (You1888, s. 97).

145

28. bogda < boğday (146): *Bogda* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Škaljić *boğday* biçiminden geldiğini göstermiştir; *bogday* ve *bugday* biçimleri Osmanlı Türkçesinde birlikte kullanılmıştır: boğday (Arg1533, s. 144), bogday, bugday (Mol1641, s. 111, 116), boğday (Men1680, s. 851), buğday, boğday, bogday (Clo1730, s. 37), buğday, boğday (Vig1790, s. 363), boğday (Car1794, s. 624), boğday (Sch1835, s. 123), buğday (Hin1838, s. 133), boğday (Boy1842, s. 171), boğday (Sau1855, s. 37), buğday (Mal1863, s. 231), bogday (Zen1866, s. 202), boğday, buğday (You1888, s. 111, 115), boğday (Sam1901, s. 150), bugday (Hag1907, s. 57), bogday (Bonelli [Bon1910], 1910, s. 171), boğday, buğday (Den1921, s. 39).

29. borozan < boruzen (148): *Borozan* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olmalıdır, *borozan* biçimine yakın olan konuşma dilindeki ilk *borazan* biçimi 17. yüzyılda tespit edilir: boruzan (Mol1641, s. 33), boruzen vulg. borazan (Men1680,

s. 917), boruzen (Clo1730, s. 94), boruzen, boruzan (Hin1838, s. 130), buruzen (Boyd [Boy1842], 1842, s. 200), boruzen vulg. borazan (You1888, s. 112), borizen, boruzen vulg. borazan (Sam1901, s. 142), boruzen (Hag1907, s. 486), boruzan (Bon1910, s. 291).

30. bûrek < börek (154): *Bürek* Balkan Türk ağızlarından geçmiştir, *bürek* biçimi Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: börek (Mol1641, s. 74), bürek (Car1650, s. 93), bürek (Har1672, s. 72), börek (Men1680, s. 915), börek (Clo1730, s. 28), börek (Hol1730, s. 75), bürek (Dav1832, s. 146), börek (Hin1838, s. 130), börek (Boy1842, s. 187), börek (Mey1881, s. 324), börek (Sam1901, s. 148).

31. bûrnus < bornuz (155): *Burnus* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde *burnuz* ve *bornus* biçimleri 19. yüzyılda tespit edilir: burnus (Mal1863, s. 204), burnus (Cal1869, s. 51), burnuz (Mey1881, s. 326), bornus, burnuz (Sam1885, s. 259), burnus, burnuz (You1888, s. 119).

32. čára < çare (163): *Çara* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 16 ve 17. yüzyılda tespit edilir: cara (Arg1533, s. 148), çara (Mol1641, s. 140), çare (Men1680, s. 1548).

33. čâršav < çarşaf (165): *Çarşav* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde bir ara biçim olarak tespit edilmektedir: çarşav (Mon1630, s. 68), çarşav (Men1680, s. 957), çarçav (Sau1855, s. 207). Kelime “Tü. çarşaf < çarşav < çarşab < Far. çârşeb” şeklinde iki ara biçimden sonra Türkçeleşmiştir. *Çarşab* biçimi de *čâršap* biçiminde Sırp ağızlarında tespit edilir (Stachowski, 1997, s. 93).

34. čérek < çeyrek (167): *Çerek* biçimi Osmanlı Türkçesinde de tanıklanmaktadır: çerek (Edw1877, s. 18).

35. čibuk < çubuk (173): *Çibuk* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, kelimenin ilk hecesinin dar ünlülü biçimi Osmanlı Türkçesinde 19. yüzyılda da tespit edilir: çibuk (Arg1533, s. 152), çubuk (Mol1641, s. 86), çibuk, çubuk (Car1650, s. 106, 111), çubuk, çibuk (Men1680, s. 1578, 1579), çibuk (Vau1709, s. 85), çipuk (Clo1730, s. 102), çubuk, çibuk, çibuk, çibuk, çibuk (Vig1790, s. 361), çubuk, çibuk (Hin1838, s. 179), çibuk, çubuk (Bia1850, s. 601).

36. čifčija < çiftçi (174): *Çif* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, konuşma dilindeki *çif* (<çift) biçimi Osmanlı Türkçesinde 18 ve 19. yüzyıllarda tanıklanır:

çiflik (Sey, s. 235), çiftlik, çiflik (Vig1790, s. 384), çiflik (Cal1869, s. 178), çiftlik, çiflik (You1888, s. 170).

37. čoha < vulg. čoha, čoka; čuha, čuka (179): *Čoha* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, iki biçim de Osmanlı Türkçesinde tespit edilir: *čoha* (Arg1533, s. 153), *čoka* (Mol1641, s. 76), *coka*, *čoha*, *čoka* (Car1650, s. 100, 109), *čoka* vulg. *čoha* (Men1680, s. 1673, 1681), *čoha*, *čuha* (Bon1939, s. 66).

38. ćàto < kâtib (185): *Kato* biçimi Osmanlı Türkçesinde de tespit edilmektedir: *kâtib* vulg. *kâto* (Men1680, s. 3834, 3835).

39. ěeif, ěejif, ěef < keyif (187): *Kef* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup 19. yüzyılda tanıklanır: *kef* (Sau1855, s. 202), *kef* (Catergian [Cat1855], 1855 s. 2), *keyf*, *kef* (Mal1863, s. 1147), *keyf* (Sam1885, s. 930), *keyf* vulg. *kef* (Mey1886, s. 689), *keyf*, *kef* (You1888, s. 564). Stachowski, *kef* biçiminin Osmanlıca döneminde halk ağzından geçtiğini düşünür (Stachowski, 1965, s. 68).

40. ěelěpoš < kellepuş (187): *Kellepoş* biçimi Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: *kellepoş* (Men1680, s. 643).

147

41. ěufte < köfte (198): *Küfte* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *köfte* ve *küfte* biçimleri Osmanlı Türkçesinde yan yana kullanılmıştır: *küfte* vulg. *küfte*, *köfte* (Men1680, s. 4084), *küfte*, *köfte* (Hin1838, s. 403), *köfte*, *küfte* (You1888, v637).

42. ěumür < kömür (199): *Kümür* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup dar ünlülü örnekler de Osmanlı Türkçesinde tespit edilir: *kömür* (Arg1533, s. 204), *kümür* (Car1650, s. 230), *kümür*, *kömür* (Men1680, s. 4017, 4093), *kümür* (Clo1730, s. 110), *kömür* (Sam1901, s. 674), *kömür* (Hag1907, s. 78).

43. dōva < dua (224): *Dova* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup *duva* ve *dova* biçimleri konuşmada birlikte kullanılmıştır: *dova* (Arg1533, s. 161), *doa* (Mon1630, s. 79), *dova* (Mol1641, s. 70), *dova* (Car1650, s. 129), *du'â* (Men1680, s. 2086), *doa* (Vau1709, s. 88), *dua*, *düa* (Vig1790, s. 218), *doa* (Dav1832, s. 110), *dua* (Hin1838, s. 224), *du'a* vulg. *duva* (You1888, s. 221), *dua* (Sam1901, s. 273), *duva*, *dua* (Hag1907, s. 77, 411), *du'a* vulg. *duva* (Bon1910, s. 126).

44. dŭrbîn < dürbün (228): *Durbin* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup kelimenin Türkçeleşme sürecinde 19. yüzyılda dahi tespit edilen bir ara biçimdir: *dürbün* (Mas1677, s. 245), *dŭrbîn* (Men1680, s. 2161), *dŭlbin* (Vau1709, s. 93),

dürbün (Vig1790, s. 444), durbîn vulg. dürbün, dörbün (Bia1846, s. 316, 323, 1159), dürbün (Mal1863, s. 525), dürbün, durbin (Cal1869, s. 48, 239).

45. düşek < döşek (229): *Düşek* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup konuşmada *döşek* ve *düşek* birlikte kullanılmıştır: düşek (Arg1533, s. 163), düşek (Meg1612, s. 93), döşek (Mol1641, s. 86), düşek (Car1650, s. 130), düşek (Men1680, s. 2173), düşek (Vau1709, s. 88), düşek (Clo1730, s. 334), döşek (Hol1730, s. 103), döşek (Vig1790, s. 399), düşek (Pre1791, s. 6).

46. düzina < düzine (230): *Duzina* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup kelimenin Türkçeleşme sürecinde bir ara biçim olarak tespit edilir: duzina (Man1893, s. 94), düzina (Mal1863, s. 526), duzina (Cal1869, s. 141), duzina (Sam1885, s. 505), dozine (Mey1881, s. 759), duzina (You1888, s. 222), duzina (Hag1907, s. 90), duzina (Bon1910, s. 156).

47. doğde < gövde (252): *Göğde* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: göğde (Arg1533, s. 175, 176), gövde (Mol1641, s. 17), gevde, gövde (Men1680, s. 4059), gövde (Car1794, s. 624), göğde vulg. gövde (Sam1901, s. 392), gövde كوكده ، (Deny [Den1921], 1921, s. 42).

48. ehâlija < ehali, ahali (264): *Ehali* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup bu biçim 20. yüzyılda da tespit edilir: ehâlî (Men1680, s. 562), ehali (Hin1838, 89), ehali (Hag1907, s. 165), ehali (Bon1910, s. 168).

49. fûçija < fuçı (285): *Fuçı* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiş olup kelimenin Türkçeleşme sürecinde bir ara biçimdir: fuçı (Arg1533, s. 171), fuçı (Mol1641, s. 87), fuçı (Men1680, s. 3555), fuçı (Clo1730, s. 190), fuçı, fuçı (Hin1838, s. 346), fuçı (Sau1855, s. 16), fuçı (Sam1885, s. 783), fuçı, fuçı (Sam1901, s. 343).

50. fünduk < findık (286): *Funduk* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Türkçeleşmiş biçimi olan *findık* biçimiyle birlikte tespit edilir: funduk (Arg1533, s. 171), finduk, funduk (Car1650, s. 153), funduk (Har1672, s. 72), funduk, bunduk, funtuk (Men1680, s. 3551), funduk (Clo1730, s. 146), funduk (Hol1730, s. 85), findık (Vig1790, s. 64), funduk (Dav1832, s. 136), findık (Hin1838, s. 346).

51. gâzeta < gazete (290): *Gazeta* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 20. yüzyılda da tespit edilir: kazeta (Vig1790, s. 387), gazeta (Cat1855, s. 14), gazeta, kazeta (Mal1863, s. 865), gazeta (Cal1869, s. 190), gazeta (Sam1885, s. 751),

gazeta vulg. kazeta (Mey1886, s. 385), gazeta (Hag1907, s. 92), gazeta (Bon1910, s. 64).

52. gròš < guruş, kuruş (292): *Groş* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *kuruş* kelimesinin Türkçeleşme sürecinde bir ara biçim olarak tespit edilmiştir: *groş* (Mol1641, s. 78), *groş*, *goroş* (Men1680, s. 3398), *groş* (Clo1730, s. 812), *guruş*, *gruş*, *kuruş*, *kruş* (Vig1790, s. 344), *groş* (Pre1791, s. 123), *gruş* (Car1794, s. 560), *guruş* (Mal1863, s. 864), *guruş* (Man1893, s. 86), *guruş* vulg. *kuruş* (You1888, s. 346).

53. hàlač < hallaç (303): *Halaç* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ünsüz teklesmesine uğramış biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: *halac* (Car1650, s. 169), *hallac* (Clo1730, s. 256), *halac* (Dav1832, s. 130), *hallac*, *hallaç* (Mal1863, s. 445), *hallâc* vulg. *halaç* (Zen1866, s. 393), *hallaç* vulg. *hallaç* (Mey1881, s. 662).

54. hândžar < hançer, hançer (310): *Hancar* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bir ileri biçim olarak 19. yüzyılda da tespit edilir: *hancar* (Arg1533, s. 180), *hançar* (Mol1641, s. 87), *hancar* (Car1650, s. 170), *hancar* (Vau1709, s. 86), *hancer*, *kancar* (Clo1730, s. 607), *hancar* (Dav1832, s. 143), *hançer*, *hancher* (Hin1838, s. 212).

55. hòšaf, hòšap < hoşaf (333): *Hoşap* biçimi de *hoşaf* biçiminin yanında Osmanlı Türkçesinden geçmiş olmalıdır: *hoş âb* vulg. *hoşâb*, *hoşâv* (Men1680, s. 1974), *hoşab*, *hoşaf* (Hin1838, s. 214), *hoşab* vulg. *hoşaf* (Mal1863, s. 487), *hoşab*, *hoşaf* (Mey1881, s. 718), *hoşab* vulg. *hoşaf* (You1888, s. 424), *hoşab* vulg. *hoşaf* (Sam1901, s. 464).

56. imrahor, mirahor < mirahor (346): *İmrahor* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, önce konuşmadaki bir biçim olarak tespit edilir: *emir ahur / ahır* (Mon1630, s. 85), *imrohor* (Mol1641, s. 38), *imrehor* (Har1672, s. 102), *emir ahor* vulg. *imrohor*, *mirahor* (Clo1730, s. 743), *mirahor* (Boy1842, v211), *emiriâhor* vulg. *mirahor* (Bia1843, s. 567), *emîr-i âhôr* vulg. *embrohôr*, *emrohôr*, *mîrahôr* (Zen1866, s. 19), *mirahor* (Cal1869, s. 151), vulg. *imrahor* (Redhouse [Red1890], 1890, s. 47), *mirahur* vulg. *emirhor* (Sam1901, s. 803).

57. jàlduz < yaldız (360): *Yalduz* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: *yalduzcı* (Mol1641, s. 44), *yaldız* (Men1680, s. 1860).

58. jàzuk < yazık (365): *Yazuk* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, 18. yüzyılda da tespit edilir: yazık (Arg1533, s. 260), yazuk (Meg1612, s. 89), yazuk (Car1650, s. 351), yazık (Men1680, s. 5541), yazuk (Clo1730, s. 98), yazık (Vig1790, s. 101), yazık (Dieterici [Die1854], 1854, s. 157).

59. jılduz, ılduz < yıldız (371): *Ilduz, yılduz* biçimleri Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, dudak uyumuna uymayan bir biçim olarak 17. yüzyılda da tespit edilir: yılduz (Arg1533, s. 262), ılduz (Mon1630, s. 107), yıldız (Men1680, s. 5602), yıldız (Clo1730, s. 68), yıldız (Vig1790, s. 48), ıldız, yıldız (Dav1832, s. 120, 220).

60. kàduna < kadın (379): *Kadun* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, dudak uyumuna uymayan bir biçim olarak Osmanlı Türkçesinde 18. yüzyılda da tespit edilir: kadun (Mol1641, s. 26), kadun (Car1650, s. 196), hâtûn vulg. kadın, kadûn (Men1680, 1830, s. 3577), kadun, kadın (Vau1709, s. 95), kadun (Clo1730, s. 177), kadın (Hin1838, s. 349), hâtun vulg. kadın, kadin (Bia1843, s. 415, 714), hâtûn vulg. kadın (Red1890, s. 818).

61. kajmekam, kajmakam < kaymakam (384): *Kaymekam* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *kaymekam* biçimi kelimenin Türkçeleşme sürecinde bir ara biçim olarak tespit edilir: kaymekam (Mon1630, s. 125), kaymakam (Mol1641, s. 30), kaymekam (Har1672, s. 57), kâimmekâm vulg. kaymakam (Men1680, s. 3607), kaymaykam (Vau1709, s. 96), kaim mekam vulg. kaymakan (Clo1730, s. 356), kaymakam (Hin1838, s. 353), kaymekam (Boy1842, s. 199).

62. kapùdanpaša < kaptan paša (394): *Kapudan paša* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 20. yüzyılın başında da tespit edilir: kapitan paša (Mol1641, s. 30), kabdan başa (Car1650, s. 194), kapudanpaša (Men1680, s. 3621), derya kapudanı vulg. kapudan paša (Clo1730, s. 129), kaptan paša (Vau1709, s. 94), kapıdan paša (Vig1790, s. 218), kapudan paša (Dav1832, s. 131), kapudan paša (Boy1842, s. 197), kapudan paša (Sam1901, s. 588).

63. kîmet < kıymet (408): *Kîmet* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: kîmetli (Car1650, s. 216), kıymetlü (Men1680, s. 3827), kîmetli (Sam1885, s. 865).

64. kujùndžija < kuyumcu (422): *Kuyuncı* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bir ağız verisi olarak Türkçede tespit edilir: kuyuncı (Arg1533, s. 206), kuyumcı (Mol1641, s. 39), kuyuncı (Car1650, s. 229), koyumci, kuyumci (Men1680, s. 3811).

65. kulambàra < gulâmpare (423): *Kulambara* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, konuşma dilindeki biçim olarak Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır: kolombara (Arg1533, s. 202), gulâmpâre vulg. kulambara (Men1680, s. 3418), gulampara, kulambara (Hin1838, s. s. 335), gulâmpâra vulg. kulâmbârâ (Bia1846, s. 1045), gulâm-pâre vulg. kulumpara (Sam1885, s. 754), kulampara (Mey1886, s. 575).

66. kùrşum < kurşun (427): *Kurşum* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde 17. yüzyılda tespit edilir: kurşum (Men1680, s. 655), kuguşun, kurguşum, kurguşun, kurşum (Duman [Sey.], 1995, s. 281).

67. limun < limon (435): *Limun* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 19. yüzyılda da tespit edilir: limun vulg. ilimûn (Men1680, s. 401, 4220), limon (Vig1790, s. 368), ilimon, ilmon, limon (Hin1838, s. 63), limun (Boy1842, s. 79), limun (Die1854, s. 141), limun, limon (Mal1863, s. 1172), limon, ilimûn, limûn, limu (Zen1866, s. 92, 795, 798).

68. maşàla < meşale (447): *Maşala* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ileri bir biçim olarak konuşmada 19. yüzyılda da tespit edilir: maşala (Arg1533, s. 210), maşala (Mol1641, s. 90), miş'alet vulg. meş'ale (Men1680, s. 4668), maş'ala (Sau1855, s. 248), meş'ale vulg. maşala (Mal1863, s. 1262), meş'ale (Sam1885, s. 1031), maş'ala (Mey1886, s. 764), meş'ale vulg. maşala (You1888, s. 693).

69. mâšet, mâşat < meşhed vulg. meşat (448): *Maşat* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *maşatlık* kelimesinde günümüzde de kullanılmaktadır: maşat (Arg1533, s. 210), meşhed vulg. maşatlık (Hin1838, s. 442), meşhed (Sam1885, s. 1033), maşatlık (Bon1939, s. 226).

70. mèhlem, mèmlem < melhem, merhem vulg. mehlem (453): *Mehlem* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, konuşma dilinde bir ağız verisi olarak tespit edilir: mehlem (Mol1641, s. 90), mehlemci (Mol1641, s. 40), melhem vulg. mehlem (Bon1910, s. 298), mehlem (Let1838, s. 92).

71. Mèhmed, Mehèmed < Mehmed (453): *Mehemed, Mehmed* biçimleri Osmanlı Türkçesinden geçmiştir; *Mehemmed, Mehemed* biçimleri kelimenin *Mehmed* (< *Mehmet*) oluş sürecinde ara biçimlerdir: Mehemet, Mehmet (Arg1533, s. 211), Mehemet (Har1672, s. 9), Muhammad vulg. Mehmet (Men1680, s. 4458), Mehemed (Vig1790, s. 248), Mehemed (Boy1842, s. 19), Mehemed, Mehemet

(Mal1863, s. 1223), Mehemet (Pih1847, s. 187), Muhammed, Mehmed (Sam1885, s. 991), Muhammed vulg. Mehmed (You1888, s. 705), Mehmed (Hag1907, s. 258), Meemed, Mêmet (Den1921, s. 384, 761).

72. mèsdžid, mēçet, mēçit < mescid (460): *Meçit* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bir ağız verisi olarak Osmanlı Türkçesinde tespit edilir: meçid (Car1650, s. 239), mesçid, mesçed (Men1680, s. 4643), mescid, meçid (Hin1838, s. 438).

73. metèriz < metrsi (461): *Meteriz* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Türkçede bir ağız verisi olarak tespit edilir: meteris (Mol1641, s. 80), meteris, meteriz (Car1650, s. 243), meteris (Men1680, s. 4321), meteris (Clo1730, s. 17), meteris (Dav1832, s. 143), meteriz (Sch1835, s. 134), meteriz (Hin1838, s. 420), meteris (Cal1869, s. 36), meteris (Sam1901, s. 789), meteris (Bon1910, s. 165).

74. musáfir < misafir (476): *Müsafir* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 20. yüzyılda da tespit edilir: müsafir (Arg1533, s. 215), misafir (Mol1641, s. 28), musafir (Car1650, s. 249), müsâfir (Men1680, s. 4607), musafir (Clo1730, s. 282), misafir (Hin1838, s. 436), müsafir (Mey1886, s. 757), müsafir (Sam1901, s. 804), müsafir (Hag1907, s. 59).

75. musevèda < müsvedde (477): *Müsevede* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *müsevede* biçiminin ünsüz tekleşmesine uğramış biçimidir: müsevede (Arg1533, s. 215), müsevede (Mol1641, s. 64), müsevvedet, müsevvede (Men1680, s. 4661), müsevvede (Clo1730, s. 56), müsevvede (Hin1838, s. 439), müsevvede (Cal1869, s. 103), müsvede, müsevvede (Sam1885, s. 1027).

76. mütvak, mütvak < mutfak, mutpak (480): *Mutvak* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, kelimenin Türkçeleşme sürecinde bir ara biçimdir: mutbah, mutvak (Hin1838, s. 445), matbah vulg. mutvak (Sau1855, s. 112), mutvak (Cat1855, s. 142), mutbah, mutvak vulg. mutfak (Mal1863, s. 735, 1269), matbah (Zen1866, s. 857), mutbah, mutvak (Cal1869, s. 37, 102), matbah vulg. mutvak (You1888, s. 686).

77. nàna < nane (487): *Nana* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *nane* biçimiyle birlikte Osmanlı Türkçesinde tespit edilir: nâne (Arg1533, s. 216), nana (Car1650, s. 253), na'na', nu'nu', na'ne vulg. nane, nana (Men1680, s. 5213), nane (Hol1730, s. 92), nane (Vig1790, s. 403), nane, nana (Hin1838, s. 476, 481).

78. nišeste, nišesta < nišasta (493): *Nišeste* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bir ağız verisidir: nişâste vulg. nişeste (Men1680, s. 5180), nişaste (Mal1863, s. 1357), nişeste (Cal1869, s. 177).

79. ògraš < uğraş (500): *Ograş* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *uğraş* biçimiyle birlikte Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır: ograş (Arg1533, s. 219), ograş (Men1680, s. 522), uğraş (Hin1838, s. 82), ograş (Zen1866, s. 124), oğraş, uğraş (Mey1881, s. 171), oğraş (Sam1901, s. 931).

80. òka < okka (500): *Oka* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, konuşmada bir ağız verisi olarak tespit edilir: oka (Har1672, s. 66), vakıye vulg. oka (Men1680, s. 528), oka (Vau1709, s. 80), oka, okka, vakıye (Hin1838, s. 83, 492), oka (Bia1850, s. 253), okka (Cat1855, s. 106), vakiyet, vukiyet vulg. oka, okka (Mal1863, s. 148, 1424), oka (Zen1866, s. 126), okka, kye, kıye (Mey1881, s. 179; Mey1886, s. 602), oka (Sam1885, s. 185), okka, oka (You1888, v903).

81. òmač < oğmaç (502): *Omaç* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, 19. yüzyılda konuşma verisi olarak tespit edilir: ovmac (Hin1838, s. 87), umac (Bia1850, s. 261), omac (Zen1866, s. 132), oğmac (Sam1901, s. 940).

82. osànma < usanma (504): *Osan-* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde *usan-* biçimine göre daha yaygın kullanılmıştır: ossan- (Arg1533, s. 222), osan- (Men1680, s. 515), osan- (Clo1730, s. 786), osan- (Hin1838, s. 80), osan- (Mal1863, s. 145), osan- (Zen1866, s. 123), osan- (Man1893, s. 177), usan- (Sam1901, s. 1261), osan- (Hag1907, s. 122).

83. paràdžik < parecik (510): *Para* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *pare* biçimine göre daha yaygın olduğu tespit edilir: para (Arg1533, s. 223), para (Mol1641, s. 78), para (Car1650, s. 271), pâre vulg. para (Men1680, s. 648), pare, para (Vig1790, s. 209), pare, para (Hin1838, s. 100), pâre vulg. pâra (Bia1846, s. 442), para (Die1854, s. 97), pare, para (Mal1863, s. 251).

84. refèna < herfene, herifâne (533): *Refene* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesinde bir ağız verisi olarak tespit edilir: 'ârifâne vulg. ırfâne, refene (Men1680, s. 3198), refene (Hin1838, s. 248), refene (Mey1886, s. 22).

85. ròspija < orospu (536): *Rospi* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, kelimenin Türkçeleşme sürecinde bir ara biçimdir: rosp (Mol1641, 41), ruspi vulg.

oruspi (Men1680, s. 2383), rospu (Sch1835, s. 136), orospı, orospu, rospu (Bia1846, s. 764), rospı vulg. rospu (Bia1843, s. 387), ruspi vulg. orospu (Sam1901, s. 936).

86. sahat < saat; sahàčija, sahàdžija < saatçı (542): *Sahat* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, Osmanlı Türkçesi konuşma dilinde tespit edilir: saat, sahat (Arg1533, s. 227), saat, sahat (Mon1630, s. 168), sahat (Har1672, s. 5), sâ'at vulg. sahat (Men1680, s. 2516), saat, sahat (Clo1730, s. 279), sahat (Hol1730, s. 71), sahat (Pre1791, s. 7), saat, sahat (Hin1838, s. 261).

87. sâtura, sâtara < satır (551): *Satur* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: sâtûr, satur vulg. satır (Men1680, s. 2515, 2907), satur, satır (Clo1730, s. 157), satur, satır (Hin1838, s. 261), sâtûr sâtûr vulg. satır (Red1890, s. 1028).

88. skela, skele < iskele (567): *Skele* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ön seste ünlü türemesinin bulunmadığı bu biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: skele (Arg1533, s. 236), skele (Mon1630, s. 175), iskele (Men1680, s. 217), eskele, skelle (Zen1866, s. 49).

89. skèmlija, scèmlija < iskemle (567): *Skemle* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ön seste ünlü türemesinin bulunmadığı bu biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: skemli (Arg1533, s. 236), skemli (Mon1630, s. 175), skemle (Har1672, s. 64), iskemle, skemre (Clo1730, s. 672).

90. skèrlet < iskerlet (568): *Skerlet* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ön seste ünlü türemesinin bulunmadığı bu biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: sıkarlât vulg. iskerlet (Men1680, s. 217, 2633), iskerlet, sıkırlat, iskırlat vulg. iskarlet (Clo1730, s. 132, 612), sıkarlat, iskerlet (Hin1838, s. 271), skarlat, iskerlat (Zen1866, s. 49).

91. spànać < ıspanak (570): *Spanak* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ön seste ünlü türemesinin bulunmadığı bu biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: spanak (Arg1533, s. 237), sipânâc, isfinâc, isfânâc, ıspanak (Men1680, s. 173, 215, 2534), ıspanak, spanak (Clo1730, s. 734).

92. Stàmbol < Istanbul (572): *Stambol* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ön seste ünlü türemesinin bulunmadığı bu biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: Stambol (Arg1533, s. 237), Stambol (Meg1612, s. 112), Stanbol (Mon1630, s. 177), Stambol (Har1672, s. 8), Istambıl, İstanbıl, İstambol, Stambol, İstambol (Pre1791, s. 95).

93. sùal, sùval < sual (572): *Suval* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: suval (Arg1533, s. 238), suval (Mol1641, s. 56), sual, suval (Sey., s. 313).

94. šemīdan, šamīdan < şamdan (585): *Şamīdan* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: şamīdan (Dav1832, s. 144).

95. škēmbe < işkembe (591): *Şkembe* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, ön seste ünlü türemesinin bulunmadığı bu biçim Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: şkembe (Arg1533, s. 242), işkembe, şikembe (Men1680, s. 243), şikembe, işkembe (Hin1838, s. 42, 289).

96. tabor < tabur (594): *Tabor* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim Osmanlı Türkçesinde yaygın olarak tespit edilir: tabor (Mon1630, s. 183), tabor (Men1680, s. 3062), tabor (Hin1838, s. 308), tabur, tabor (Mal1863, s. 729).

97. tahtapoš < tahtapoş (596): *Tahtapoş* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak tespit edilir: taktapoş (Mol1641, s. 81), tahtapoş (Men1680, s. 1684), tahtapoş (Clo1730, s. 561), tahtapoş (Sam1901, s. 1152), tahtapoş (Hag1907, s. 487), tahtapoş vulg. tahtaboş (Bon1910, s. 312).

98. tefter, tevter (606): *Tefter* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim çeviri yazılı metin yazarları tarafından konuşmadaki biçim olarak tespit edilir: tefter (Arg1533, s. 244), defter, tefter (Mol1641, s. 30, 65), defter, tefter (Car1650, s. 117), defter (Men1680, s. 2096), tefter, defter (Hin1838, s. 160), defter vulg. tefter (Bia1846, s. 306), defter vulg. tefter (Sau1855, s. 118), tefder (Cat1855, s. 106).

99. teftèrdar, defterdar < defterdar (606): *Tefterdar* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: defterdâr (Men1680, s. 2097), tefterdar (Vau1709, s. 92), difterdar vulg. tefterdar (Clo1730, s. 792).

100. tèste < deste (614): *Teste* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak tespit edilir: teste (Arg1533, s. 247), deste (Men1680, s. 2081), teste (Bia1835, s. 526), deste, teste (Hin1838, s. 224), deste, teste (Mal1863, s. 508), deste vulg. teste (Mey1881, s. 740).

101. tèza, tèze (616): *Teze* biçimi Osmanlı Türkçesinde de tespit edilir: deyze, teyze, tize, tizye (Men1680, s. 2212), teyeze (Clo1730, s. 29), deyze, teyze (Hin1838, s. 239), teyze vulg. teze (Sam1901, s. 1225).

102. traboloz, trabolos < trablus (620): *Trabolos* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim Osmanlı Türkçesinde tespit edilir: Tarabulus (Arg1533, s. 243), Tırabolos, Trabolos (Men1680, s. 3093, 3095), Tırabolos (Clo1730, s. 831), Tarabulus (Vig1790, s. 450), Trabulus (Dav1832, s. 154), Tarablus (You1888, s. 1116).

103. trabòzani < tırabzan, tırabzun (621): *Trabozan* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: Drabizon (Mol1641, s. 130), Tarabozan, Tarabozon, Tarabzen, Tarabefzun (Sey., s. 322), Trabezun (Mal1863, s. 742), Tarabuzan (You1888, s. 1116).

104. ùlçek < ölçek (631): *Ülçek* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, *ölçek* ve *ülçek* biçimleri yan yana kullanılmıştır: ölçek (Men1680, s. 541), ülçek (Vau1709, s. 80), ölçek (Clo1730, s. 406), ölçek (Hin1838, s. 85).

105. ùljum < ölüm (632): *Ülüm* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: ülüm (Arg1533, s. 252), ölüm (Men1680, s. 544).

106. ùşur < öşr, öşur (634): *Uşur* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim 19. yüzyılda tespit edilir: öşr, öşür (Hin1838, s. 327), ‘uşr, ‘öşür (Mal1863, s. 814), üşr, üşür (Sam1885, s. 729).

107. zàbun < zebun (643): *Zabun* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak tespit edilir: zabun (Arg1533, s. 265), zabun (Car1650, s. 362), zabun (Mas1677, s. 831), zebûn vulg. zabun (Men1680, s. 2427), zabun (Clo1730, s. 166), zebun, zabun (Vig1790, s. 394), zebun, zabun (Hin1838, s. 255), zabun (Dieterici, 1854, s. 116), zebun, zabun (You1888, s. 1290), zabun (Hag1907, s. 474).

108. zàif, zàjif < zayıf (645): *Zaif* ve *zayıf* biçimleri Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: zaif (Arg1533, s. 266), za‘îf (Men1680, s. 1926), zayıf (Vig1790, s. 385), za’yif (Bon1910, s. 247).

109. zàim, zàjim < zaim (645): *Zayim* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak tespit edilir: zaim, zayım (Vig1790, s. 455), zâ'im vulg. zâyim (Red1890, s. 944).

110. zelzèla, zerzèla < zelzele (651): *Zerzele* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak çeviri yazılı metin yazarlarınca tespit

edilir: zerzele (Arg1533, s. 267), zelzele (Men1680, s. 1940), zerzele زلزله (Hol1730, s. 70), zelzele, zerzele (Hin1838, s. 257), zelzele, zerzele (Mal1863, s. 577), zelzele vulg. zerzele (Hag1907, s. 473).

111. zendžëfil, zindžëfil < zencefil (651): *Zincefil* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak tespit edilir: zenzebil (Arg1533, s. 266), zencebîl vulg. zincefil (Men1680, s. 2471), zincifil (Vau1709, s. 89), zencebil, zencefil (Vig1790, s. 388), zencefil, zencebil (Hin1838, s. 258).

112. zerzëvat, zarzàvat < zerzevat, zebzevat (652): *Zarzavat* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir, bu biçim konuşmadaki biçim olarak çeviri yazılı metin yazarlarınca tespit edilir: sebzevât (Men1680, s. 2539), sebzevat, zavzavat (Hin1838, s. 263), sebzevat vulg. zarzavat (Man1893, s. 288), sebzevât vulg. zarzavat (Sam1885, s. 571), sebzevat vulg. zarzavat (Hag1907, s. 358), sebzevat vulg. zavzavat, zarzavat (Bon1910, s. 70, 182, 312).

113. zùbun < zıbın (655): *Zubun* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir: zubon, zubun (Car1650, s. 369), zıbun (Boy1842, s. 185).

157

114. zumùrut, zumùrud < zümrüt (656): *Zumurut* ve *zumurud* biçimleri Türkçeden geçmiştir: izmürüt, zümrüt (Arg1533, s. 190, 268), zümürüt (Car1650, s. 369), zümrüt (Vig1790, s. 378), zümrüd, zümürüd (Hin1838, s. 257).

Škaljić'in eserinde, 114 alıntının dışında bazı ek ve edatların da standart Türkiye Türkçesinden değil de Osmanlı Türkçesi konuşma dili üzerinden geçtiği görülmektedir:

alàhbilur (82): {-Ur} geniş zaman eki Osmanlı Türkçesinden yuvarlak ünlülü olarak geçmiştir. 16, 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde düz ünlülü tabanlardan sonra dudak uyumuna bağlı değildir, 18. yüzyılda uyumlu örnekler bulunmasına rağmen uyum tamamlanmamıştır (Kartallıoğlu, 2011, s. 334-335).

alahiçun (82): *İçün* biçimi Osmanlı Türkçesinden geçmiştir. *İçin-içün* biçimleri Osmanlı Türkçesinde 15-20. yüzyıllar arasında birlikte kullanılmıştır (Kartallıoğlu, 2022, s. 145-146).

alahunèmrile (83): {-(n)Un} ilgi hâli eki Osmanlı Türkçesinden yuvarlak ünlülü olarak geçmiştir. 16 ve 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde düz ünlülü

tabanlardan düzensizlik gösterirken 18. yüzyılda uyumlu olarak tespit edilir (Kartallıoğlu, 2011, s. 410).

alahvèrsun (83): {-sUn} emir eki Osmanlı Türkçesinden yuvarlak ünlülü olarak geçmiştir. 18. yüzyılda dahi düz ünlülü tabanlardan sonra tam olarak uyuma girmemiştir (Kartallıoğlu, 2011, s. 287).

aldumašće (87), anladum (95): {-DUm} görülen geçmiş zaman eki Osmanlı Türkçesinden yuvarlak ünlülü olarak geçmiştir. 16 ve 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde düz ünlülü tabanlardan düzensizlik gösterirken 18. yüzyılda uyumlu olarak tespit edilir (Kartallıoğlu, 2011, s. 373).

öldi (501) (Akšam oldi): {-DI} görülen geçmiş zaman eki Osmanlı Türkçesinden yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra düz ünlülü olarak geçmiştir. 18. yüzyılda dahi yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra tam olarak uyuma girmemiştir (Kartallıoğlu, 2011, s. 117).

Sonuç

158

Abdulah Škaljić'in "Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku" adlı sözlüğünün madde başlarının taranmasıyla belirlenen 114 kelimenin Osmanlı Türkçesinde kullanıldığı zaman, ses ve biçim yapılarıyla birlikte yüzyıl yüzyıl tespit edilmeye çalışılmıştır: adžamija < acami 1533, adžeba < aceba 1790, afijun < afiyun 1680, almas 1533, bajam < bayam 1650, bakšiš < bakşış 1709, čaršav < çarşav 1630, fūčija < fuçı 1533, kajmekam < kaymekam 1630, mašāla < maşala 1533. Bu biçimler aynı zamanda Türkçe alıntılarının Boşnak, Sırp ve Hırvat dillerine alıntılındıkları tarihler hakkında fikir verir.

Balkan dillerinde bugün de kullanılan Türkizmelerin bir kısmı orijinal ve orijinal biçimlerine yakın biçimleriyle Osmanlı Türkçesinde kullanılmış olan ve artık standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan biçimlerdir: *ayb-ayp*, *emma-amma*, *anbar-ambar*, *badihava-badava*, *boruzen-boruzan*, *keyf-kef*, *dua-doa*, *durbin*, *fuçi-fuçı*, *groš-kruş-goroş*, *hoşav*, *gulampara-kulambara-kulampara*, *Mehemmed-Mehmed*, *meteris-meteriz*, *rospi-rospu*, *skele*, *skemle*, *Trabolos*, *zavzavat-zarzavat*... Bir kısmı ise Türkçedeki alıntılarının Türkçeleşme süreçlerindeki ara biçimler olarak tespit edilmiştir: *abanos-abanus* (Tü. abanoz < abanos < abanus < Far. âbnûs), *çarşav* (Tü. çarşaf < çarşav < çarşab < Far. çârşeb), *fuçi-fuçı* (Tü. fiçi < fuçı < fuçi < Yun. boutsi), *groš* (Tü. kuruş < guruş < gruş < groş < Alm.

Groschen), *kaymekam* (Tü. kaymakam < kayimmakam < kaimmakam < Ar. kâ'im-i makâm), *mutfak-mutvak* (Tü. mutfak < mutvak < mutbak < mutbah < Ar. matbah). Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça; Türkçe üzerinden geçen Arapça, Farsça ve Batı kökenli alıntıları Osmanlı Türkçesindeki ara biçimleriyle koruyup yaşatmaktadır.

Türkizmler, Osmanlı Türkçesi ve Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça arasındaki dil ilişkilerinin bir sonucu olarak sadece adı geçen üç dil için değil fonoloji, morfoloji ve sentaks özellikleri bakımından Osmanlı Türkçesi dil tarihi bakımından da dil verileri sunar. Bu özelliğiyle üç dil, tarihî Osmanlı Türkçesindeki bazı veriler için bir kontrol kaynağıdır. Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde Türkçe kökenli kelimelerdeki yazı ve konuşma varyantlarından kaynaklanan çok biçimlilik de Türkizmlerde tespit edilebilmektedir: akça < akça-akçe, alajbeg < alaybeg-alaybegi, alma < alma-elma, altun-altın < altın-altun, atmejdān < at meydanı-at meydan, beg < beg-beğ-bey, bogda < boğday-buğday, düşek < döşek-düşek, oğraş < oğraş-uğraş.

İncelenen 114 kelime, Osmanlı Türkçesi konuşma dili verileridir. Çeviri yazılı metin yazarlarının vulg. kısaltmasıyla kaydettikleri halkın konuşmada kullandığı biçimler, Abdulah Škaljić'te kayıtlı Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça biçimlerle örtüşmektedir. Kelimelerin yanında Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde kullanılan bazı ekler de o dönemde kullanıldıkları biçimleriyle, dudak uyumuna bağlı olmaksızın adı geçen dillere alıntılanmıştır: alāhbilur (<{-Ur}), alahičun (< içün), alahunèmrile (<{-n)Un}, alahvèrsun (<{-sUn}), aldumašče (<{-DUM}), anladum, òldi (Akşam oldi) (<{-DI}).

Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçadaki Türkizmlerin kaynağı sadece standart Türkiye Türkçesi olmayıp büyük oranda eskiden beri var olan Anadolu ağızları ile İstanbul'un fethinden itibaren artan Rumeli ağızlarıyla standartları oluşan İstanbul merkezli Osmanlı Türkçesi konuşma ve yazı dilidir. Düşük bir oranda da olsa önceki çalışmalarda belirtildiği gibi Tatar, Kıpçak ve Bulgar Türkçeleri de Türkizmlerin kaynakları arasında yer alır.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Adamović, M. (2009). *Floransalı Filippo Argenti'nin notlarına göre (1533) 16. yüzyıl Türkçesi* (A. Merhan, çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Adamović, M. (1969). Škaljić, Abdulah: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Svjetlost. *TDAY Belleten*, 17, 289-292.
- Ahmet Vahid (1924). *A condensed dictionary English-Turkish*. Oxford University Press.
- Bianchi, X. (1846). *Dictionnaire Francais-Turc*. tome second. G-Z. Imprimeur du Comité des Traductions Orientales de Londres.
- Bianchi, X. (1850). *Dictionnaire Turc-Francais-I*, tome premier. (م-ا). Imprimeur du Comité des Traductions Orientales de Londres.
- Bonelli, L. (1939). *Lessico Turco-Italiano*. Istituto per L'oriente.
- Bonelli, L. ve Iasigian, S. (1910). *İtalyanca Mükaleme ve Lugat Kitabı, Il turco parlato (lingua usuale Costantinopoli), Cenni grammaticali, dialoghi e Vocabolario italiana-turco*. Tipografia della Casa Editrice Italiana di C. De Luigi.
- Boyd, Ch. (1842). *The Turkish interpreter or a new grammar of the Turkish language*. Firmin Didot Frères.
- Calfa, A. (1869). *Dictionnaire de poche Français-Turc*. Paris.
- Carbognano, C. C. de (1794). *Primi principi della gramatica Turca*. Sacrae Congregationis De Propaganda Fide.
- Catergian, S. (1855). *Guide de conversation Turc-Français-Allemand, Türk ve Fransız ve Alman lisanlarından müretteb mükâlemât*. Imprimerie des Méchitharistes.
- Čaušević, E. (2008). 19. yüzyılda Bosna'da konuşulan Türkçenin ağız özellikleri. *Perspectives on Ottoman studies-papers from 18th symposium on the*

international committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at The University of Zagreb. Ottoman Studies, 1, 295-204.

Čaušević, E. (2012). Bosna-Hersek Fransisken papazları tarafından yazılmış olan Türkçe gramerler ve sözlükler. (Haz. Fikret Turan, Türkan Alvan, Betül Nizam, Zeynep Kevser Şerefoğlu, Feyzi Çimen, Şerif Eskin). *Uluslararası Türkçenin batılı elçileri sempozyumu bildirileri* içinde (s. 69-85). 2016. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Čaušević, E. (2014). *The Turkish language in Ottoman Bosnia*. The Isis Press.

Ciadyrgy, A. (1834). *Dizionario Italiano e Turco che forma il secondo volume del dizionario Turco, Arabo, Persiano ed Italiano*. De Propaganda Fide.

Clodius, J. Ch. (1730). *Compendiosum lexicon Latino-Turcico-Germanicum*. Leipzig.

Davids, Arthur Lumley (1832). *A Grammar of the Turkish language*. R. Watts.

Deny, J. (1921). *Grammaire de la langue Turque (Dialecte Osmanlı) / Türk dili grameri (Osmanlı Lehçesi)* (A. U. Elöve, çev.). (İstanbul 1941). Paris.

Dieterici, Fr. H. (1854). *Chrestomathie Ottomane précédée de tableaux grammaticaux et suivie d'un glossaire Turc-Français*. George Reimer.

161

Đindić, M. (2022). Škaljić'in sözlüğünde kaydedilmeyen Türkizmler kaynağı olarak Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi sözlüğü. Dilek Yalçın Çelik-Emine Yılmaz-Samet Kumanlı (ed.). *Türklük bilimi araştırmaları Şükrü Hâluk Akalın armağanı kitabı* içinde (s. 253-259). Akçağ.

Duman, M. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. yüzyılda ses değişimleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Edwin, A. (1877). *A simple transliteral grammar of the Turkish language*. Ballantyne, Hanson and Co. Edinburgh and London.

Eker, S. (2006). Bosna'da etno-linguistik yapı ve Türk dili ve kültürü üzerine. *Millî Folklor*, 72, 71-84.

Ewa S.-G. (2005). *Turkish lexical content in dittionario della lingua Italiana, Turchesca by Giovanni Molino (1641)*. Ksiğgarnia Akademicka.

Filan, K. (2019). Osmanlı Bosnası'nda Türkçenin konumu üzerine. Zekeriya Kurşun, Ahmet Usta, Emine Tonta Ak (ed.), *Dünden bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegović uluslararası sempozyum bildirileri* içinde (s. 451-463). Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi-Gaziosmanpaşa Belediyesi.

- Galancızade, H. T. (1907). Türkisch deutsches Wörterbuch. Otto Holtez's Nachfolger in Leipzig.
- Gülsevin, G. (2107). *Yaşayan Türkiye Türkçesi ağızlarının tarihi dönemlerini belirleyebilmek için bir yöntem denemesi örneği XVII. yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hagopian, V. H. (1907). *Ottoman-Turkish conversation-grammer*. London.
- Harsany, J. N. de (1672). *Colloquia familiaria Turcico Latina seu status Turcicus loquens. Coloniae Brandenburgicæ*.
- Hindoğlu, A. (1838). *Hazine-İ lugat ou dictionnaire Turc-Français*. Vienne.
- Holderman, J.-B. (1730). *Grammaire Turque ou methode courte et facile pour apprendre la langue Turque*. İbrahim Müteferrika.
- Jaubert, P. A. (1833). *Éléments de la grammaire Turke*, 2e Édition. Imprimerie Firmin Didot.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2015). *Söz kitabı Türkçe-İtalyanca sözlük, Bernardo Da Parigi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2016a). Osmanlı Türkçesinde ara biçim-I: Batı kökenli kelimeler. *Dil Araştırmaları*, 18, 103-124.
- Kartallıoğlu, Y. (2016b). Osmanlı Türkçesinde ara biçim-II: Batı kökenli kelimeler. *Dil Araştırmaları*, 19, 53-64.
- Kartallıoğlu, Y. (2022). *Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi telaffuz kayıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırbaç, S. (2013). Türk dilinin Boşnakça ile ilişkileri ve Abdulah Škaljić. *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)*, 6(4), 895-911.
- Letellier, V. (1838). *Vocabulaire oriental Français-Italien, Arabe, Turc et Grec*. Chez l'auteur.
- Lory, B. (2018). XIX. yüzyılda Osmanlı Balkanlarında Türkçe konuşmak (M. Selen, çev.). François Georçeon, Paul Dumot (ed.), *Osmanlı İmparatorluğunda yaşamak* kitabı içinde (s. 291-307). İletişim.
- Mallouf, N. (1863), *Dictionnaire Turc-Français avec la prononciation figurée, tome premier*. Maisonneuve et Co..

- Manissadjian, J. J. (1893). *Lehrbuch der modernen Osmanischen sprache (Mürşid-i Lisan-ı Osmani)*. Stuttgart&Berlin.
- Megiser, H. (1612). *Institutionum linguae Turcicae libri quatuor*. Leipzig.
- Mehmet Atuf (1868). *Dictionnaire Français-Turc-Italien*. Imprimerie de Djeridei Havadis.
- Meninski, F. M. (2000). *Thesaurus linguarum orientalium, Turciace, Arabiace, Persiace Lexicon*, c. I-III, Stanislaw Stachowski-Mehmet Ölmez (haz.). Simurg.
- Meynard, Ch. A. C. B. de (1881). *Dictionnaire Turc-Français*. Volume premier. De L'école des Langues Orientales Vivantes.
- Meynard, Ch. A. C. B. de (1886). *Dictionnaire Turc-Français*. Second volume. De L'école des Langues Orientales Vivantes.
- Pihan, A. P. (1847). *Glossaire des mots Français tires de l'arabe, du Persan et Turc*. Paris.
- Preindl, J. de (1791). *Grammaire Turque d'une toute nouvelle méthode d'apprendre cette langue en peu de semaines*. Berlin.
- Redhouse, J. W. (1890). *A Turkish and English lexicon, shewing in English the significations of the Turkish terms*. Constantinople.
- Rocchi, L. (2011). *Il Dizionario Turco-Ottomano di Arcangelo Carradori (1650)*. Edizioni Università Di Trieste.
- Rocchi, L. (2014). *I repertori lessicali Turco-Ottomani di Giovan Battista Montalbano (1630 ca.)*. Edizioni Università Di Trieste.
- Sauerwein, G. J. J. (1855). *A pocket dictionary of the English and Turkish languages*. London.
- Schroeder, G. (1835). *Grammaire Turque a l'usage des Français et anglais contenant en outre une collection d'idiotismes, de discours familiers et un vocabulaire eb Français, Turc Et Anglais*. Othon Wigand.
- Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost.
- Skok, P. (1971-1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1-4*. JAZU.
- Stachowski, M. (2021). Balkan Slav dillerinden Türkçe hakkında ne öğrenebiliriz?. Tatjana Paić-Vukić, Azra Abadžić Navaey, Marta Andrić, Barbara Kerovec, Vjeran Kursar (ed.). *Turkologu u čast! Zbornik radova povodom 70. rođendana Ekrema Čauševića in honor of the Turkologist! Essays celebrating the 70th birthday of Ekrem Čaušević* kitabı içinde (s. 91-101), Filozofski fakultet u Zagrebu FF-press.

- Stachowski, S. (1965). Zametki o metodologii etimologiceskich issledovanij tureckich zaimstvovanij v serbsko-chorvatskom jazyke. *Etimologija*, 56-71.
- Stachowski, S. (1997). Turczyzmy w dialektach Serbsko-Chorwackich. *Prece Językoznawcze*, 118, 87-102.
- Şemseddin Sami (1885). *Kamus-ı Fransevi Türkçeden Fransızcaya lugat (Dictionnaire Turc-Français)*. Mihran.
- Vaughan, Th. (1709). *A grammar of the Turkish language*. J. Humfreys.
- Viguiier, P. Fr. (1790). *Éléments de la langue Turque, ou tables analytiques de la langue Turque usuelle, avec leur développement*. Imprimerie Du Palais De France.
- Yağmur, Ö. (2019). Antonio Mascis, *vocabolario toscano e Turchesco (1677)* ve Giovanni Molino, *Dittionario della lingua Italiana, Turchesca (1641)*'ya göre 17. yüzyılda yaşayan Türkçenin söz varlığı. Kesit Yayınları.
- Yavuzarslan, P. (2010). *Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Youssof, R. (1888), *Dictionnaire Turc-Français en Caractères Latins et Turcs*. Constantinople. 164
- Zenker, J. Th. (1866-1876). *Türkisch-Arabisch-Persisches handwörterbuch (C. I-II)*. Verlag Von Wilhelm Engelmann.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1590073
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 165-185
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 165-185

TÜRKÇE VERİNTİLER SÖZLÜĞÜ'NE GÖRE YUNANCADAKİ TÜRKÇE AKRABALIK ADLARI

Özlem ÖZMEN GÜMÜŞ*

ÖZ: Eski zamanlardan beri tarih sahnesinde olan Türkler, coğrafi olarak çok geniş bir bölgede yaşamışlardır. Zaman ve mekândaki bu genişlik ve derinlikten dolayı Türkler pek çok kavim ile komşu olup ilişki kurmuşlardır. Bu ilişkinin doğal sonucu olarak diller ve kültürler arasında karşılıklı bir alışveriş ortaya çıkmıştır. Dil ve kültür öğelerinin hem alınması hem de verilmesi mümkündür. Köklü bir yazı dili geleneği olan Türkçe, tarihi süreç içerisinde başka dilleri de etkilemiş ve bu etki günümüze kadar devam etmiştir. Türkçenin ilişkide olduğu dillerden biri de Yunancadır. Özellikle Balkanlarda yüzyıllar boyu süren Osmanlı hâkimiyetinden dolayı, Türkçe ve Yunanca arasında sadece “Sözlük Alıntıları” değil, “Gramerlik Alıntılar” da olmuştur.

Çalışmada Prof. Dr. Günay Karaağaç tarafından 2008 yılında hazırlanan *Türkçe Verintiler Sözlüğü* temel alınmıştır. Karaağaç’ın eserinde Türkçe kökenli verintilerin yanında, kökenleri yabancı olsa da Türkçe kanalıyla komşu dillere giren kelimeler de yer almaktadır. Çince, Farsça, Urduca, Arapça, Rusça, Ukraynaca, Ermenice, Macarca, Fince, Romence, Bulgarca, Sırp-Hırvatça, Lehçe, Çekçe, İtalyanca, Arnavutça, Makedonca, Yunanca gibi Türkçeye komşu dillerdeki verintiler de bu eserde ele alınmıştır. Sözlüğün girişinde verilen bilgiye göre Yunancadaki Türkçe unsurların sayısı K. Kukkidis’e göre 3000, P. Georgidas’a göre 1968’dir. Bu zengin söz varlığını sınırlandırarak incelemek için

* Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: oozmen@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8236-7786

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Özmen Gümüş

Cite As/Atf: Özmen Gümüş, Ö. (2024). Türkçe Verintiler Sözlüğü'ne göre Yunancadaki Türkçe akrabalık adları. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 165-185.

Geliş Tarihi (Received): 23.11.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 06.12.2024

çalışmada, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*'nde yer alan Yunancadaki Türkçe akrabalık adları incelenmiştir. Doküman tarama yöntemi ile elde edilen veriler incelenmiş olup araştırmanın sonunda pek çok Türkçe akrabalık adının Yunancada kullanıldığı görülmüştür. Akrabalık adlarından bazılarının sadece "Sözlük Alıntıları" olarak değil "Gramerlik Alıntılar" (Yapım ve Çekim Ekleri) ile de kullanıldığı görülmüştür. Yapılacak benzer çalışmalarda ortaya konacak farklı dil verileri ile Türkçenin diğer komşuları ile hangi alanlarda daha çok dil alışverişi olduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akrabalık Adları, Türkçe Verintiler Sözlüğü, Türkçe, Yunanca.

TURKISH KINSHIP TERMS IN GREEK ACCORDING TO THE TURKISH LENDINGS DICTIONARY

ABSTRACT: Turks, who have been on the stage of history since ancient times, have lived in a very wide geographical area. Due to this breadth and depth in time and space, Turks have been neighbors and established relations with many tribes. As a natural result of this relationship, a mutual exchange between languages and cultures has emerged. It is possible to both receive and give elements of language and culture. Turkish, which has a long tradition of written language, has influenced other languages in the historical process and this influence has continued until today. Greek is one of the languages that Turkish is in contact with. Especially due to the centuries-long Ottoman rule in the Balkans, there have been not only "dictionary quotations" but also "grammatical quotations" between Turkish and Greek.

166

This study is based on the *Turkish Lendings Dictionary* prepared by Prof. Dr. Günay Karaağaç in 2008. In Karaağaç's work, in addition to the vernaculars of Turkish origin, there are also words that are foreign in origin but entered in neighboring languages through Turkish. The dictionaries of these neighboring languages such as Arabic, Albanian, Bulgarian, Czech, Chinese, Armenian, Persian, Finnish, Italian, Polish, Hungarian, Macedonian, Romanian, Russian, Serbo-Croatian, Ukrainian, Urdu and Greek are covered in this work. According to the information given in the introduction of the dictionary, the number of Turkish elements in Greek is 3000 according to K. Kukkidis and 1968 according to P. Georgidas. In order to examine this rich vocabulary by limiting it, this study examines the Turkish kinship terms in Greek in the *Turkish Lendings Dictionary*. The data obtained through the document scanning method were analyzed and at the end of the research, it was seen that many Turkish kinship terms were used in Greek. Some of the kinship terms were found to be used not only as "Dictionary Quotations" but also as "Grammatical Quotations" (derivational and inflectional suffixes). In similar studies, it will be useful to reveal in which areas Turkish has more linguistic exchanges with its other neighbors with different linguistic data to be put forward.

Keywords: Kinship Terms, Turkish Lendings Dictionary, Turkish, Greek.

Giriş

Eski zamanlardan beri tarih sahnesinde olan Türkler, coğrafi olarak çok geniş bir bölgede yaşamışlardır. Zaman ve mekândaki bu genişlik ve derinlikten dolayı

Türkler pek çok kavim ile komşu olup ilişki kurmuşlardır. Bu ilişkinin doğal sonucu olarak diller ve kültürler arasında karşılıklı bir alışveriş ortaya çıkmıştır. Farklı bilgilenme yollarından geçen kişi ve topluluklar, akraba veya komşu kavimlerden çeşitli şeyler öğrenmekte ve bu öğrendiklerinin isimlerini kendi diline taşımaktadır. Kişi veya toplumun, başka kişi ya da toplumdan kendi diline aldığı sözler “Alıntı” veya “Alıntı Söz” olarak adlandırılmaktadır (Karaağaç, 2013a, s. 99). Karaağaç’a göre “Bir dilin söz varlığı, yani sözlük öğeleri, başlıca iki kaynağa dayanmaktadır. Birincisi, mevcut öğeleri ses ve anlamca değiştirme, ikincisi ise, başka dillerden alma”dır (Karaağaç, 2013b, s. 30). Bir dilin sadece söz varlığının incelenmesiyle, o dili konuşan topluluğun yaşayışı, o toplumdaki kültür hareketleri ve diğer topluluklarla ilişkileri konusunda bilgi edinmek mümkündür. Çeşitli dillere ait, elimizde bulunan yazılı ürünlerin en eskilerinde de başka dilden alınma öğelerin varlığı görülmektedir. Değişik dil ailelerinden diller arasında bile bu dilleri konuşan toplulukların birbiriyle olan çeşitli ilişkilerinin sonucunda birçok ögenin alınıp verildiği görülmektedir. Ünlü Fransız dil düşünürü Albert Dauzat’ya göre alınma sözcükler çözümlenebilirse bir dilin tarihi aydınlatılabilir (Aksan, 1998, s. 137-139, 25).

Dil ve kültür öğelerinin hem alınması hem de verilmesi mümkündür. Köklü bir yazı dili geleneği olan Türkçe, tarihî süreç içerisinde başka dilleri de etkilemiş ve bu etki günümüze kadar devam etmiştir. Türkçe Sözlük’te “Bir dilden başka dile verilen söz” olarak tanımlanan “Verinti” teriminin Prof. Dr. Günay Karaağaç tarafından hazırlanan *Türkçe Verintiler Sözlüğü* adlı eserde kullanıldığını görmekteyiz (Güncel Türkçe Sözlük, 2024). Karaağaç’a göre “Bir dil, sözlük ve dil bilgisinden oluşur. Bir bakıma, sözlük, dil topluluğunun dünü; dil bilgisi ise, bugün ve yarındır.” (Karaağaç, 2013b, s. 17). Bu nedenle dil topluluğunun dününü öğrenmek için sözlükler temel kaynaklardır.

Çalışmada, Prof. Dr. Günay Karaağaç tarafından 2008 yılında hazırlanan ve Türkçenin hemen hemen bütün dünya dillerine verdiği sözlerin incelendiği kapsamlı eser olan *Türkçe Verintiler Sözlüğü* temel alınmıştır.¹ Karaağaç’ın eserinde, Türkçe

¹ *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, farklı bakış açılarını barındıran çalışmalarda da kullanılmıştır: Fatma Sibel Bayraktar ve Aydanur Dağdeviren. (2015). Türkçeden Bulgarcaya geçen sözcüklerdeki anlam değişimleri üzerine bir deneme, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 1-18 (Bayraktar ve Dağdeviren, 2015).

kökenli verintilerin yanında, kökenleri yabancı olsa da Türkçe kanalıyla komşu dillere giren kelimeler de yer almaktadır. Arapça, Arnavutça, Bulgarca, Çekçe, Çince, Ermenice, Farsça, Fince, İtalyanca, Lehçe, Macarca, Makedonca, Romence, Rusça, Sırp-Hırvatça, Ukraynaca, Urduca, Yunanca, gibi Türkçenin komşu dillerdeki verintileri bu eserde ele alınmıştır. Sözlükte geçen Türkçenin ilişkide olduğu dillerden biri de Yunancadır. Özellikle Balkanlarda yüzyıllar boyu süren Osmanlı hâkimiyetinden² dolayı ve Türkçe ve Yunanca arasında sadece “Sözlük Alıntıları” değil, “Gramerlik Alıntılar” da olmuştur. Sözlüğün girişinde verilen bilgiye göre Yunancadaki Türkçe unsurların sayısı K. Kukkidis’e göre 3000, P. Georgidas’a göre 1968’dir (Karaağaç, 2008, s. LXIV).

Bu zengin söz varlığını sınırlandırarak incelemek adına çalışmada, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde yer alan Yunancadaki Türkçe akrabalık adları incelenmektedir. Çalışmada kullanılan veriler adı geçen sözlükten doküman tarama yöntemi ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Türkçedeki akrabalık adları hakkında çeşitli çalışmalar yapılsa da Yunancada verinti olarak bulunan akrabalık adları hakkında bir çalışma tespit edilmemiştir. Aynı şekilde *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’ndeki söz varlığını akrabalık adları ve Yunancadaki akrabalık adları özelinde ele alan bir çalışma bulunmadığından çalışmada bu konu ele alınmıştır.

Akrabalık Adları (Kinship Terms, Family Terms)

Diller arasındaki alıntılar söz konusu olduğunda, ilk akla gelen alıntı türü olan “Sözlük Alıntıları”, aynı zamanda alıntıların en kolay izlenilebilenidir. (Karaağaç, 2013b, s. 117) Karaağaç, sözlüklerde yer alan bilgilerin adlarını, sözlükteki anlam türlerine ve söz dizimindeki işlevlerine göre sınıflandırmaktadır. Akrabalık adlarına,

Serpil Soydan ve İlker Battal. (2019). Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde baklagiller, kuru yemişler, baharatlar ve diğer bitki isimleri, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, 9 (2), 321-340 (Soydan ve Battal, 2019).

² Aksan’a göre, dillerin etkileşmelerinde söz konusu olan üç kavram vardır: “Yan Katman Etkisi” (Komşuluk ve bir arada yaşama gibi nedenlerle diller arasındaki etkileşmelerdir. Azınlık dillerinin, göçmen dillerinin ortak dili etkilemesi gibi), “Alt Katman Etkisi” (Bir ülkede konuşulan dilin, o ülkeyi fethedenlerin dilini etkilemesidir.), “Üst Katman Etkisi” (Bir ülkeyi egemenliği altına alanların kullandığı dilin, o ülkede konuşulan dili etkilemesidir. Bu duruma en güzel örnek Osmanlı egemenliği altındaki Balkan dillerinde Türkçenin, bugün de yaşayan izleridir (Aksan, 1998, s. 29). Karaağaç’a göre alt katman dili, üst katman diline ancak bilgi alıntıları verebilmektedir. Oysa üst katman dili, alt katman diline hem bilgi alıntıları hem de özentil alıntıları sokabilmektedir (Karaağaç, 2013a, s. 107).

sözlükteki anlam türlerine göre “İnsan ve İlişkileri” başlığı altında yer verilmiştir (Karaağaç, 2013b, s. 75).

Bir toplumda aynı soydan geldiği kabul edilen veya birbirini soyca bağlı gören insanlar arasındaki akrabalık ilişkilerini gösteren adlandırmaların tümü akrabalık adlarını oluştururlar. Akrabalık adları, sözlüklerin kullanım sıklığı çok yüksek birimleridir... Başta işaret zamirleri olmak üzere bütün zamirler, dillerin kullanım sıklığı en yüksek birimleri olarak, bütün dillerde dağınık ve düzensiz bir görüntü taşırlar; zamir çekimi, bütün dillerde düzensizdir. Dillerin zamirlerden sonra kullanım sıklığı en yüksek sözlerini akrabalık adları oluşturur... Anlamları yanında ünlem olarak da kullanılıyor olmaları, akrabalık adlarını, sözlüklerin kullanım sıklığı yüksek öğeleri hâline getirir. Bu yüzden, akrabalık adları, hem ses hem de anlamca büyük çeşitliliğe sahip olurlar (Karaağaç, 2013a, s. 81).

Tuncer Gülensoy, Altay dillerindeki akrabalık adları üzerine yazdığı makalesinde, Türkçe ve Türkçenin de içinde bulunduğu Altay grubu dillerinden Moğolca, Mançuca ve Korecenin akrabalık adları bakımından çok zengin olduğunu vurgulamaktadır (Gülensoy, 1974, s. 283). Aksan, zengin bir söz varlığına sahip olan Türkçede, renklerin adında, akrabalık kavramlarında, doğayla ilgili, somut kavramlardaki zenginliğin soyut kavramlarda da kendini belli ettiğini belirtmektedir (Aksan, 1998, s. 43). Türk toplumundaki akrabalık adlarının diğer dillerin aksine oldukça zengin olduğu görülmektedir. Bu durumu, Türklerdeki aile kurumunun ve akrabalık ilişkilerinin çok sağlam bir yapıya dayanmasının bir sonucu olarak yorumlamak mümkündür (Çakmak, 2011, s. 178). Akrabalık bağlarının Türklerdeki durumunu, insan ilişkilerine verilen önemi Türkçenin söz varlığından izlemek mümkündür. Başka dillerin aksine, Türkçede birçok akrabalık ilişkisi (Elti, baldız, bacanak, görümce ve benzeri [vb.]) ayrı kavramlar halinde ifade edilmiştir (Aksan, 1998, s. 66). Örneğin, İngilizcede *uncle* sözü “dayı, amca, enişte”; *aunt* sözü ise “hala, teyze, yenge” anlamlarında kullanılmaktadır. İngilizcede birden çok akrabalık adı tek kelime ile karşılanırken bunun aksine Türkçede her bir akrabalık adı için ayrı ayrı sözlerin olması Türkçedeki akrabalık adlarının zenginliğini göstermektedir (Çakmak, 2011, s. 178).

Akrabalık Adlarının Sınıflandırılması

Türkçede akrabalık adlarını konu alan çalışmalarda akrabalık adlarının çeşitli başlıklar altında incelendiği görülmektedir.

Tuncer Gülensoy, Altay Dillerindeki akrabalık adlarını incelediği çalışmasında akrabalığı şu başlıklar altında ele almıştır: *Aile İçi Yakınlık, Anne Tarafından Akrabalık, Baba Tarafından Akrabalık (Kan Yakınlığı Olan Akrabalık), Dede veya Anneanne/Babaanneye Göre Akrabalık, Evlilikle Olan Akrabalık* (Gülensoy, 1974, s. 287-288).

Yong-Song Li, “Türk Dillerinde Akrabalık Adları” adlı çalışmasında akrabalık anlamındaki terimleri, *Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler, Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler ve Üveylik Bildiren Terimler* olmak üzere üç ana başlık altında incelemektedir (Tülücü, 2010, s. 62)

Selim Emiroğlu, “Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi” makalesinde Türkçe Sözlükteki akrabalık adlarını, *Öz-Üvey Olma Durumuna Göre, Eş Anlamlılık Bakımından, Cinsiyete Göre, Yaşa Göre (Büyüklik-Küçüklük), Akrabaların Birbirine Yakınlık Derecelerine Göre (Kan Hısımlığı, Kayın Hısımlığı)* vb. birçok başlık altında ele almış ve incelemiştir (Emiroğlu, 2012, s. 1695).

Akrabalık adları üzerine bir başka çalışma ise Muharrem Özden’in “Trakya Ağızlarında Bulunan Akrabalık Adları Üzerine Bir Tasnif Çalışması” başlıklı makalesidir. Özden’in bu çalışmasında, *Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler, Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler, Akrabalıkla İlgili Diğer Sözler* (Akraba, evli/bekar/dul, öz/üvey, evlenmek, ihtiyar-genç (Kadın-erkek), *Akrabalıkla İlgili Adlandırmaların Morfolojik Yapısı* (Tek kelimededen oluşanlar (Eksiz, ekli), *Birden Fazla Kelime ile Yapılan Adlandırmalar* (Sıfat tamlaması kuruluşundaki adlandırmalar, isim tamlaması kuruluşundaki adlandırmalar) başlıkları altında akrabalık adları tasnif edilmiştir (Özden, 2017, s. 263-278).

Türkçe Verintiler Sözlüğü’ne Göre Yunancadaki Türkçe Akrabalık Adları

Özkan Öztekten, “Günay Kararağaç’ın Türkçe Verintiler Sözlüğü Hakkında” başlıklı bildirisinde *Türkçe Verintiler Sözlüğü’nün* 7.712 madde başından oluştuğunu, bunların 4.886’sının doğrudan Türkçe olan sözcükler olduğu, geriye kalan 2.826 madde başının ise Türkçede alıntı olan Doğulu ya da Batılı sözcüklerden oluştuğu bilgisini vermektedir. Dil bilimine göre diller arası ilişkilerde “Köken Dil” ve “Aracı Dil” olmak üzere iki farklı bilgi olduğunu aktaran Öztekten, *Türkçe Verintiler Sözlüğü’ndeki* bu rakamlara göre Türkçe; sözlüğün % 63,3’ünde “Köken

Dil”, % 36,7’sinde ise “Aracı Dil” pozisyonundadır. Öztekten’in verdiği bilgiye göre Yunanca³ 2.644 söz *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde bulunmakta olup Türkçe, bu sözlerin %60’ında “Köken Dil”, %40’ında “Aracı Dil” konumundadır (Öztekten, 2022, s. 111-112).

Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde yer alan Yunancadaki bu 2.644 söz içerisinde bu çalışmanın da temelini oluşturan akrabalık adları da bulunmaktadır. Dilin kullanım sıklığı en yüksek sözlerinden olan akrabalık adlarının bir kısmının Yunancada Türkçe verinti olarak yer aldığı görülmektedir.

Akrabalık adları ile ilgili daha önce yapılan çalışmalardaki tasnifleri de göz önünde bulundurarak çalışmada, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde yer alan Yunancadaki akrabalık adları şu şekilde tasnif edilmiştir⁴:

1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler

Akraba sözü Türkçe Sözlük’te “Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimse” olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, 2024). Dolayısıyla akrabalığın ilk koşulu kan bağıdır. Türkçede kan bağıyla akrabalığı anlatan pek çok söz bulunmaktadır. Bu sözlerin bir kısmı Yunancanın söz varlığında Türkçe verintiler olarak yer almıştır. Buna göre çalışmanın temel kaynağı olan *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde “Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren” şu sözler tespit edilmiştir:

“**Abla**: 1. Bir kimsenin kendinden büyük olan kız kardeşi. 2. Büyük kız kardeş gibi saygı ve sevgi gösterilen kız veya kadın. 3. Genelev veya randevuevi işletmecisi kadın, çaça, mama (Türkçe Sözlük [TS])⁵. Karşılaştırınız [krş.]⁶ bula, aga 2, apa 2, ebe 2, aga bala vb.

³ Özkan Öztekten, “Yunanca/Rumca” adlandırmasını birlikte kullanmıştır (Öztekten, 2022, s. 112).

⁴ Çalışmada tasnifi yapılan akrabalık adları, Günay Karaağaç’ın *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nden alınmıştır. Bu nedenle ilgili maddeler tırnak içinde yazılmıştır.

⁵ Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları (Akt., Karaağaç, 2008).

⁶ Karşılaştırınız. “Bu kısaltma, madde başlarının daha iyi anlaşılması veya sözün Türkçe olup olmadığının daha iyi algılanabilmesi için, söz ailesinin diğer üyelerine göndermelerin yapıldığı yerlerde kullanılmıştır ve tamamen kendi görüşlerimizi yansıtmakta ve hazırlamakta olduğumuz “Türkçe Kökler Sözlüğü” adlı çalışmamızdan izler taşımaktadır. Bazı meslektaşlarımızın psikolojik, bazılarının sosyolojik ve bazılarının da politik yaklaşımlarla birçok Türkçe sözü, başka dillere ait sözler olarak değerlendirişlerini görünce, söz yuvalarına veya başka bir deyişle, kök-dal biçimler ve türevlerine işaret eden bu ipuçlarını birer kılavuz olarak vermek zorunda kaldık. Bu tanıklar, Türkçenin bütün lehçe sözlüklerinde ve Moğolca sözlüklerde yer almaktadır” (Karaağaç, 2008, s. LXX).

Yunanca (Yun.) ablá, abúla, búla “büyük kız kardeş, abla; hala” (Miklosich [Mik]⁷, 1890, s. 32; Kukkidis [Kuk]⁸, 1960, s. 18; Kakuk [Kak]⁹, 1973, s. 81; A Magyar nyelv történeti-etimológiái szótara [MTESz]¹⁰, 1967, s. 1, 387; Georgiadis [Geor]¹¹, 1974, s. 151).”

“**Ağa:** 1. Kırık kesimde geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse. 2. Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen san. 3. Büyük kardeş, ağabey. 4. Okur yazar olmayan yaşlıca kişilerin adlarıyla birlikte kullanılan san. 5. Osmanlı imparatorluğunda bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmî san (TS). *krş.* aga 1, apa 1, ebe 1, kañ, kagan, kam, sam, samta-, şaman, kaka vb.

Yun. agás “ağa, toprak sahibi”; agalík, ağallíkin “ağalık; zenginlik”; bas ağas “birinci ağa, baş ağa” (Mik, s. 6; Alper [Alp]¹², 1938, s. 3; Kuk, s. 80; Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen [TMEN]¹³, 1963-1975, s. 22; Kak, s. 29; Geor, s. 209; Giagkoullis [Gia]¹⁴, 1994, s. 10).”

“**Ana:** 1. Çocuğu olan kadın, anne. 2. Yavrusu olan dişi hayvan. 3. Dince aziz tanınan bazı kadınlara verilen saygı unvanı. 4. Yaşlı kadınlara saygılı bir seslenme sözü olarak kullanılır. 5. Velinimet. 6. Alacağın veya borcun, faizin dışında olan bölümü. 7. Temel, asıl, esas. 8. Çizgilerden herhangi birini anlatan kelimeye sıfat olarak geldiğinde, o çizginin, belirli bir kural altında hareket ederek bir yüzey oluşturmaya yaradığını anlatır (TS). *krş.* ebe, eme, ög, apa 2, aga 2 vb.

⁷ Miklosich, F. (1890). *I. Die Türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch Polnisch)*, Viyana (Akt., Karaağaç, 2008).

⁸ Kukkidis, K. (1960). *Leksilogion Ellinikon Lekseon Paragomenon ek tis Tourkikis* (Akt., Karaağaç, 2008).

⁹ Kakuk, S. (1973). *Rescherches sur l'histoire de la langue Osmanlie des XVII sciecles, Les elements osmanlis de la langue hongroise*, BOH XIX, Budapest (Akt., Karaağaç, 2008).

¹⁰ *A Magyar nyelv történeti-etimológiái szótara I-IV* (1967-1076). B. Loránd, K. Lajos, P. László (Yay.), Budapest (Akt., Karaağaç, 2008).

¹¹ Georgiadis, P. (1974). *Die lautlichen Veraderungen der tiürkischen Lehnwörter im Griechischen*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maximillian-Universität zu München (Akt., Karaağaç, 2008).

¹² Alper, H. S. (1938) *Alper's vocabulary*, Larnaca (Akt., Karaağaç, 2008).

¹³ Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*, Wiesbaden. (Akt., Karaağaç, 2008).

¹⁴ Giagkoullis, K. (1994). *Leksiko Etimologiko kai ermnieütiko tis kupriakis dialektói*. Strovolos (Akt., Karaağaç, 2008).

Yun. ayná, anyá, nené “anne”; anadan, anantán babantán “eskiden, çok eskiden, senelerden beri” (Kuk, s. 18, 71; Geor, s. 143; Ahladi [Ahl]¹⁵, 1998, s. 61).”

“**Çocuk:** 1. Küçük yaştaki oğlan veya kız. 2. Soy bakımından oğul veya kız, evlat. 3. Bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan. 4. Genç erkek. 5. Büyüklere yakışmayacak biçimde düşüncesizce davranan kimse. 6. Büyükler arasında daha az, yaşlı olan kişi. 7. Belli bir işte yeteri kadar tecrübesi ve yeteneği olmayan kimse (TS)

Yun. çocuk “küçük çocuk” (Gia, s. 170).”

“**Dadı:** Çocuk bakımı ile görevlendirilmiş kadın (TS)

Yun. dada “süt anne; büyük anne” (Mik, s. 44; Kuk, s. 74).”

“**Dayı:** 1. Annenin erkek kardeşi. 2. Bir kimsenin kayıncısı olan, sözü geçer kimse. 3. Yaşlı erkeklere seslenme sözü olarak kullanılır. 4. Osman devleti döneminde Tunus, Cezayir ve Trablus'ta seçimle başa getirilen yönetici. 5. Cesur, yiğit (TS).

173

Yun. daís, taís “dayı, kabadayı, kavgacı”; dailiki, dailikia “kabadayılık” (Kuk, s. 73; Ahl, s. 66; Gia, s. 157).”

“**Dede:** 1. Babanın veya ananın babası, büyük baba, büyük peder. 2. Büyük babadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri. 3. Mevlevi tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan. 4. Çok yaşlı kimselere bir seslenme sözü (TS).

Yun. tété “nene” (Gia, s. 154).”

“**Evlat:** 1. Bir kimsenin oğlu veya kızı, çocuk. 2. Soy, döl. 3. Yaşlı kimselerin çocukları yaşındakilere kullandıkları bir seslenme (TS).

Yun. evlátı, evlat “çocuk, torun” (Kuk, s. 31).”

“**Kardeş:** 1. Aynı ana babadan doğmuş veya ana babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı. 2. Yaşça küçük olan kardeş. 3. Aralarında çok değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri. 4. Seslenme sözü olarak kullanılır (TS).

¹⁵ Ahladi, E. (1998). *Ödünçleme süreci ve dilbilimsel görünümüleri: Türkçe ve Yunancada ödünçlemeler*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi (Akt., Karaağaç, 2008).

Yun. karadâşis, kardâşis, kardâsis “kardeş; arkadaş, yakın arkadaş; seslenme sözü” (Alp, s.12; Kuk, s. 43; Kak, s. 223; Geor, s. 42, 160, 262; Gia, s. 60).”

“**Kız:** 1. Dişi çocuk. 2. Cinsi ilişkide bulunmamış dişi, kız oğlan kız, erden, bakire. 3. Dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından seslenirken kullanılır. 4. İskambil kâğıtlarında kız resimli kâğıt. 5. Dişi (TS).

Yun. kizlâragas “kızlar ağası” (Kak, s. 240).”

“**Kızan:** 1. Erkek çocuk. 2. Silahlı köy delikanlısı. 3. Çoluk çocuk (TS).

Yun. kizân “küçük çocuk” (Geor, s. 89, 202, 250)”

“**Kocakarı:** 1. Yaşlı kadın. 2. Anne (TS).

Yun. kocakarî “yaşlı kadın” (Gia, s. 73).”

“**Kopil:** 1. Arsız sokak çocuğu. 2. Piç (TS).

Yun. kopeli “şımarık küçük çocuk” (Alp, s. 17).”

“**Lala:** 1. Çocuğun bakım, eğitim ve öğretimiyle görevli kimse. 2. Padişahların vezirlerine seslenirken kullandıkları hitap sözü (TS).

Yun. lalá “büyük anne”; lalás “büyük baba; hakim” (Mik, s. 15; Meyer [Mey]¹⁶, 1891, s. 236; Kuk, s. 52; Kak, s. 261).”

“**Mahdum:** Erkek evlat, oğul (TS).

Yun. mahtúm “torun” (Geor, s. 177).”

“**Nine:** 1. Torunu olan kadın, büyük anne. 2. Yaşlı kadınlara seslenmek için kullanılır (TS).

Yun. nené, nánni “hala, teyze” (Mey, s. 297; Kuk, s. 71).”

“**Oğlan:** 1. Erkek çocuk. 2. Yetişkin erkek. 3. İskambil kâğıtlarında genç erkek resimli kâğıt, bacak, vale. 4. Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek çocuk (TS). krş. oğul, ob, kop-, doğ-, oğ-, ov-, avk-, doğra, ovrak, uğur, çığır vb.

¹⁶ Meyer, G. (1891). *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache*, XIII + 526, Viyana (Akt., Karaağaç, 2008).

Yun. oğlân, oğlâni, oğlânis “yaramaz, kötü çocuk” (Alp, s. 13; Kuk, s. 77).”

“**Valide:** Ana, anne (TS).

Yun. validé “anne; padişah anası” (Kuk, s. 21).”

“**Yavru:** 1. Yeni doğmuş hayvan veya insan. 2. Çocuk, evlat. 3. Bir şeyin küçüğü. 4. Güzel, alımlı genç kız (TS), krş. ob, ovrak, obruk, oğ-, doğ-, doğra-, yıpra-, oğul, uşak, ufak vb.

Yun. yavrú, yavrís, ğiavris “yavru”; yavrúm “yavrum, bebeğim” (Kuk, s. 24; Geor, s. 48, 56, 61, 62, 64; Gia, s. 38).”

“**Zade:** 1. Oğul, evlat. 2. Doğmuş (TS).

Yun. zadés “evlat, çocuk” (Kuk, s. 34; Kak, s. 427).”

2. Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler

Evlilik yoluyla da akrabalık bağının kurulduğu bilinmektedir. Buna göre çalışmada, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde yer alıp Yunancada kullanılan “Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren” şu sözcükler tespit edilmiştir:

175

“**Bacanak:** Karıları kardeş olan erkeklerden her biri (TS). krş. bala, baca, beşe ini vb.

Yun. bacanákis “bacanak, kız kardeşlerin kocaları” (Alp, s. 4; Kuk, s. 64; Geor, s.167; Gia, s. 114).”

“**Bey:** 1. Günümüzde erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü. 2. Erkek özel adları yerine kullanılır. 3. Eş, koca. 4. Zengin, ileri gelen kimse, bay, 5. İskambil kâğıtlarından biri (TS). krş. beg, tigin, tike, çek, çigin, iñi vb.

Yun. béis, bégis, béissa “bey, zengin, bolluk içinde yaşayan”; béika, beilídika “beyce, beye yakışır biçimde”; beilíki “bey yönetimi; bey yönetimindeki bölge”; beilerbéis, beilerbéi “beyler beyi”; bezadés, beyzadés “beyzade” (Mik, s. 24; Alp, s. 7; Kuk, s. 65; Kak, s. 65; TMEN, s. 828; Geor, s. 136, 141, 183; Ahl, s. 63; Gia, s. 115).”

“**Bula**¹⁷: Yenge, amca veya dayı karısı (TS). Bakınız [bk.] abla; krş. ebe, eme, ög, aga 2, apa 2, aga bala vb.

Yun. bûla “abla, büyük kız kardeş” (Mik, s. 32).”

“**Damat**: 1. Güveyi. 2. Padişah soyundan kız almış olan kimse (TS).

Yun. damátis “güveyi, damat” (Kuk, s. 73).”

“**Efendi**: 1. Eğitim görmüş kişi için özel adlardan sonra kullanılan unvan. 2. Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan. 3. Buyruğu yürüten, sözü geçen kimse. 4. Koca. 5. Saygıdeğer, ince, çelebi. 6. Erkekler için seslenme sözü olarak kullanılır (TS).

Yun. eféndis “efendi, çelebi” (Geor, s. 207; Gia, s. 49).”

“**Eş**: 1. Birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzeri. 2. Karı kocadan her biri, hayat arkadaşı, refik, refika. 3. Birlikte yaşayan dişi ve erkek hayvandan her biri. 4. Kuma, ortak. 5. Arkadaş. 6. Etene, son, meşime. 7. ikişer kişilik gruplarla oynanan oyunlarda, ortak oynayan iki kişiden her birinin öbürüne göre durumu (TS). krş. tuş, düş, düşün-, koş, töle- vb.

Yun. éşin “Bir şeyin parçası, çiftin öteki parçası; arkadaş, yoldaş” (Geor, s. 236).”

“**Hanım**: 1. Kız ve kadına verilen unvan, bayan. 2. Karı, eş. 3. Kadının bütün iyi niteliklerini taşıyan. 4. Toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunan kadın (TS). krş. kañ eme, han eme, han eçe vb.

Yun. hanúm, hanúmi, hanúmissa “hanım, soylu kadın”; hanúmkati “üst tabakadan olan kadın”; hanúm-buréki “bir tür hamur tatlısı” (Alp, s. 7; Kuk, s. 113; TMEN, s. 1163; Kak, s. 172; Gia, s. 182).”

“**Kadın**: 1. Dişi cinsten erişkin insan. 2. Evlenmiş kız. 3. “Bayan” anlamında kullanılan bir unvan. 4. Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan. 5. Hizmetçi (TS). krş. hatun.

¹⁷ Türkçe Sözlükte “yenge” anlamı verilen “bula” sözünün Trakya ağızlarında “abla” anlamı ile kullanıldığı görülmektedir. Yunancada da tıpkı Trakya ağızlarında olduğu gibi söz “abla” anlamındadır. (“bula” sözünün Trakya ağızlarındaki kullanımı için bk. (Özden, 2017, s. 266).

Yun. kadın, kadına “bayan, hanıfendi, ev hanımı” (Kuk, s. 41; Geor, s. 18, 46).”

“**Karı:** 1. Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce. 2. Kadın. 3. Yaşlı, ihtiyar, çok yaşlı kimse (Tatar Tilinin Anlatmalı Sözlüğü [TTAS]¹⁸, TS).

Yun. karú “kadın; sevgili” (Gia, s. 60).”

“**Koca:** 1. Büyük, geniş. 2. Kocaman, iri. 3. Yaşlı, ihtiyar. 4. Büyük, ulu. 5. Yüksek (TS).

Yun. kocás, koskocás “büyük, iri; yaşlı” (Kuk, s. 50; Geor, s. 153, 179; Gia, s. 73).”

3. Üveylik Bildiren Akrabalık Sözlere

Üvey sözü Türkçe Sözlük'te “Yalnız yasaca akraba sayılan, aralarında kan bağı bulunmayan, öz olmayan” şeklinde tanımlanmaktadır. (Güncel Türkçe Sözlük, 2024) *Türkçe Verintiler Sözlüğü*'nde olup Yunancada kullanılan “Üveylik Bildiren Akrabalık Sözlere” başlığı altında incelenebilecek bir örnek tespit edilmiştir.

177

“**Besleme:** 1. Beslemek işi. 2. Evlatlık olarak alınarak ev işlerinde çalıştırılan kız, belsek. 3. Herhangi bir kuruluşu, onun maddi yardımları dolayısıyla körü körüne destekleyen (TS).

Yun. beslemés, peslemés “evlatlık, üvey evlat” (Kuk, s. 67; Geor, s. 41, 244; Gia, s. 117).”

4. Akrabalıkla İlgili Diğer Sözlere

Kan veya evlilik yoluyla bir akrabalık bildirmese de akrabalıkla ilgili değerlendirilebilecek bazı sözlere de *Türkçe Verintiler Sözlüğü*'nde bulunmakta olup Yunancada geçen şu sözlere tespit edilmiştir.

“**Âşık:** 1. Bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun kimse. 2. Halk içinde yetişen, deyişlerini sazla söyleyen, sözlü şiir geleneğine bağlı halk şairi. 3. Sevişen bir çiftten kadına oranla genellikle erkeğe verilen ad. 4. Dalgın, kalender kimse. 5. Ahbap, arkadaş gibi bir seslenme (TS).

¹⁸ Tatar Tilinin Anlatmalı Sözlüğü (1979-1981). Tatarstan Kitap Neşriyatı, (Akt., Karaağaç, 2008).

Yun. asíkis, asíkos “seven, sevgili; genç, yiğit; delikanlı”; asíkikos “arkadas, dost”; áşkolsun “aşk olsun!” (Alp, s. 4; Kuk, s. 19; Geor, s. 200, 236, 248, 252; Gia, s. 26; Ahl, s. 87)”

“**Hısım**: 1. Soyca veya evlilik sonucu aralarında bağ bulunanlardan her biri, akraba. 2. Dede ve nineleri bir olanlardan her biri (TS).

Yun. hısım “akraba, yakın” (Geor, s. 7).”

“**Bekâr**: 1. Evlenmemiş kimse. 2. Evli olduğu hâlde ailesinden ayrı, yalnız yaşayan kimse (TS).

Yun. bekiáris, bekiárisa, bekaárikos “bekâr”; bekiáriliki “bekârlık” (Mik, s. 24; Mey, s. 34; Alp, s. 6; Kuk, s. 65; Geor, s. 78; Ahl, s. 62).”

“**Kapatma**: 1. Kapatmak işi. 2. Bir erkekle nikâhsız yaşayan kadın, kapama, metres. 3. Yolsuz olarak değerinden aşağı elde edilmiş mal. 4. Basketbolda, elinde top olmayan bir oyuncunun pas almasına veya ilerlemesine engel olma (TS). krş. kapa-, yap-, abı- vb.

178

Yun. kapatumá “metres, sevgili” (Kuk, s. 42; Geor, s. 151).”

“**Kocabaş**: 1. İspinozgillerden, 18 cm uzunluğunda, sırtı kahverengi, karnı pembe bir kuş türü, flurcun. 2. Eti, sütü ve derisinden yararlanılan sığır, manda vb. hayvanların genel adı, büyükbaş. 3. Doğu Anadolu’da, yol ve tarla kenarlarında yetişen, 30-150 cm yükseklikte, iki yıllık otsu bir bitki. 4. Pancar, şeker pancarı (TS).

Yun. kocábasis “ağa; zorba adam, otoriter”; kocapaslíkkin “zorbalık” (Kuk, s. 50; Geor, s. 166, 224; Ahl, s. 75; Gia, s. 73).”

“**Komşu**: 1. Konakları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad. 2. Sınır ortaklığı bulunan, mücavir (TS). krş. kon, kom, konak, kon- vb.

Yun. komsú, komsí, konşús, komçídes, komuşus, ğomuşús “komsu”; komsulúki “komsuluk” (Mik, s. 98; Kuk, s. 49; Geor, s. 59, 61, 63, 189).”

“**Taya**: esk. Dadı (TS).

Yun. taġiá “besleyici anne, sütana” (Gia, s. 171).”

“**Yavuklu**: 1. Sözlü, nişanlı. 2. Sevgili (TS). krş. yak-, yagu-, yakın vb.

Yun. yavuklú, ğiavuklús “sevgili” (Kuk, s. 24; Geor, s. 50; Ahl, s. 87; Gia, s. 38).”

Türkçe Verintiler Sözlüğü'ne Göre Yunancadaki Türkçe Akrabalık Adlarındaki Gramerlik Verintiler

Yunancada yer alan Türkçe akrabalık adları verintilerinde dikkat çeken bir diğer özellik de verintilerin sadece “Sözlük Verintileri” olmadığı “Gramerlik Verinti”lerin de olduğu görülmektedir. Genellikle aynı dil ailesi içerisinde yer alan akraba diller arasında görülen “Gramerlik Alıntı” ve “Verintiler”in, Türkçe ve Yunanca gibi farklı dil ailelerinden olan iki dilde görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durumu iki toplumun dolayısıyla toplumların dillerinin yakın ilişkide olmasının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’ndeki akrabalık adlarında yer alan “Gramerlik Verintileri”, “Yapımlık Verintiler” ve “Çekimlik Verintiler” şeklinde iki ana başlıkta incelemek mümkündür¹⁹:

1. Yapımlık Verintiler

179

1.1. -lık/-lik/-luk/-lük İsimden İsim Yapım Eki

Türkçenin kavram eki olan “-lık/-lik/-luk/-lük” İsimden İsim Yapım Eki Yunancada da aynı fonksiyon ile çeşitli dal biçimiyle *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde geçen akrabalık adlarında kullanılmaktadır.

“Komşu” sözü, komsulúki “komsuluk” şeklinde de Yunancada yer almıştır. (Yun. komsú, komsí, konşús, komçides, komuşus, ğomuşús “komsu”; komsulúki “komsuluk” (Mik, s. 98; Kuk, s. 49; Geor, s. 59, 61, 63, 189).)

Benzer kullanım “ağa” kelimesinde de vardır: Yun. agalık “ağalık”, ağallıkkın “ağalık; zenginlik” . (Yun. agás “ağa, toprak sahibi”; agalık, ağallıkkın “ağalık; zenginlik”; bas ağas “birinci ağa, baş ağa” (Mik, s. 6; Alp, s.3; Kuk, s. 80; TMEN, s. 22; Kak, s. 29; Geor, s. 209; Gia, s. 10).

¹⁹ Günay Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nün girişinde Yunancadaki Türkçe Unsurları “Sözlük Alıntıları” ve “Gramerlik Alıntılar” başlıkları altında ele almakta, “Gramerlik Alıntıları” da “Yapımlık Alıntılar” ve “Çekimlik Alıntılar” olarak iki alt başlıkta incelemiştir (Karaağaç, 2008, s. LXIV-LXVI).

“Dayı” sözünün dailiki, dailikia “kabadayılık” kullanımı bulunmaktadır. (Yun. daís, taís “dayı, kabadayı, kavgacı”; dailiki, dailikia “kabadayılık” (Kuk, s. 73; Ahl, s. 66; Gia, s. 157).

“Bekâr” sözünün de bekiáriliki “bekârlık” örneğinde aynı eki aldığı görülmektedir. (Yun. bekiáris, bekiárisa, bekáarikos “bekâr”; bekiáriliki “bekârlık” (Mik, s. 24; Mey, s. 34; Alp, s. 6; Kuk, s. 65; Geor, s. 78; Ahl, s. 62).

Bir hayvan ve bitki adı olan “kocabaş”, Yunancada “ağa, zorba adam” anlamlarında kullanılmış olup kelimenin yapım eki almış şekli de kocapaslíkkın “zorbalık” söz varlığında yer almıştır. (Yun. kocábasis “ağa, zorba adam, otoriter”; kocapaslíkkın “zorbalık” (Kuk, s. 50; Geor, s. 166, 224; Ahl, s. 75; Gia, s. 73).

1.2.-lı/-li/-lu/-lü İsimden İsim Yapım Eki

Türkçenin bir başka İsimden İsim Yapım Eki olan “-lı/-li/-lu/-lü” sıfat eki de Yunancada aynı fonksiyon ile ve çeşitli dal biçimleriyle *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde geçen akrabalık adlarında kullanılmaktadır.

180

“Yavuklu” sözünün yavuklú, ğıavuklús “sevgili” kullanımı sözlükte yer almaktadır. (Yun. yavuklú, ğıavuklús “sevgili” (Kuk, s. 24; Geor, s. 50; Ahl, s. 87; Gia, s. 38).

2. Çekimlik Verintiler

Türkçenin bazı çekim eklerinin de Yunancaya geçen akrabalık adlarında kullanıldığı görülmektedir.

2.1. -dan/-den/-tan/-ten Ayrılma Hâl eki

Türkçede isimlere gelen hâl eklerinden olan Ayrılma Hâl Eki, Yunancaya geçen akrabalık adlarında kullanılmıştır.

“Ana” sözünün Yunanca söz varlığı içinde olan anadan, anantán babantán “eskiden, çok eskiden, senelerden beri” kullanımında Türkçe Ayrılma Hâl Eki yer almaktadır.

Yun. ayná, anyá, nené “anne”; anadan, anantán babantán “eskiden, çok eskiden, senelerden beri” (Kuk, s. 18, 71; Geor, s. 143; Ahl, s. 61).

2.2. Teklik 1. Şahıs İyelik Eki

Türkçe isim çekim eklerinden bir diğeri İyelik Ekleridir. Türkçenin Teklik 1. Şahıs İyelik Eki olan “-m” ekinin “yavru” sözüne eklenmiş hali, Yunancada da “yavrúm “yavrum, bebeğim” olarak aynı şekil ve aynı fonksiyon ile kullanılmıştır. (Yun. yavrú, yavris, ğiavris “yavru”; yavrúm “yavrum, bebeğim” (Kuk, s. 24; Geor, s. 48, 56, 61, 62, 64; Gia, s. 38).

Sonuç

Tarihî süreç içerisinde çeşitli sebeplerle kurulan ilişkilerin ve coğrafi olarak yakınlığın doğal bir sonucu olarak Türkçeye ait olan pek çok söz varlığı, farklı dillerin söz varlığında verinti olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Günay Karaağaç tarafından 2008 yılında hazırlanan *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Türkçenin komşuları ile olan dil alışverişinin sadece alıntı sözlerden ibaret olmadığını, Türkçenin başka dillere verdiği söz varlığının da bulunduğunu kapsamlı şekilde ortaya koyan önemli bir çalışmadır.

181

Dillerin söz varlığı, kullanım sıklığı bakımından incelendiğinde zamirlerden sonra kullanım sıklığı en yüksek olan sözler akrabalık adlarıdır. Türkçe, akrabalık adları bakımından oldukça zengin bir dildir.

İçerisinde Yunancaya verilen 2.644 söz bulunan *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde Türkçe, bu sözlerin %60’ında “Köken Dil”, %40’ında “Aracı Dil” konumundadır. Çalışmada, 2.644 söz varlığı içerisinde yer alan otuz dokuz akrabalık adı tespit edilmiş olup bu söz varlığı “Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler”, “Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler”, “Üveylik Bildiren Akrabalık Sözleri”, “Akrabalıkla İlgili Diğer Sözler” başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Verinti sayısının en çok olduğu başlık “Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler” olup bu başlık altında şu yirmi söz tespit edilmiştir: “Abla, ağa, ana, çocuk, dadı, dayı, dede, evlat, kardeş, kız, kızan, kocakarı, kopil, lala, mahdum, nine, oğlan, valide, yavru, zade”. “Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler” başlığı altında “Bacanak, bey, bula, damat, efendi, eş, hanım, kadın, karı koca” gibi toplam on verinti yer almıştır. “Üveylik Bildiren Akrabalık Sözleri” başlığı altında sadece “Besleme” sözü bulunmaktadır. “Akrabalıkla İlgili Diğer Sözler” başlığı altında da “Âşık, hısım, bekâr, kapatma, kocabaş, komşu, taya, yavuklu” gibi toplam sekiz söz varlığı tespit

edilmiştir. Özellikle “Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler” ile ilgili verintilerdeki yoğunluk ve çeşitlilik dikkat çekmektedir.

Türkçe ve Yunanca arasındaki verintilerde dikkat çeken bir diğer özellik de verintilerin sadece “Sözlük Verintileri” olmadığı “Gramerlik Verintiler”in de olduğu tespit edilmiştir. “Gramerlik Verintiler”, çalışmada “Yapımlık Verintiler” ve “Çekimlik Verintiler” şeklinde iki ana başlıkta incelenmiştir.

“Yapımlık Verintiler” olarak ilgili sözlükteki akrabalık adlarında Türkçenin İsimden İsim Yapım Ekleri olan “-lık/-lik/-luk/-lük” ve “-lı/-li/-lu/-lü” eklerinin olduğu kullanımlar bulunmaktadır. “-lık/-lik/-luk/-lük” İsimden İsim Yapım Eki, Yun. komsulúki “komşuluk”, agalık “ağalık”, ağallıkkın “ağalık; zenginlik”, dailiki, dailikia “kabadayılık”, bekiáriliki “bekârlık”, kocapaslıkkın “zorbalık” gibi sözlükteki yedi sözde karşımıza çıkmaktadır. “-lı/-li/-lu/-lü” İsimden İsim Yapım Eki ise sadece yavuklú, ğiavuklús “sevgili” sözünde görülmektedir. Çalışmanın sonucunda, Yunancaya Türkçeden geçen ve *Türkçe Verintiler Sözlüğü*’nde yer alan akrabalık adlarında kullanım sıklığı en fazla olan “Yapımlık Verinti”nin Türkçenin İsimden İsim Yapım Ekleri olan “-lık/-lik/-luk/-lük” eki olduğu tespit edilmiştir.

Sözlükte “Çekimlik Verintiler” başlığı altında iki ek tespit edilmiş olup bunlar “-dan/-den/-tan/-ten” Ayrılma Hâl Eki (anadan, anantán babantán “eskiden, çok eskiden, senelerden beri”) ve “-m” Teklik 1. Şahıs İyelik Ekidir (“yavrúm “yavrum, bebeğim”).

Genellikle aynı dil ailesi içerisinde yer alan akraba diller arasında görülen “Gramerlik Alıntı” ve “Verinti”lerin Türkçe ve Yunanca gibi farklı dil ailelerinden olan iki dilde görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durumu iki toplumun dolayısıyla toplumların dillerinin yakın ilişkide olmasının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Türklerin ve Yunanlıların tarihî süreç içerisinde sosyokültürel olarak da birbirlerinden etkilendikleri, Türklerde çok önemli olan akrabalık ilişkilerinin Yunan toplumunda da önemli olduğu çalışmada “verinti” olarak ortaya konulan akrabalık adları üzerinden izlenebilmektedir.

Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde yer alan zengin söz varlığının farklı çalışmalarda değişik bakış açıları ile incelenmesi Türkçenin sadece “alan” değil aynı

TÜRKÇE VERİNTİLER SÖZLÜĞÜ'NE GÖRE
YUNANCADAKİ TÜRKÇE AKRABALIK ADLARI

zamanda “veren” bir dil olduğunu ortaya koyacağı gibi, hangi bilgilerin hangi dillere verildiğinin ortaya konması bakımından faydalı olacaktır.

Çalışmada tespit edilen akrabalık adlarını ve yapılan tasnifi şu şekilde tablolaştırmak mümkündür:

Tablo 1

Türkçe Verintiler Sözlüğü'ne Göre Yunancadaki Türkçe Akrabalık Adları ve Tasnifi

TÜRKÇE VERİNTİLER SÖZLÜĞÜ'NE GÖRE YUNANCADAKİ TÜRKÇE AKRABALIK ADLARI			
Sözlük Verintileri	Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler (20)	Abla, ağa, ana, çocuk, dadı, dayı, dede, evlat, kardeş, kız, kızan, kocakarı, kopil, lala, mahdum, nine, oğlan, valide, yavru, zade	
	Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözler (10)	Bacanak, bey, bula, damat, efendi, eş, hanım, kadın, karı koca	
	Üveylik Bildiren Akrabalık Sözleri (1)	Besleme	
	Akrabalıkla İlgili Diğer Sözler (8)	Âşık, hısım, bekâr, kapatma, kocabaş, komşu, taya, yavuklu	
			Komsulúki “komşuluk”, agalík “ağalık”, ağallíkkín “ağalık;

Gramerlik Verintiler	Yapımlık Verintiler	-lık/-lik/-luk/-lük İsimden İsim Yapım Eki (7)	zenginlik”, dailiki, dailikia “kabadayılık”, bekiáriliki “bekârlık”, kocapaslíkkin “zorbalık”
		-lı/-li/-lu/-lü İsimden İsim Yapım Eki (1)	Yavuklú, ğıavuklús “sevgili”
	Çekimlik Verintiler	-dan/-den/-tan/ten (Ayrılma Hâl Eki) (1)	Anadan, anantán babantán “eskiden, çok eskiden, senelerden beri”
		“-m” Teklik 1. Şahıs İyelik Eki (1)	Yavrúm “yavrum, bebeğim”

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim* (Cilt I, II, III). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, F. S., ve Dağdeviren, A. (2015). Türkçeden Bulgarcaya geçen sözcüklerdeki anlam değişimleri üzerine bir deneme. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Çakmak, C. (2011). Türkçe ve İngilizcedeki bazı akrabalık adlarının karşılaştırılması üzerine bir deneme. *Bilkent Üniversitesi VI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (s. 178-192). Uzerler Matbaacılık.
- Emiroğlu, S. (2012). Türkçe sözlükteki akrabalık adlarının tasnifi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 1691-1710. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3872>
- Gülensoy, T. (1974). Altay dillerinde akrabalık adları üzerine notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 21-22, 283-318.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2024). 13 Kasım 2024 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013a). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013b). *Anlam bilimi ve iletişim*. Kesit Yayınları.
- Özden, M. (2017). Trakya ağızlarında bulunan akrabalık adları üzerine bir tasnif çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi (The Journal of Social Science)*, 10, 260-281. [10.16990/SOBIDER.3397](https://doi.org/10.16990/SOBIDER.3397)
- Öztekten, Ö. (2022). Günay Karaağaç'ın Türkçe Verintiler Sözlüğü hakkında. *Prof. Dr. Günay Karaağaç Anısına Etimoloji Çalıştayı, Bildiriler* (s. 110-117). Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1.
- Soydan, S. ve Battal, İ. (2019). Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde baklagiller, kuru yemişler, baharatlar ve diğer bitki isimleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, 9(2), 321-340.
- Tülücü, S. (2010). "Türk dillerinde akrabalık adları" isimli kitap üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 61-65.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1581245
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 186-198
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 186-198

ÖMER OSMAN ERENDORUK’UN *İÇİMİZDEKİ İNCİ TANECİĞİ* ROMANINDA DİL/SİZLİK ve UMUT/SUZLUK

Mehmet EREN*

ÖZ: Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan Türk edebiyatı içerisinde edebiyatın hemen her türünde eser veren yazarlardan biridir. Erendoruk, şiirden öyküye, masaldan romana, hatıradan mektuba birçok türde eser kaleme alarak Bulgar Türklerinin çektiği acıları dile getirmiştir. Bu eserler içerisinde *İçimizdeki İnci Taneciği* romanı, zulmün altında kesişen yolları simgeleyen, Bulgar Türklerinin dilini, kimliği, kültürünü ve umutlarını yok eden sistemin katı yüzünü ortaya koymaktadır. Roman, dönem-edebiyat ilişkisi etrafında incelendiğinde Bulgar Türklerinin yaşadığı trajedinin satır aralarına işlediği görülmektedir. Erendoruk, anlatısında sosyalizmin millî kimliği silme politikasını dil ve umut üzerinden okura sunmuştur. Yazar, dil ve umut söylemlerini gelecekle bağdaştırmış ve bu geleceğin umut yolculuğu ile anlam kazanacağını ifade etmiştir. Erendoruk, bu umut yolculuğunu roman kahramanları Emine Teyze, Ferhat ve Serhat üzerinden başlatmıştır. Yazarın ifade ettiği “inci taneciği”, dar çerçevede bir ailenin kavuşmasını, geniş çerçevede Bulgar Türklerinin kurtuluşunu simgelemektedir. Bu çalışmada Bulgaristan Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden Ömer Osman Erendoruk’un *İçimizdeki İnci Taneciği* romanında silinmek istenen dil ve umudun görünüşleri tematik çözümleme yönteminden hareketle ele alınmıştır.

* Dr. Bağımsız araştırmacı, e-posta: mehmetterenn33@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3787-8223

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Eren

Cite As/Atıf: Eren, M. (2024). Ömer Osman Erendoruk'un *İçimizdeki İnci Taneciği* romanında dil/sizlik ve umut/suzluk. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 186-198.

Geliş Tarihi (Received): 07.11.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 07.12.2024

Anahtar Kelimeler: Dilsizlik, Umutsuzluk, Bulgaristan Türk Edebiyatı, Ömer Osman Erendoruk, *İçimizdeki İnci Taneciği*.

LANGUAGE/LESSNESS AND HOPE/LESSNESS IN ÖMER OSMAN ERENDORUK'S NOVEL *THE PEARL GRAIN WITHIN US*

ABSTRACT: Ömer Osman Erendoruk is one of the writers who produced works in almost every genre of literature in Bulgarian Turkish literature. Erendoruk expressed the suffering of the Bulgarian Turks by writing many types of works, from poetry to short stories, from fairy tales to novels, from memoirs to letters. Among these works, the novel *The Pearl Grain Within Us* reveals the harsh face of the system that symbolizes the intersecting roads under oppression and destroys the language, identity, culture and hopes of Bulgarian Turks. When the novel is examined around the period-literature relationship, it is seen that the tragedy experienced by the Bulgarian Turks is embedded between the lines. In his narrative, Erendoruk presented the policy of socialism to erase national identity to the reader through language and hope. The author linked the discourses of language and hope with the future and stated that this future would gain meaning through the journey of hope. Erendoruk started this journey of hope through the heroes of his novel, Emine Teyze, Ferhat and Serhat. The "pearl grain" expressed by the author symbolizes the reunion of a family in a narrow context and the liberation of Bulgarian Turks in a broad context. In this study, the language and appearances of hope that are wanted to be erased in the novel *The Pearl Grain Within Us* by Ömer Osman Erendoruk, one of the important representatives of Bulgarian Turkish literature, are discussed using the thematic analysis method.

187

Keywords: Muteness, Despair, Bulgarian Turkish Literature, Ömer Osman Erendoruk, *The Pearl Within Us*.

Giriş

Türkler tarih boyunca birçok coğrafyaya göç etmiş ve gittikleri yerlerde dil ve kimliklerini koruyarak bağımsız bir şekilde yaşamışlardır. Bulgaristan Türkleri de bugünkü Balkan yarımadasına yerleşerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kesin bir tarih söz konusu olmasa da "Türk kökenli Bulgarlar kalıcı unsur olarak 7. yüzyılın ikinci yarısında bu topraklarda yurtlanmışlar, devlet kurmuşlardır" (Çavuş, 1998, s. 33). Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a açılmasıyla birlikte burada yaşayan Bulgar Türklerinin dil, din, kültür, gelenek-görenek ve edebiyatı korunmuş ve birçok buruk acıya rağmen günümüze kadar gelmiştir.

15. yüzyıl sonrası Bulgaristan Türk edebiyatı içerisinde Kaygusuz Abdal, Sinan Paşa ve Ahmet Paşa gibi birçok şair görülür. Dönemin şartlarına göre şiir yazan şairler, genel Türk edebiyatının önemli temsilcileridir. Bu dönem şairleri,

Divan şiiri geleneğini sürdürür. Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyılda önce gerileme ve sonra dağılma dönemini yaşaması, bu coğrafyada değişecek siyasi ve sosyal unsurlarında habercisidir.

20. yüzyıl Bulgaristan Türk edebiyatı, şiir, dergi, gazete, öykü ve roman gibi türlerde gelişimini sürdürmüştür. 1944 yılına kadar yaşanan krallık dönemi ile 1944 sonrası yaşanan sosyalizm dönemin edebî türlerinin konusunu belirleyen en önemli etkenlerdir. “1989 Zorunlu Göçü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren tarihsel süreç içinde Bulgaristan Türklerinin uğradıkları çeşitli baskı, şiddet ve mezalimin görüldüğü ve yaşandığı, XX. yüzyıldaki son trajedidir.” (Özlem, 2021, s. 109). Sosyalizm döneminde özellikle edebiyatta umut ve umutsuzluk edebiyatı yaratılmıştır. Bu umut/suzluk edebiyatı içerisinde onlarca şair ve yazar, edebî eserlerini dönem-edebiyat ilişkisi içerisinde kaleme almışlardır. “Bulgaristan Türk edebiyatı, günümüzde demokratik şartlar içinde, totaliter rejimde aldığı yaraları sararak geliyor, sanatçılar ana dilleri olan Türkçe'ye sahip çıkarak büyük bir azimle çalışmalarını sürdürmektedirler” (Kalkan ve Uygur, 2013, s. 176). Tarihsel seyrir içerisinde yazarların dönem şartları içerisinde olumsuzluklara rağmen edebî ürünlerini ortaya koymuşlardır.

Bulgaristan Türk edebiyatında umutsuzluk temasını işleyen yazarlardan biri de Ömer Osman Erendoruk'tur. Ömer Osman Erendoruk, öykü, şiir, roman, masal, hatıra ve mektup türlerinde eser üretmiştir. Erendoruk'un *Yaralı Güvercin* (1965), *Son Gece* (2008) ve *Bırak Kocamı* (1967) öykülerini, *Buruk Acı* (1995), *Uçurum* (1995), *Toprağa Kan Düştü* (2005), *Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür* (2002) ve *İçimizdeki İnci Taneciği* (2004) romanları takip etmiştir. Ayrıca *S.O.S veya Üçüncü Mezar* (1989), *Ölmeden Ölmek* (1991), *Sabır Duası* (1992), *Dilim Dilim Yürek* (1994), *Buram Buram Yalnızlık* (1997), *İzmir Sokakları* (1998) ve *Ağlatmayın Çocukları* (1998) şiir türündeki eserlerinin yanında *Bir Başkadır Bizim Eller* (2007) hatırasıyla *Istiraphaneden Mektuplar* (2005)'i vardır (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü).

Ömer Osman, umut/suzluğa ve ölüme mahkûm edilen Bulgaristan Türk edebiyatını, yazdığı eserlerle ayakta tutan sanatçılardan biridir. Edebî eserlerinin konusunu Bulgar Türkleri ve yaşadıkları acılar oluşturur. *İçimizdeki İnci Taneciği* bu konuda yazılmış en önemli ve popüler romanlarından biridir. Bu çalışmada tanıklık romanı niteliğinde olan *İçimizdeki İnci Taneciği* romanının tematik

kurgusundan hareketle satır aralarına işlenen dil/sizlik ve umut/suzluk kavramlarına değinilerek dönem-edebiyat ilişkisinin yazınsal metinlere ne derece yansıdığı da ortaya konmuştur.

Silinmek İstenen Ana Dil: Dil/sizlik

Türk Dil Kurumu'na göre, ana dil; “zaman içerisinde ses, biçim ve anlam bakımından birbirinden az çok farklılaşmış olan dillerin ortak kaynağı kabul edilen dil.” olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu). Ana dil, ortak değer yargılarını geleceğe aktaran en önemli unsurdur. “Ana dili, anamızdan öğrendiğimiz dil, kendi dilimiz, öz dilimiz, benlik dilimiz, kimliğimiz, değerimiz gibi pek çok çağrışımla aklımıza gelir. Çocuğun büyürken annesi ile çevresindeki diğer insanlara göre daha yakın olmasından dolayı Türkçe; ana dili, Almanca; muttersprache, İngilizce; mother tongue olarak bilinen ana dili, çocuğun ailesinden ve içinde yaşadığı topluluktan edindiği dildir” (Açık Önkaş, 2014, s. 86). Bir toplumun varlığını geleceğe aktarma ana dilin rolü yadsınamaz. Toplamlar ana dilleri sayesinde tarihini, edebiyatını ve kültürünü geleceğe aktarmışlardır. “Ana dilinin korunmasının en iyi yolu da bu dili konuşan halkın bu dilin önemini kavramasından geçmektedir” (Sakallı, 2015, s. 194). Ana dilini koruyan, onu canlı tutan milletler her alanda varlıklarını kalıcı kılarlar. Yazarlar, şairler ve düşünürler toplumun ileri gelen aydınları olarak düşünceleriyle toplumun geleceğini şekillendirirler. Bu da ancak ana dil sayesinde gerçekleşir.

189

Sovyet Rusya, Türk Dünyası halkları üzerinde baskınlığını artırmak için birçok alanda politikalar yürütmüştür. Bu politikalar, millî kimlikten kültüre, millî tarihten dile, dinden gelenek ve göreneğe bütün kolektif unsurları sarmalamaktadır. Sovyet Rusya'nın üzerinde durduğu ve yıllarca uygulamaktan geri durmadığı politikalardan biri dil politikasıdır. Stalin ve Nikolay İlminski, Türk Dünyası'nın dilini tektipleştirmek için uğraşan ve bunu büyük oranda başaran kişilerin başında gelir. Stalin, Türk Dünyası halklarını Kiril alfabesi etrafında toplarken eğitimde ve dinde dil reformunu İlminski üzerinden yürütmüştür.

Ahmet Buran, “Kurşunlanan Türkoloji” kitabında Türk Dünyası ve Türkoloji üzerinden dil meselesine değinmiştir.

Sovyetler Birliği'nde, özellikle Stalin döneminde, “Pantürkizm” özel bir suç alanı oluşturduğu için, bütün Türkologlar, bu bilim alanının doğası gereği suçlu görülmüşlerdir. Türk dillerinden biriyle yazan şair ve yazarlar da “Sovyet

vatandaşı, homo sovieticus” tipinin “ortak dili” olan Rusça’nın dışında bir dille yazdıkları ya da millî ve dinî konuları işledikleri için “halk düşmanı” ilan edilerek cezalandırılmış, büyük bir bölümü “kurşuna dizilerek” öldürülmüşlerdi (Buran, 2010, s. 304).

Sovyet Rusya, köklü Türk tarihinde Türk halklarını bir arada tutan en temel unsurun Türkçe olduğunu bilir. Türk Dünyası halkları arasında ilk tahribat ana dil üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ana dil, dar ölçekte bireyin geniş ölçekte toplumun geleceğidir. Ana dilden yoksun olmak, millî ve manevî değerlerden yoksun olmak demektir. Doğan Aksan, ana dil ile ilgili şu tespitte bulunmuştur:

Toplumun bir üyesi olarak bizim toplumla bütün ilişkilerimiz ana dili aracıyla sağlanır: ama biz de ancak ana dilimizle, bir toplumun parçası oluruz. İnsan ister birden çok dilin konuşulduğu bir çevrede ya da ülkede büyüsün, ister ana-babası değişik uluslardan gelmiş olsun, bu dillerden ancak biri ana dilidir; insanı çepeçevre sarar ve bilinçaltına iner (Aksan, 2003, s. 82).

190

Ana dil, bireyi toplum içinde konumlandırır. Birey, kimliğini, kültürel değerlerini, kökten gerçekliğini, farkındalığını ve anlam arayışını ana dil sayesinde edinir. İnsan, dil sayesinde içinde yaşadığı topluma karışır. Bunu sağlayan şey, dilin kolektif bir değer oluşudur. Mitat Durmuş, dilin bu yönüyle ilgili şu ifadelerle yer verir:

Birey, dil aracılığı ile değerlerine ulaşır ve tutunur. Birey dünyaya geldiğinde / doğduğunda aslında bir dilin içine doğmuş /gelmiş olur. Bu yolla içine doğduğu dil ile oluşturulmuş kabuller evrenine konumlanmış olur çünkü dil, birey doğmadan önce de vardır ve birey o dil ile kurgulanmış / alımlanmış varlık dünyasında bir yer elde etmek için, kendisini dilin alanına yerleştirmek durumundadır (Durmuş, 2017, s. 20).

Birey, kendisini dilin alanına yerleştirerek değerlerine ulaşır ve ontolojik olarak da toplum içerisinde kendisini konumlandırır. Dil, dar çerçevede bireyi topluma bağlasa da geniş çerçevede dil milleti toprağa bağlar ve kavmin tarif edilmesini sağlayarak çoğu zaman milli devletin ayırt edici özelliği olur (Karpas, 2011, s. 17). Dil, bu yönüyle her toplumun koruyup değer verdiği ve geleceğe aktardığı bir unsurdur. Bu nedenle özellikle yazar ve şairler içinde yaşadıkları toplumun dilini eserlerinin konusu haline getirerek dil meselesine dikkat çekerler.

Türk Dünyası yazarları ve şairleri de ana dil meselesine önemle eğilmişler ve edebî eserlerinin satır aralarında ana dilin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu yazarlardan biri de Bulgaristan Türk edebiyatının önemli yazarlarından olan Ömer Osman Erendoruk'tur. Ömer Osman Erendoruk'un Türkçeye olan hassasiyeti bütün eserlerinde göze çarpar. Rejimin katı ve acımasız dil asimilasyonu politikalarına rağmen Türkçe düşünmeye ve yazmaya devam etmiştir.

Yazar, *İçimizdeki İnci Taneciği* romanında Bulgar Türklerine yapılan zulümleri açık bir şekilde anlatmıştır. Erendoruk, bencil iktidar tiplerinin 1960-80 yılları arasındaki baskıcı politikasını şu ifadeler üzerinden okura aktarmıştır:

Yasallaştırılmış terör, insanların başucunda Demokles kılıcına dönüşür. Ortalıkta korku at koşturur. Birbirine güven kalmaz. Güvensizlik, sevgiyi, samimiyeti, sıcaklığı yok eder. Haksızlıklara karşı sesini yükseltenler hapislere tıklılır. Daha ileri gidenler yok edilir. Bu durum, geniş kitlelerde ilgisizlik, suskunluk, içine kapanmışlık doğurur. Rejim kodamanlarının amacı budur (Erendoruk, 2004, s. 12).

191

Erendoruk, totaliter rejimlerin baskın bir şekilde görüldüğü ülkelerde durumun böyle olduğunu, Batılı hür ülkelerin bakış açısının bu doğrultuda ilerlediğini ifade eder. Yazar, söz konusu romanında Türkçeye olan hassasiyetini açıklayarak Türkçeye uygulanan sansüre dikkat çekmiştir. Erendoruk, zulmün altında ezilen halktan geriye umuttan başka bir şey kalmadığını söyleyerek milleti millet yapan en önemli unsur olan Türkçe'nin de yasaklandığını romanın satır aralarında işlemiştir.

Erendoruk, "milleti millet yapan en önemli unsur "ana dilimiz" Türkçe'yi konuşmak yasaktı. Sürgünde bir şair o günlerde şöyle fısıldamıştı." (Erendoruk, 2004, s. 14) diyerek özellikle dil konusunda Bulgar Türkleri'ne yaşatılanları dile getirmiştir. Yazar, rejimin ana dili Türkçe konusundaki tutumunu hem olay örgüsünde hem de olay örgüsü içerisinde bir şiirle anlatarak meseleye dikkat çekmiştir.

Türkçe söylemek yasak, Türkçe yürümek yaya,
Türkçe işitmek yasak, Türkçe bakmak dünyaya,
Türkçe sevinmeyecek, Türkçe gülmeyeceksin,
Alnından akan teri Türkçe silmeyeceksin.

Türkçe dinlemek yasak, Türkçe oturup yatmak,
Türkçe çalışmak yasak, Türkçe bir şey yaratmak,
Kendi adını bile Türkçe bilmeyeceksin,
Gözlerinin yaşını Türkçe silmeyeceksin.

Türkçe bağlamak yasak ayakkabı bağını,
Türkçe ayırmak yasak solunu ve sağını,
Sofrada ekmeği Türkçe dilmeyeceksin,
Türkçe yaşamayacaksın, Türkçe ölmeyeceksin (Erendoruk, 2004, s. 15).

Yazar, Türk'e ve Türkçe'ye uygulanan sansürü bu şiir aracılığıyla dile getirmiştir. Türkçeye uygulanan sansür, bütün kültürel kodları da derinden sarsmıştır. Yazar, dil meselesiyle birlikte "Türkülerimiz, şarkılarımız yasaktı, bayramlarımız yasak. Kurban kesen dayak yiyordu, bağdaş kurup oturan da..." (Erendoruk, 2004, s. 15) açıklaması yaparak kolektif yaşamı simgeleyen her alanda bir kısıtlamaya gidildiğini dile getirmiştir. Ayrıca, ana dil dışında değiştirilmeye çalışılan kültürel unsurlar da romanın satır aralarına işlenmiştir: "Bir kadının kucağındaki küçük çocuğun Türkçe olarak Ana demesi bile suçtu. Anne para cezasına çarptırılıyor, çocuk tokatlanıyordu. Düğünler, bayramlar cenaze törenine dönüşmüştü. Cenazeler imamsız, kefensiz, Hristiyan usulü sandıkla, takım elbiseyle defnediliyordu" (Erendoruk, 2004, s. 16).

Bulgar Türkleri, gizli gizli Türkçe konuşarak yaşamlarına devam etmişler ve kültürlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Ömer Osman Erendoruk, rejimin ana dil üzerindeki etkisini romanın bütününe yayarak meseleye dikkat çekmeye çalışmıştır. Türkçe konuşmanın, duymanın ve yaşamının kesin bir şekilde yasaklandığını gerçek olaylardan kesitler sunarak anlatmıştır. Onun Türkçeye olan hassasiyeti, yaşanan trajedilere rağmen bitmemiş, Türk kimliği altında Türkçe özlemi çekmesine rağmen Türkçeyi kurtuluş ve umut olarak görmüştür.

İçimizdeki İnci Taneciği: Umut/suzluk

Yazar, romanına umutsuzlukla başlayıp umutla bitirmiştir. Roman, "Hiç uzun uzun düşündüğünüz, üzerinde durduğunuz, kafa yordüğünüz oldu mu? Nedir bu muhabere? Harp? Savaş? Cenk? Ve bu dördüne yakın daha bir sürü kelime? Çatışma, dövüş, vuruşma, katliam, soykırım..." (Erendoruk, 2004, s. 7) cümleleriyle başlar.

Erendoruk, insanoğluluyla birlikte var olan şiddet arzusunun bu kelimeler etrafında toplandığını, bütün toplumların bu noktada benzer kaderler yaşadığını “Ve... sel sel gözyaşı... Ve... çağıl çağıl kan...” (Erendoruk, 2004, s. 7) ifadesi üzerinden verir. Bu ifadelerle başlayan romanın girişi, geçmiş ve gelecek umutsuzluğu üzerinden ilerlemiştir. Ancak, roman “Güneş, batıdaki alçarak dağların omuzuna yaslanmıştı. Yarın sabah tekrar doğacaktı” (Erendoruk, 2004, s. 182) ifadesi güneşin yeniden doğacağı umuduyla bitmiştir. Yazar, bu karşıtlık üzerinden olay örgüsünü şekillendirmiştir.

Yazar, anlatısını dil ve umut üzerinden kurgulamıştır. Bu iki unsur, toplumun geleceğini şekillendirir. Erendoruk, ayrıca Bulgar Türklerinin yaşadığı trajik bahtsızlığı satır aralarında sıklıkla işlemiştir. “Erendoruk’un amacı yazdığı romanlarla “kendisi ve beraber yaşadığı Türklerin Bulgar komünistleri tarafından uğradıkları zulümleri” dünyaya anlatabilmek”tir (Söylemez, 2005, s. 68). Yaşanan felaketleri dünyaya duyurma arzusunda olan yazar, *İçimizdeki İnci Taneciği* romanıyla da katı ve acımasız rejimin Bulgar Türkleri üzerinde uyguladıkları asimilasyon politikasını ve sürgün trajedisini anlatmıştır.

İçimizdeki İnci Taneciği, umutsuzluğa karşı umudun, zulmün altında kesişen yolların romanıdır. Roman, ikiz doğan bebeklerden birinin kaçırılması, daha sonra Emine Teyze’nin gerçeği öğrenmesi ve kaçırılan bebeğin bir gün ortaya çıkıp ailesine kavuşmasını konu edinmektedir. Roman kahramanı Emine Teyze, ikiz çocuk dünyaya getirir, ancak çocuklarından birinin öldüğü söylenilerek kaçırlır. Bu gerçeği daha sonra Ebe Hanım’dan öğrenecektir. Yanında bulunan çocuğuna Ferhat, öldü diyerek kaçırılan çocuğuna da Serhat adını koyar. Emine Teyze, Ferhat’ın 25. yaş gününde ona hediye almak amacıyla dışarı çıkar ve bir Bulgar komandosunu görür. Komandonun yüzüne dikkatlice baktığında oğlu Ferhat’a benzediğini düşünür ve içine bir umut doğar. Eve dönmesiyle birlikte oğlu Ferhat’a ve gelinine durumu anlatır. Ferhat’ın Serhat’la karşılaşması, onu eve davet etmesi ve Serhat’ın bunu temkinli bir şekilde kabul etmesinin ardından birçok şey açığa kavuşur.

Emine Teyze, Ferhat’la Serhat’ın doğum tarihlerinin aynı gün olduğunu, yüzdeki iz ve sağ ayak parmaklarındaki bitişikliğin ikisinde de bulunduğunu söyler ve komando ere (Serhat’a) durumu açıklamaya çalışır. Bir ailesi olduğunu öğrenen Serhat, ailesiyle yaşamak ve içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Hiç Türkçe bilmediği için gizli gizli Türkçe öğrenir. Bir süre ortadan

kaybolan Serhat, arkasında üniforması dışında herhangi bir iz bırakmadan Türkiye'ye gelir. 1989 yılında gerçekleşen göçle Emine Teyze ve ailesi de Türkiye'ye gelir. Umut edilen yaşam, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde gerçekleşir ve birbirlerine kavuşurlar.

Yazar, romanı arzu edilen umutla bitirir, ancak Bulgar Türklerine yaşatılan zulmü de açık bir şekilde imler. Erendoruk, romanda zaman kurgusunu, hem vaka hem de anlatma zamanını paralel bir şekilde ilerleterek oluşturur. Yazar, nesnel tarih üzerinden dönemin acı gerçeklerini dile getirir. 1959'da Türk okulları kapatılır, 1973'te ana dilde okuma yazma ve konuşma yasaklanır. Böylece türkü, şarkı, gelenek, örf ve âdet unutturulmaya çalışılır. 1970'lerde Pomak Türklerinin isimleri değiştirilir, birçoğu öldürülür ve geriye kalanlar hapse atılır. 1985 yılına kadar bu vahşet devam eder ve yazarın ifadesiyle "Bulgaristan denen kızıl cehennemde Türk adını taşıyan tek kişi kalmamıştır" (Erendoruk, 2004, s. 13). Yazar, zulmün her yönüne değinir. Gittikçe zorlaşan bir yaşamın içinde baskı, ana dili ve kültürü yok etme, işkence, kampa/ölüme sürülme gibi çaresizliği anlatan yazarın bir yandan da içinde sürekli canlı tutmaya çalıştığı bir inci taneciği/umudu vardır.

Erendoruk, Emine Teyze üzerinden romana yeni pencereler açmıştır. Emine Teyze, bir anne içgüdüğü ile kendisinden alınan evladının peşine düşmek istemiş, ancak komünist yöneticilerin Türkler üzerindeki korkutucu eylemleri buna izin vermemiştir. Romanın olay örgüsü genel hatlarıyla Emine Teyze ve Radan Mindov Veselinov yani Serhat üzerinde dönmektedir. Yazar, bir yanda evladını bulmaya çalışan ve bulduktan sonra yanından ayırmak istemeyen anne figürünü ortaya çıkarırken, diğer yanda yetimhanede büyütülüp özel komando eğitimi verilmiş, Türkçe bilmeyen oğul ekseninde koparılan hayatların panoramasını çizmiştir.

Yazarın romanda üzerinde durduğu konulardan biri de Bulgar ve öteki algısıyla ilgili durumdur. Erendoruk, Bulgar ve öteki ifadesiyle kastedilen şeyi şu ifadelerle aktarmıştır:

Senin, benim, bizim, onbinlercimizin içindeki inci tanesinin üzerine yıllar boyunca "özel eğitim" adı altında tonlarca çöp döküldü. Betonlaşan çöpün altında kalan inci taneciği öldürülerek susturulmaya çalışıldı. Bu amaçla milyonlar sarf edildi. Gün be gün, saat be saat "Vatan" dendi, Bulgaristan dendi, Bulgar dendi. Bulgar ve öteki dendi. "Öteki" dedikleri gizli düşmandı. "Öteki" Türk'tü, Pomak'tı, Çingene'ydi. Öteki, dost görünebilirdi, ama

güvenilmezdi. Çünkü yabancıydı. Yabancı, yani düşman... Bir Bulgar'ın varlığını sürdürebilmesi için “Öteki”ni yok etmesi gerekti. Bana, sana, bize, onbinlercemize gösterilen imha edilecek hedef “öteki”lerdi. Ötekilerin en tehlikelisi Türk'tü. Kalanlar ikinci derecedeydi (Erendoruk, 2004, s. 78).

Serhat komando eğitimi sırasında sürekli bunları duyar. Ancak Serhat'ın içindeki inci taneciği yok olmaz. Yazar bunu; “bazı hallerde eğitim, her ne kadar ciddi olursa olsun, soya çekim genlerini öldürmeyi başaramıyor.” ifadeleriyle vurgulamaktadır. Serhat, birçok zorluklara rağmen içindeki inci taneciğini kaybetmez.

Serhat, içindeki inci taneciği olan umudun yanında millî kimlik ve kökten gerçekliğini de kaybetmemiştir. Erendoruk, Serhat'ın komünizm eğitimi almasına rağmen millî ve manevî değerlerini soya çekiminin gücüyle kaybetmediğini şu ifadelerle açıklamıştır:

Emine Teyzenin ikizleri haksızlıklara, zulme, Türkleri eritme politikasına açıkça isyan eden bir babanın oğullarıydılar. Ferhat'ın kanında var olan millî şuuru o geliştirmişti. Serhat'ının kanında var olan millî şuuru bütün çabalara rağmen yok edilememişti. Dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, Türk'ü bir numaralı düşman belletme çabaları boşa gitmişti. Öyle olmasaydı, Serhat, bir Türk kadını ana, bir Türk genci kardeş kabul eder miydi? Kesinlikle etmezdi... (Erendoruk, 2004, s. 112)

195

Yazar, roman kahramanları üzerinden rejimin katı ve acımasız yönünü okura aktarırken Serhat'ın rejim safında görüldüğünü ifade etse de gerçekleri öğrenmesiyle birlikte benliğine ve kültürel kodlarına geri döndüğünü vurgulamıştır.

Erendoruk, romanını Bulgar Türklerine yaşatılan acılar üzerinden yola çıkarak sonucu umutla biten bir yolculuk üzerine kurgulamıştır. Yazar, Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan zulümler ve asimilasyon politikaları üzerine yazdığı yazılardan dolayı hem hapse mahkûm edilmiş hem de Belene Ölüm Kampı'na sürgüne gönderilmiştir. Yazar, birçok zorluğa rağmen umudunu kaybetmemiş ve Türkiye'ye göçle birlikte umuda erişmiştir.

Romanın arka kapağında umutla ilgili yazılan ifadeler bu hususta dikkate değerdir:

İnsanın olduğu yerde, umut da olmalı... Çünkü umudun olmadığı yerde yaşamının da anlamı kalmıyor. Bu kitapta bir umut yolculuğu var; özünü

bulma, özlemlere kavuşma, özledikleriyle buluşma umudu... Gerçek bir olaydan kesitler sunan bu roman, 1980'lerin ortasında Bulgaristan'da yaşananları anlatıyor. Yaşamının her geçen gün daha da zorlaştığı, insanların umutlarını kaybetmemek için büyük baskılara maruz kaldığı bu ortamda, kaderin yolları bir aileyi buluşturuyor. Büyük zorluklara rağmen içindeki inciyi korumayı başaran bir genç, sonunda özlediği denize kavuşuyor... Umutla yola çıkınca, yollar da umuda varıyor (Erendoruk, 2004).

Erendoruk, kendi yaşamıyla da örtüşen bu romanında umudu merkeze yerleştirerek sadece Bulgar Türklerinin değil ayrıca dil, tarih ve kültür birliği olan Türk Dünyası'nın sesi olmuştur. Erendoruk'un umutla çıktığı yolculuk yeni bir umutla sonuçlanmıştır.

Sonuç

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan Türk edebiyatının önemli yazarları arasında yer almaktadır. Kaleme aldığı bütün eserlerinde Bulgar Türklerinin yaşadığı zulüm ve soykırımı satır aralarına işlemiştir. Bu eserlerinden biri de *İçimizdeki İnci Taneciği* romanıdır. Erendoruk romanda zulmün, baskının, ana dil ve kültürü yok etme çabalarının ne boyutlara ulaştığını açık bir şekilde satır aralarına işlemiştir. Erendoruk'un işlediği konulara dikkatlice bakıldığında yaşanan bu trajik olayların sadece Bulgar Türkleri üzerinde gerçekleştirilmediği, bütün Türk Dünyası üzerinde benzer politikaların yürütüldüğü anlaşılabacaktır. Sovyet rejiminin katı politikaları özellikle dil, din, eğitim ve kültür gibi konular üzerinde etki göstermiştir.

Çalışmada incelenen *İçimizdeki İnci Taneciği* romanında yazarın özellikle dil ve umut konusuna eğildiği görülmüştür. Erendoruk, milletleri millet yapan ve onları geleceğe taşıyan en temel unsurun ana dili olduğunu satır aralarında vurgulamıştır. Yazar, yasaklanan ana dilimiz Türkçe üzerinden yürütülen dil asimilasyonuna değinerek Türkçe'ye olan hassasiyetini göstermiştir. Erendoruk, rejimin dil üzerinde uyguladığı politikanın sadece dille sınırlı kalmadığını aynı zamanda kültürü de tahrip etme düşüncesinde olduklarını ifade eder. Romanda bir kültür taşıyıcısı olarak da değer atfedilen dilin, kimlikle olan ilişkisi roman kahramanları Emine Teyze, Ferhat ve Serhat üzerinden vurgulanarak meseleye dikkat çekilmiştir. Erendoruk, Sovyet rejimi tarafından uygulanan politikalara rağmen umudu bilinçaltında her an canlı tutan kahramanları olay örgüsüne dâhil ederek romana farklı bir bakış açısı

sunmuştur. Arzu edilen özgür ve umutlu yaşam, romanın sonunda bir ailenin birbirine kavuşmasıyla birlikte anlam kazanmıştır.

Sonuç olarak Bulgaristan Türk edebiyatında umutsuzluk temasını işleyen yazarlardan biri olan Ömer Osman Erendoruk'un *İçimizdeki İnci Taneciği* romanı, tanıklık romanı niteliğindedir. Erendoruk, rejimin katı yüzünü görmüş bir yazar olarak romanda ana dili üzerinden dil/kimlik meselesine dikkat çekmiş ve Bulgar Türklerinin mücadeleciliğini de umut kavramıyla vurgulamıştır.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

197

Kaynakça

- Açık Önkaş, N. (2014). Çağdaş Türk dünyası şairlerinde ana dili değeri. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 26, 85-96. [10.9761/JASSS2397](https://doi.org/10.9761/JASSS2397)
- Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, A. (2010). *Kurşunlanan Türkoloji*. Akçağ Yayınları.
- Çavuş, M. (1988). Bulgaristan Türkleri edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı, Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Durmuş, M. (2017). Kimlik, dil ve öteki ilişkisi açısından Türkçenin konumlandırılması. *Türk Dili*, 782, 17-26.
- Erendoruk, Ö. O. (2004). *İçimizdeki inci taneciği*. Samanyolu Yayıncılık.

- Kalkan, Ş. M. ve Uygur, C. V. (2013). Balkanlarda Türk edebiyatı ve Karakalpak edebiyatı. Yavuz Akpınar ve Ferruh Ağca (ed.), *Çağdaş Türk edebiyatları-II* içinde (s. 174-176). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. Timaş Yayınları.
- Özlem, G. (2020). Türk romanında 1989 zorunlu göçü'nün sebeplerinin etkisinde Türk ve Bulgar imgeleri. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 2(1), 109-131.
- Sakallı, E. (2015). Türk dünyası şairlerinde millî kimlik simgesi olarak ana dili. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 39, 179-196.
- Söylemez, O. (2005). *Türk dünyası edebiyatları roman I*. Akçağ Yayınları.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Ömer Osman Erendoruk. 29 Kasım 2024 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/erendoruk-omer-osman> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe sözlük*. 15 Eylül 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1580653
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 199-234
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 199-234

HERSEKLİ DEDEPAŞAZÂDE OSMÂN MAZHAR'IN BANALUKA SAHRÂSÎ MUHÂREBESİ ADLI ESERİ

Murat ASLAN*

ÖZ: 1736-37 Osmanlı-Rusya ve Avusturya Savaşı pek çok cepheye yayılmış bir muhârebeler serisidir. Avusturya ordusu üç kol üzerinden Vidin'e, Tuna'nın batı tarafına ve Bosna'ya saldırmıştır. Bosna cephesi kumandanı General Joseph Friedrich Hildburghausen (1702-1787), Osmanlı İmparatorluğu'nun Ruslarla savaşmak üzere Bosna ve Arnavutluk'tan yaklaşık 20.000 asker toplamasını ve böylece bu bölgenin askerî açıdan zayıflamasını fırsat bilmiş ve harekete geçmiştir. Bosna Beylerbeyi Hekimoğlu Ali Paşa'nın emrinde bulunan az sayıdaki asker, Bosna halkının yardımıyla Avusturyalılara karşı mücadele etmiş ve bu destansı muhârebe sonunda büyük bir zafer kazanmıştır. İlk olarak Ömer Bosnavî bu mücadeleyi anlatan bir eser yazmış ve bu eseri İbrahim Müteferrika *Ahvâl-i Gazâvât-ı der Diyâr-ı Bosna* adıyla yayımlamıştır. Ömer Bosnavî'nin eserinden ilham alan başka bir müellif *Tevârih-i Banaluka der Diyâr-ı Bosna* adlı bir metin kaleme almıştır. Söz konusu mücadeleye dair diğer bir eser ise Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar tarafından tercüme edilen *Banaluka Sahrâsî Muhârebesi*'dir. Mütercim'in tercümeyle dair hiçbir bilgi vermemesi dolayısıyla *Banaluka Sahrâsî Muhârebesi*'nin orijinal hâline ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu çalışma Osmân Mazhar'ın *Banaluka Sahrâsî Muhârebesi* adlı tercümesini edebî ve tarihî açıdan incelemeyi,

* Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: murataslan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8376-3780

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Aslan

Cite As/Atıf: Aslan, M. (2024). Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar'ın Banaluka Sahrâsî Muhârebesi adlı eseri. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 199-234.

Geliş Tarihi (Received): 06.11.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 24.12.2024

ayrıca eserin transkripsiyon alfabesine aktarılmış hâlini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu eserin incelenmesi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı edebiyatı, 18. asır Osmanlı tarihi, Bosna, Banaluka Sahrâsı Muhârebesi, Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar.

THE BOOK OF DEDEPASHAZADE OSMAN MAZHAR OF HERZEGOVINA CALLED BANALUKA SAHRASI MUHAREBESİ

ABSTRACT: The 1736-37 Ottoman-Russian and Austrian War is a series of battles spread over many fronts. The Austrian army attacked Vidin, the western side of the Danube and Bosnia through three arms. The commander of the Bosnian front, General Joseph Friedrich Hildburghausen (1702-1787), took advantage of the Ottoman Empire's gathering of approximately 20,000 soldiers from Bosnia and Albania to fight the Russians, and attacked. A small number of soldiers under the command of Bosnian Governor Hekimoğlu Ali Pasha fought against the Austrians with the help of the Bosnian people and won a great victory at the end of this epic battle. First, Omer Bosnavi wrote a work describing this struggle and published this work under the name Ibrahim Muteferrika *Ahval-i Gazavat-i der Diyar-i Bosna*. Another author, inspired by Omer Bosnavi's work, wrote a text called *Tevarih-i Banaluka der Diyar-ı Bosna*. Another work about the struggle in question is *Banaluka Sahrasi Muharebesi*, translated by Dedepashazade Osman Mazhar of Herzegovina. Since the translator did not provide any information about the translation, it was not possible to reach the original version of the *Banaluka Sahrasi Muharebesi*. This study aims to examine Osman Mazhar's translation of *Banaluka Sahrasi Muharebesi* from a literary and historical perspective, and also to reveal the translation of the work into the transcription alphabet. Content analysis, one of the qualitative research methods, was used to examine the work in question.

200

Keywords: Ottoman literature, 18th century Ottoman history, Bosnia, Battle of Banja Luka Sahara, Dedepashazade Osman Mazhar of Herzegovina.

Giriş

1736 yılında Rus İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. Padişah tarafından Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'ya (ö. 1139/1726-1727) sefer emri verilmiştir. Osmanlılar tarafından Rus İmparatorluğu'yla savaşmak üzere ordu toplanmış, Bosna ve Arnavutluk'tan da yaklaşık 20.000 asker sevk edilmiştir. Rus İmparatorluğu'nu destekleyen Habsburg Hanedanı, başlarda tarafsız kalmayı seçmiş ancak 1737'de Rus İmparatorluğu'na verdiği taahhüt sonucu savaşa dâhil olmuştur. Osmanlı'yla harbe giren Avusturya, 122.540 askerden oluşan ordusunu üç kola ayırmıştır. Mareşal Friedrich Heinrich von Seckendorf emrindeki kol Vidin'e,

George Olivier Wallis emrindeki kol Tuna'nın sol kıyısına, Joseph Friedrich Hildburghausen (Hildburg) emrindeki kol ise Bosna'ya gönderilmiştir. Seferin başlarında Niş'i ele geçiren Avusturya bu üstünlüğünü koruyamamış, ilerleyen safhalarda Sava Nehri'nin gerisine çekilmiş ve böylece Pasarofça Antlaşması'yla (1718) ele geçirdiği Tuna'nın güneyindeki toprakları Osmanlı'ya terk etmek zorunda kalmıştır (Aksan, 2017, s. 112-116; Karagöz, 2011, s. 75-76; Solak, 2020b, s. 1273-1274). Avusturya ordusunun Bosna seferindeki en önemli mücadelelerden biri Bosna'nın merkezinde yer alan Banaluka'daki muhârebedir.

H. 11 Rebiulevvel 1150 (M. 9 Temmuz 1737) tarihinde Avusturya ordusu General Hildburghausen komutasında İzvornik tarafından saldırıya geçmiştir. Bosna Beylerbeyi Hekimoğlu Ali Paşa Avusturya ordusuna karşı durmak üzere Travnik sahrâsına yerleşmiş ve eli silah tutanları savaşa davet etmiştir. Avusturyalılar ilk olarak Ostroviçe Kalesi'ni kuşatmış ancak on beş gün süren bu muhasara Hekimoğlu Ali Paşa'nın birlikleriyle yardıma gelmesi sonucunda başarısız olmuştur. Bunun üzerine Avusturya ordusu bir taraftan 80.000 kişiyle Banaluka'ya ilerlerken diğer taraftan 20.000'er kişilik kuvvetlerle Çetin ve Pojin kalelerini kuşatmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa, kuvvetlerini Banaluka tarafına yönlendirmiş ve bir günlük mücadele sonucunda Avusturyalıları bozguna uğratmıştır. Kaçan Habsburg kuvvetleri takip edilmiş, yaklaşık 60.000 asker esir alınmıştır. Bu zaferden haberdar olan Pojin ve Çetin kalelerinin muhafızları da kendilerini muhasara etmekten vazgeçip kaçmaya hazırlanan Habsburg kuvvetleri üzerine baskın yapmışlardır. Böylece Bosna istilası Hekimoğlu Ali Paşa'nın birlikleri tarafından bertaraf edilmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa bu muhârebenin tüm ayrıntılarını İstanbul'a bildirmiştir. Padişah tarafından beylerbeyi ve askerler altın, samur kürk, hilat, kılıç ve gümüş çelenk gibi hediyelerle ödüllendirilmiştir (Uzunçarşılı, 2011, s. 724-726; Karaca, 2019, s. 129). Hatta divan şairi Hacı Mustafa Muhlisî (ö. 1162/1749) bu zaferi kutlayan Türkçe-Arapça-Farsça mülemma bir şiir kaleme almıştır (Catovic, 2014). Öte yandan, daha önce Saraybosna kadısı olan Bursalı Seyyid Ahmed Hasib Mü'min-zâde Efendi de Hekimoğlu Ali Paşa'ya bir tebriknâme ve Banaluka zaferine dair bir şiir yazıp göndermiştir. Ayrıca bu zaferi dile getiren bir Boşnak halk türküsü de bulunmaktadır. Mehmed Beg Kaptanoviç bu türküyü genişleterek Saraybosna'da neşretmiştir (Okiç, 1975, s. 390).

Banaluka savunmasını anlatan ilk eser Ömer Bosnavî tarafından yazılmış ve H. 1154 (M. 1741) yılında İbrahim Müteferrika tarafından *Ahvâl-i Gazâvât-ı der*

Diyâr-ı Bosna adıyla yayımlanmıştır. Bu eser daha sonra H. 1293 (M. 1877) yılında Süleyman Efendi Basımevinde *Târîh-i Bosna der Zamân-ı Hekim-zâde Ali Paşa* adıyla bastırılmıştır. Bahsi geçen iki baskı arasında birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Ömer Bosnavî'nin eserini Cardonne Fransızcaya, Nepomunk Dubsky Almancaya ve Charles Frazer İngilizceye çevirmiştir. (Su, 1979, s. 1-17). Ayrıca bu eserden hareketle *Tevârih-i Banaluka der Diyâr-ı Bosna* adlı bir eser de yazılmıştır. (Aktaş Kütüğü, 2016, s. iv). Banaluka savunmasına dair bir başka metin *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi* adını taşımaktadır.

1. *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi* Adlı Eser

Banaluka Sahrâsı Muhârebesi adlı eser genelde 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nı, özelde bu savaşın Bosna cephesini tüm yönleriyle ortaya koymayı amaçlamamakta; Bosna cephesinde savaşan halkın kahramanca müdafasını ön plana almaktadır. Eser asıl olarak Banaluka Muhârebesi'ni anlatmakta, diğer kalelerin muhasara altına alındığından bahsetse de bunlar üzerinde fazla durmamaktadır. Mesela Çetin ve Pojin kalelerinin muhasara edildiğini bildirmekte ancak Banaluka zaferinden sonra bu kalelerin Avusturyalılardan kurtarılıp kurtarılmadığı hususunda bilgi vermemektedir.

202

Kapak sayfasında eserin Hırvatçadan tercüme edildiği belirtilmiştir. İlk sayfada ise bu eserin Latin harfleriyle Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça yazıldığı ifade edilmiştir. Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi*'nin -tıpkı eserin üzerinde belirtildiği gibi- Hırvatçadan tercüme olduğunu söylemektedir (2016, s. 1120). Mütercim, *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi*'nde hangi yazardan ve hangi eserden çeviri yaptığını belirtmemektedir. Bu durum, eserin orijinalini bulmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Bu zorluktan dolayı eserin orijinalini tespit etmek mümkün olmamıştır.

Banaluka Sahrâsı Muhârebesi Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar tarafından tercüme edilmiştir. Tayyib Okiç, Osmân Mazhar'ın paşa olduğunu zikretmektedir (1975, s. 390). Dedepaşazâde 19. asrın sonlarında siyasi sebeplerle Bosna'dan İstanbul'a göç etmiştir (Gülbüz ve Özkan, 2006, s. 176). İstabl-ı Âmire müdürlüğü yapan Hersekli Osmân Mazhar 1311/1893-1894 yılında mîr-i ümerâlîğe terfi ettirilmiştir (BOA İ.TAL. Kutu: 32, Gömlek: 19, Tarih: H-13.03.1311). 1326/1908'de Mîr-i Mîrânlık payesiyle ödüllendirilmiştir (BOA İ.TAL. Kutu: 449, Gömlek: 62, Tarih: H-12.04.1926). Osmân Mazhar'ın *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi*

adlı tercümesi H. 1326 (M. 1908-1909) yılında İstanbul'daki Rûşen Matbaası'nda basılmıştır. Eser on yedi sayfadan müteşekkil olup Banaluka savunmasını ve Bosna halkının bu savunmadaki kahramanca direnişini anlatmaktadır.

Bu çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümünde yer alan SEL_Osm_00265 demirbaş numarasıyla kayıtlı matbu nüsha kullanılmıştır.

2. *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi* Adlı Eserin Özeti ve Değerlendirmesi

1737-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda Avusturyalıların en önem verdikleri bölge Bosna'dır. Avusturya, Karlofça Antlaşması'ndan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına dek bu bölgeyi ele geçirmeyi hedeflemiştir (Budak, 2023, s. 224). *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi* 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın yalnızca ilk yılına ve Bosna cephesine odaklanmaktadır. Eserin ilk kısmı Avusturya imparatoru VI. Karl'ın, huzurunda bulunan asker ve memurlara yaptığı bir konuşma ile başlar. Bu konuşmada VI. Karl, serhat bölgesi olan Bosna'da meskûn Hristiyan halkın Avusturya hâkimiyetinde yaşamak istediklerine dair Başpiskopos Arnadövdiç'ten aldığı bir mektuptan bahseder. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1736'da Rus İmparatorluğu'yla harbe girmesi dolayısıyla Bosna'daki bazı askerlerin bu savaşa gönderildiğine ve böylece Bosna beylerbeyinin emrinde pek az asker kaldığına dair haberleri aktarır. Ayrıca koleranın da halkı telef ettiğini bildirir. Bu zamanın Osmanlı'ya saldırmak ve Bosna Hersek'i almak için en uygun zaman olduğunu söyler (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 1-2). Gerçekten de o sırada Bosna, askerî bakımdan oldukça güçsüz bir durumdadır. Uğur Koca, tarihî kayıtlara göre Bosna'dan 8000 kişilik bir kuvvetin Rus İmparatorluğu cephesine sevk edildiğini bildirir (2023, s. 23). Osmanlı hükümetinin Avusturya ile barış içinde olunacağına dair düşüncesi, Bosna'ya askerî açıdan önem verilmemesiyle ve bu serhat bölgesinin Avusturyalılara karşı zayıf bırakılmasıyla sonuçlanmıştır (Aktepe, 1976, s. 70). Böylece Bosna'nın savunma bakımından yetersiz olması ve kolera ile mücadele etmesi bu bölgeyi işgal etmeyi hedefleyen Avusturyalılar için teşvik edici sebeplerden olmuştur.

Banaluka Sahrâsı Muhârebesi adlı metne göre Kral VI. Karl'ın yaptığı toplantıda General Hildburghausen'in öne çıktığı ve Bosna'ya yapılacak seferde başkumandanlığın kendisine verilmesini talep ettiği görülür. General Hildburghausen bu konudaki kararlılığını Hristiyan halkı Müslümanların elinden

kurtarmak, Saraybosna'yı fethedip Kral VI. Karl'a teslim etmek ayrıca Saraybosna'nın en güzel kızlarının kralın sarayında istihdam edilmesini sağlamak üzere söz vererek belirtmiştir. Bu kararlı duruşu dolayısıyla kral, Hildburghausen'in talebini kabul etmiş, onu başkumandan ilan ederek emrine 30.000 Macar süvarisi, 40.000 de Nemçe-Polak-Hırvat askeri vermiştir. Toplam 70.000 kişilik orduyu üç generalin emrine vermiş, bunların üç koldan Bosna'ya saldırmasını emretmiştir (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 2-3). Avusturya ordusunun asker sayısına dair Hersekli Osmân Mazhar'ın verdiği rakamlar diğer tarih kaynaklarıyla ve güncel akademik çalışmalarla uyuşmamaktadır. Bu uyuşmazlık Hekimoğlu Ali Paşa kumandasındaki Bosna ordusunun asker sayısı hususunda da geçerlidir. Michael Robert Hickok bu savaşa dair anlatılar ile arşiv kayıtları arasında ciddi farklılıklar olduğu üzerinde durur (1997, s. 23). Mesela Şemdânîzâde'ye ve Ömer Bosnavî'ye göre Avusturya kuvvetleri 150.000 (Aktepe, 1976, s. 69; Budak, 2014, s. 67), Göynüklü Ahmed Efendi'ye göre 180.000'den fazla (2019, s. 444) kişiden oluşmaktadır. Yalnızca Banaluka Kalesi'ne saldıran Nemçe ve Hırvat kuvvetleri Subhî Mehmed'e göre 40.000 (Bilgin, 2003, s. 51), Şemdânîzâde'ye ve Ömer Bosnavî'ye göre 80.000 kişidir (Aktepe, 1976, s. 71; Budak, 2014, s. 67). Virginia Aksan, Hekimoğlu Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunun ve yerel milis kuvvetlerinin asker sayısını 20.000 olarak belirtir ve düşman kuvvetlerinin de yaklaşık bu kadar olduğunu ifade eder (2017, s. 120-121). Rüçhan Budak ise Hekimoğlu Ali Paşa kumandasındaki Bosna eyalet ordusunun sayısının Travnik'teki seferberlikten sonra 20.930'a ulaştığını söyler (2023, s. 227).

Hersekli Osmân Mazhar'ın eserine göre Avusturya kuvvetleri ilk olarak Drava Nehri kıyısında yer alan Osijek Kalesi'ne girmiştir. Daha sonra ordu üç kola ayrılmıştır. Birinci kol kumandanlığı Hırvatistan Ban'ı Kont Esterhazy'ye verilmiş ve onun Ostroviçe Nehri sahilinden Krain yönüne gitmesi emredilmiştir. İkinci kol kumandanlığı Grof Czaky'ye verilmiş, onun Çetin ve Pojin kalelerine saldırması istenmiştir. Üçüncü kolun kumandanlığını General Hildburghausen üstlenmiştir. Hildburghausen, emrindeki orduyla Sava Nehri sahilinden geçip Gradška kasabası üzerinden Banaluka Kalesi'ne doğru yönelmiştir. Ordu birkaç gün sonra Banaluka Kalesi'ni muhasara altına almış, kaleyi hendeklerle çevirmiş ve bu hendekleri Vrbas Suyu'yla doldurmuştur. Böylece kaleden kaçılmasını engellemeye çalışmıştır (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 3). Hersekli Osmân Mazhar Avusturya ordusunun niteliğini ayrıntılı bir şekilde söylememektedir. Bu ordunun

kaç topu olduğu, kaç tabura ayrıldığı, ne kadarının süvari ve ne kadarının piyade olduğu konusunda Osmân Mazhar'ın eserinde bilgi verilmez. Bu bilgilere Hakan Karagöz'ün doktora çalışmasıyla ulaşmak mümkündür. Bu çalışmaya göre 1737 yılında Gradşka'da General Hildburghausen komutasında bulunan Avusturya ordusunun askeri gücü 15 piyade taburu, 12 humbaracı bölüğü, 33 süvari bölüğü ve 32 toptan oluşmaktadır. Bunun dışında Avusturya ordusuna yardım etmek için Hırvatistan Banı Kont Esterhazy komutasında milis güçler de bulunmaktadır (Karagöz, 2008, s. 334-335).

Hakan Karagöz'ün 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nı konu alan doktora tezinde Avusturya ordusunun işgal etmek üzere Bosna'ya girişi Hersekli Osmân Mazhar'ın verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Bahsi geçen çalışmaya göre Avusturya ordusu ilk olarak İzvornik üzerinden saldırıya geçerek bir palankayı basmış ve buradakileri katletmiştir. Ardından Usturumca'yı muhasara etmiştir. Burada halkın yardımıyla direnen kale, Hekimoğlu Ali Paşa'nın desteği sonucunda muhasaradan kurtulmuştur. Usturumca'daki başarısızlığın ardından General Hildburghausen komutasındaki Avusturyalılar Gradička'dan Banaluka'ya hareket etmişler ve bu kaleyi muhasara altına almışlardır. Bu sırada Avusturya ordusunun bir kısmı Çetin ve Pojin kalelerini kuşatmıştır (Karagöz, 2008, s. 44-45).

Banaluka Sahrâsı Muhârebesi'ne göre General Hildburghausen Banaluka Kalesi muhafızlarına teslim olmalarını talep eden bir mektup göndermiş; Dizdarzâde Ömer Ağa ve Müftü Efendi gibi ileri gelenler bu mektuba teslim olmayı reddeden ve kaleyi savunacaklarını beyan eden bir mektupla karşılık vermişlerdir. Bunun üzerine Hildburghausen kaleyi topa tutmuştur. Kaledekiler düşmanın aniden saldırması üzerine şaşkınlığa düşmüşler ancak Dizdarzâde Ömer Ağa ile Müftü Efendi'nin cesaret verici konuşmaları sayesinde bu şaşkınlıktan kurtulmuşlar ve kaleyi savunmuşlardır (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 4-6). Osmanlı dönemine ait bazı tarih kitaplarında da önde gelenlerin ve halkın savaş hususunda cesaret verici nutuklar söylediğinden bahsedilmektedir. Mesela *Târîh-i Göynüklü*'de Banaluka halkının şöyle dediği rivayet olunur:

Ba'dehû ahâlî-i kal'a bir yire cem' olup, "Çünkü düşmen-i bi-dîn gelüp böyle her tarafımızı def'aten muhâsara idüp mâlımız dahi sözümüz geçmedikden sonra cümlemiz ceng ide ve ceng ide ıyâl u evlâdlarımız yanlarında şehîd oluruz veyâhûd bu gelen küffârı tu'me-i şemşîr ile helâk

iderüz.” diyüp, “Mütevekkilen-alallâh!” diyüp topların güllerin yirleşdir[üp]
cenge şürû‘ eylediler (Göynüklü Ahmed Efendi, 2019, s. 445).

Mür’i’t-tevârih’te ise Banaluka kadısı Bosnavî Ali Efendi’nin, düşmanın Banaluka’ya yöneldiğini duyup korkan bazı kimselere karşı çıkıp düşmanla savaşmak gerektiğini söylediğinden bahsedilir: “Belde kâdısı Bosnavî Ali Efendi, âlim bi’l-mes’ele ve umûr-ı dîde âdem olmağla, küffâr toprağımıza girdi, hamle etmesine hâcet yok, cihâd farz oldu deyü gayret vermekle...” (Aktepe, 1976, s. 70).

Hekimoğlu Ali Paşa Bosna’nın belli başlı kalelerinin muhasara edilmesi üzerine Travnik’e yönelmiş ve burada seferberlik ilan etmiş, böylece Avusturyalılara karşı savaşmak üzere Bosna ordusunu güçlendirmeye çalışmıştır. Seferberlik sonucunda 8.000 asker silah altına alınmıştır (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 8-10). Hakan Karagöz de Hekimoğlu Ali Paşa’nın seferberlik ilan ettiğine dikkat çekmiştir: “Ancak orduda yeterli sayıda asker olmadığından dolayı eli silâh tutan herkes hudut boylarının müdafaası için seferber edilmiştir” (2008, s. 35). Kaynaklara göre Hekimoğlu Ali Paşa, seferberlik ilan etmeden evvel İstanbul hükümetinden yardım talep etmiş ancak sadrazam tarafından bu talep önemsenmemiştir. Şemânîzâde’ye göre Hekimoğlu Ali Paşa Habsburgların orduyla harekete geçtiklerini Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa’ya bildirmiş ancak ondan Nemçe ile sulh hâlinde olunduğu, vesvese yapılmaması gerektiği cevabını almıştır. Bunun üzerine Ali Paşa Bosna’nın kadılarını, müftülerini, şeyhlerini ve önde gelenlerini toplantıya çağırarak ve onların görüşlerini almıştır. Nihayetinde İstanbul’dan bağımsız hareket edip düşmanla mücadeleye ve bunun için seferberlik ilan etmeye karar vermiştir (Aktepe, 1976, s. 70; Koca, 2023, s. 23-24, Budak, 2014, s. 69-71). Osmân Mazhar’ın metninde Hekimoğlu Ali Paşa’nın İstanbul’dan yardım alamadığı söz konusu edilmemektedir.

Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar’a göre seferberlik sonrasında savaşa hazır olan Bosna ordusunun ilk faaliyeti Ostroviçe Kalesi’ni muhasaradan kurtarmak olmuştur. Kılıç kılıca yapılan bu çatışmada Bosna ordusundan yaklaşık 2.500 kişi şehit olurken Avusturya kuvvetlerinin çoğu öldürülmüş; bir general, bir miralay ve 300 kadar asker esir alınmıştır. Bu zaferi duyan Ban Esterhazy, Bihke Kalesi muhasarasını kaldırmış ve ortadan kaybolmuştur (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 11-12). Ömer Bosnavî de *Ahvâl-i Gazâvât der Diyâr-ı Bosna* adlı

eserinde Bosna kuvvetlerinin ilk olarak Ostroviçe kalesini kurtardığını anlatır (Budak, 2014, s. 77-78).

Hersekli Osmân Mazhar'a göre Ostroviçe zaferinden sonra Bosna ordusu Banaluka Kalesi'ne doğru ilerlemiştir. Hekimoğlu Ali Paşa, Kaptan Mehmed'i beş yüz seğmenle birlikte önden göndermiş, onlara Bosna ordusunun geçmesi için Vrbas Suyu üzerine köprü yapmalarını ve düşman askerlerini abluka altına almalarını emretmiştir. Vrbas Nehri üzerinden geçen Hekimoğlu Ali Paşa, ertesi gün Banaluka'yı muhasara eden düşman kuvvetlerinin sayıca çok fazla olduğunu görünce kumandanlarıyla istişare yapmış, düşman üzerine üç koldan saldırmaya karar vermiştir. Bosna ordusu aniden düşmanın üzerine saldırınca kale içerisinde bulunan muhafızlar da dışarı çıkıp orduya destek olmuşlardır. Yirmi dört saatlik mücadele sonunda Bosna ordusu Avusturyalılara karşı zafer kazanmıştır. Düşman ordusundan yalnızca General Hildburghausen ve birkaç Macar süvarisi Sava Nehri'ni geçerek canlarını kurtarabilmişlerdir. Bu muhârebede Bosna ordusundan yaklaşık 8.500 kişi şehit olmuştur. Avusturya ordusu ise adeta imha edilmiştir (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 12-16). Hersekli Osmân Mazhar, Banaluka Muhârebesi'nin yirmi dört saat olduğunu söylerken Hakan Karagöz bu muhârebenin yalnızca on saat sürdüğünü belirtir. Osmân Mazhar savaş sonunda elde edilen ganimet hakkında bilgi vermez. Hakan Karagöz'e göre bu zafer sonucunda 15.000 varil barut, 2300 çadır, 12 top, 3 havan topu ve pek çok savaş aleti ganimet olarak alınmıştır. Osmân Mazhar eserin başlarında Çetin, Pojin ve Ostroviçe kalelerinin muhasara edildiğini söyler ancak Banaluka zaferinden sonra bu kalelerin akıbeti hakkında bilgi vermez. Karagöz, bu yenilgiden sonra Çetin, Pojin ve Ostroviçe kalelerini muhasara eden Avusturyalıların geri çekilmeye niyetlendiğini ancak Osmanlıların kale muhafızları tarafından imha edildiklerini anlatır (Karagöz, 2008, s. 45-46). Rüçhan Budak'ın doktora tezine göre ise Çetin, Pojin ve Ostroviçe kalelerini muhasara eden Avusturya ordusu imha edilmemiştir. Banaluka'da yenilgiye uğrayan General Hildburghausen, Hırvat Banı'na Pojin ve Çetin kalelerinin muhasarasını bırakmasını ve merkez orduya dâhil olmalarını emretmiştir. Böylece söz konusu kaleler de düşman işgalinden kurtulmuştur (Budak, 2023, s. 230). Banaluka Muhârebesi'nde Avusturyalıların ağır bir yenilgi aldıkları ve Bosna ordusu tarafından Vrbas Suyu'na döküldükleri *Târîh-i Göynüklü*'de de zikredilir (Göynüklü Ahmed Efendi, 2019, s. 416). Bosnalıların “büyük” zaferini öne çıkarmak isteyen Herseki Osmân Mazhar, Banaluka Muhârebesi'nden General

Hildburghausen ile beraber yalnızca birkaç kişinin kurtulduğunu söyler oysa Şemdânîzâde'ye göre Vrbas Suyu'nu geçen düşman askerlerinden yaklaşık 200'ü canını kurtarabilmiştir (Aktepe, 1976, s. 72).

Osmân Mazhar, Banaluka zaferi dolayısıyla Hekimoğlu Ali Paşa'nın kumandanlara çeşitli makamlar bağışladığını, sipahilerin maaşlarını arttırdığını ve askerlere çelenkler hediye ettiğini belirtir (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 17). *Târîh-i Göynüklü*'de ise Bosna gazilerine verilen hediyelerin İstanbul'dan gönderildiği söylenir. Hekimoğlu Ali Paşa'ya da yüz kese harçlık, kılıç ve kürk hediye edildiği ifade edilir: “Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri gelen âdemîsine üç bin gurûş in‘âm ve hil‘at-i fâhire ilbâs ve Paşa hazretlerine kılıç ve kürk ve yüz kîse harçlık, Bosna gâzilerine üç binden mütecâviz çelenk irsâl olundu” (Göynüklü Ahmed Efendi, 2019, s. 446).

Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar'ın eseri, Banaluka zaferinden sonra sona erer ancak bu zaferin Osmanlılara faydasından bahsetmez. Bu konuda Hakan Karagöz şunları ifade eder:

Hekimoğlu Ali Paşa'nın Banyaluka zaferi ile Bosna'nın Avusturyalılar tarafından istilâ edilmesi engellenmiş, Osmanlı kuvvetleri tarafından Sava nehri üzerindeki Avusturyalılara ait palankalar yağmalanmış, Belgrad-Varad taraflarına akınlar yapılmış ve zikredilen bu gelişmelerin sonucunda Erdel ve Macaristan'da Avusturya aleyhine ayaklanmalar çıkmıştır (Karagöz, 2008, s. 46).

1737'de gerçekleşen Banaluka zaferi Bosna'yı işgal etme amacıyla olan Avusturya ordusunu durdurmuştur. İlerleyen safhalarda Osmanlılar, Pasarofça Antlaşması'yla kaybettiği Belgrad'ı almış ve bu bölgede tekrar hâkimiyeti ele geçirmiştir.

Banaluka Sahrâsı Muhârebesi, Ruslarla savaşmakta olan Osmanlı ordusundan yardım alamayacak olan Hekimoğlu Ali Paşa'nın, onun emrinde bulunan az sayıdaki asker ve vatani uğruna her türlü fedakârlığı göze alan Bosna halkının büyük bir düşman ordusuna karşı kazandıkları destansı zaferi konu edinmektedir. Eser, bu zaferin düşmanlar tarafından dahi takdir edildiğini öne sürmekte, muzafferiyetin halk arasında türkülerle anıldığını belirtmektedir. Müellif Bosna halkının ne kadar kahraman ve vatansever olduğunu anlatmakta, Müslümanların asla düşmana teslim olmayacağını ve her türlü imkânsızlık içinde

dahi vatanlarını savunacağını göstermektedir. Balkan Savaşları arifesinde yayımlanan bu metnin çeşitli zorluklarla mücadele eden Balkan halklarına motivasyon vermek üzere yazıldığını düşünmek mümkündür. 18. asrın ilk yarısında yaşanan Banaluka Muhârebesi'nin 20. asırda tekrar bir metinle anlatılması, mütercimin Osmanlı halkına en imkânsız durumda bile düşmanla savaşmak ve vatan uğruna her türlü fedakârlığı göze almak konusunda cesaret verme arzusuna bağlanabilir.

Sonuç

1736-39 Osmanlı-Rusya ve Avusturya Savaşı'nın cephelerinden Bosna'da yaşanan mücadele, Hekimoğlu Ali Paşa kumandasındaki askerlerin sayıca yetersiz olması ve Bosna halkının savaşa girmesi dolayısıyla dikkat çekmektedir. General Hildburghausen komutasındaki Avusturya ordusu, önemli bir kısmını halkın oluşturduğu Bosna kuvvetleri tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Vatan uğruna yapılan bu halk mücadelesi Ömer Bosnavî'nin eseriyle ve çeşitli halk türküleriyle ölümsüzleştirilmiştir. Ömer Bosnavî tarafından yazılıp İbrahim Müteferrika tarafından bastırılan *Ahvâl-i Gazâvât-ı der Diyâr-ı Bosna* adlı eserden yıllar sonra, Balkanlardaki siyasi durumun karışık olduğu 1908-1909 yıllarında Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar tarafından bu olay *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi* adlı tercüme eserle bir kez daha Osmanlı toplumuna hatırlatılmıştır. Böylece mütercim imkânsızlıklar içinde dahi vatan için savaşılması gerektiğini ve bu durumda bile büyük ordulara karşı zafer kazanılabileceğini anlatmış, toplumu motive etmeyi amaçlamıştır.

209

Eserde müellifin özellikle Banaluka Muhârebesi'ne odaklandığı, Avusturya ordusunun diğer kale muhasaralarını yalnızca bir dekor olarak kullandığı görülmektedir. Banaluka zaferinin coşkuyla kutlanıldığını ve gazilere çeşitli hediyeler dağıtıldığını anlatan müellif, eserin başlarında muhasara edildiğini belirttiği Çetin ve Pojin kalelerinin akıbetinden haber vermemektedir.

Bir serhat bölgesi olarak Bosna, kendine has bir idari yapıya sahip olup Avusturyalılarla girilen pek çok savaşın sahnesi konumundadır. 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı bu sürecin yalnızca bir parçasıdır. Söz konusu savaşın Bosna cephesinde gerçekleşen Banaluka Muhârebesi, İstanbul yönetiminden destek alamayan Bosna yerel kuvvetlerinin seferberlik ilan edip Avusturya'ya karşı savaşması ve bu muhârebe sonucunda büyük bir zafer elde etmesi dolayısıyla müellif

tarafından özellikle seçilmiştir. Banaluka Muhârebesi'nde kazanılan zafer Habsburg Monarşisi'nin Bosna üzerindeki emellerini bir süreliğine ortadan kaldırmış, savaşın ilerleyen safhalarında Osmanlıların 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'ya kaybettiği Belgrad'ı tekrar ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Banaluka Muhârebesi, Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın (1737-1739) kaderini değiştiren bir dönüm noktası olmuştur.

Bu çalışmada Hersekli Dedepaşaâde Osmân Mazhar tarafından tercüme edilen *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi* adlı eserin orijinal hâline ulaşamamıştır çünkü mütercim bu konuda hiçbir ipucu vermemektedir. Söz konusu orijinal metnin ortaya çıkması hâlinde bu çalışmaya konu olan tercümenin niteliği ve tarihi bir kaynak olarak değeri hakkında yorum yapma imkânı doğacaktır. Orijinal metnin eksikliği dolayısıyla şimdilik tercüme eserin transkripsiyon alfabesine aktarılıp tarihi ve akademik kaynakların ışığında değerlendirilmesiyle yetinilmiştir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

210

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Aksan, V. H. (2017). *Kuşatılmış bir imparatorluk, Osmanlı harpleri 1700-1870* (G. Çağalı Güven, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş Kütükçü, B. (2016). *Tevârih-i Banaluka der diyâr-ı Bosna* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aktepe, M. M. (1976). *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi târihi mür'i't-tevârih*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Aktepe, M. M. (1998). Hekimoğlu Ali Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* içinde (C. 17, s. 166-168). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.TAL. Kutu: 32, Gömlek: 19, Tarih: H-13.03.1311.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.TAL. Kutu: 449, Gömlek: 62, Tarih: H-12.04.1326.
- Bilgin, E. (2003). *1148-1152/1736-1739 savaşı tarihçesi (Subhi Mehmed'in müzâkerât-ı sulhiyye tarihçesi adlı eseri)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Budak, R. (2014). *The Bosnian frontier (1737-1739): a case study on Ömer Bosnavi's work (ahvâl-i gazavât der diyâr-ı Bosna)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Üniversitesi.
- Budak, R. (2023). *1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşları ve Kırım hanlığı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı müellifleri*. TÜBA Yayınları.
- Catovic, A. (2014). Hacı Mustafa Boşnak Muhlisî. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü* içinde. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhlisi-haci-mustafa-bosnak> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
- Göynüklü Ahmed Efendi (2019). *Târîh-i Göynüklü*. S. Çolak ve M. Aydar (haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Gürbüz, M. ve Özkan, A. (2006). Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya göçler. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 2, 151-187.
- Güven, O. (2017). *İki savaş arasında Bosna kaleleri (1669-1683)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar. (1326). *Banaluka sahrâsı muhârebesi*. Rüşen Matba'ası.
- Hickok, M. R. (1997). *Ottoman military administration in eighteenth-century Bosnia*. Brill.
- Karaca, Z. (2019). *1699-1739 Osmanlı Avusturya antlaşmalarına göre sınır tespit çalışmaları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Karagöz, H. (2008). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya harbi ve Belgrad'ın geri alınması*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

- Karagöz, H. (2011). Osmanlı ve Avusturya ordularının 1739 Belgrad Kuşatması'nda kullandıkları topraklar ve toprakların tahrip güçleri. *Tarih Dergisi*, 51, 73-101.
- Koca, U. (2023). *İki savaş arasında Osmanlı idaresinde Bosna eyaleti (1739-1768)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Okiç, T. (1975). Belgrad'daki Bayraklı Camii. *Vakıflar Dergisi*, 10, 385-401.
- Sisic, F. (1916). *Pregled povijesti Hrvatskoga naroda: od najstarijih dana do godine 1873*. Izdanje Matice Hrvatske.
- Solak, M. (2020a). Mutlak monarşi yolunda bir durak: Habsburg Karlovac Generalliği'nin yeniden yapılandırılması (1741-1748). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 320-331.
- Solak M. (2020b). Sava ve Una nehir bölgelerinde Osmanlı-Habsburg hudüd tahdidi. *Tarih & Gelecek Dergisi*, 6(4), 1270-1296.
- Solak, M. (2021). Osmanlı-Habsburg hududunun tarihsel bir kaynağı: Sava nehri (1699-1718). G. Gütçay ve A. Manafidizaji (ed.), *Balkan 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s. 152-165).
- Solak, M. (2023). *Hırvat askerî sınır bölgesi: Habsburg savunmasında askerî ve idarî değişim üzerine bir inceleme (1526-1664)*. Selenge Yayınları.
- Su, K. (1979). *Ömer Bosnavi, Tarih-i Bosna der zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı tarihi (IV. cilt, 1. bölüm) Karlofça anlaşmasından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Transkripsiyonlu Metin

(Kapak Sayfası)

Hırvatcadan, tercüme:

Banaluğa Şahrâsı Muḥârebesi

Hersekli Dedepaşa-zâde

‘Osmân Mazḥar

İstanbul

Cağaloğlunda Rüşen Matba‘ası

326

213

(1)¹

Banaluğa Şahrâsı Muḥârebesi

Banaluğa Şahrâsında vuḳū‘ bulan muḥârebe-i ḥün-rîzâneye dâ‘ir ve Latînî ḥurûfât ve Hırvat ve Şırb ve Boşnaḳ lisânıyla yazılmış olan manzûmeniñ şûret-i mütercemesidir:

1154 sene-i hicriyesinde ve 1337 sene-i mîlâdîsinde Avusturya devletiniñ pây-i taḥtı olan Viyana şehrinde bir gice sarây-ı kralîde ‘umûm ümerâ-yı ‘askeriye ile me‘mûrîn-i sâ‘ire tecemmu‘ itmişlerdi. Kral² mevki‘inde kıyâm iderek âtîde muḥarrer nuṭṭu îrâd itdi.

¹ Orijinal metindeki sayfa numarasını göstermektedir.

² Metinde adı zikredilmeyen Habsburg kralı, VI. Karl’dır (Karagöz, 2008, s. 34). Eserde Bosna eyaletini işgal etme arzusuyla yer alır. General Hildburghausen emrine 70.000 kişilik bir ordu verip onları Bosna’ya gönderir.

Şüret-i Nutk

Bosna, Hersek kıt'asında bulunan bütün Ortodoks ve Latinlerden birtakım feryād-nâmeler alıyorum. Bu feryād-nâmelerde ehl-i İslâmın mezâliminden bahş olunuyor. Dün gice daği Sarâybosna serpişkoposu Arnadövdiç³ den (آرنادووديج) daği bir 'arîza-i istirhâmiye aldım ki o daği mu'âvenetimizi ve İslav ve Latin kavminin taht-ı muhâfaza ve himâyemize alınmasını ricâ idiyor. (2) Bosna vâlîsiniñ³ ma'iyetinde şimdiki hâlde gâyet cüz'î 'asker var imiş. 'Osmânlı 'askeriniñ cümlesi Rusya⁴ muhârebesine sevķ ve i'zâm olunmuş. Ve kolera daği pek çok insân[1] telef itmiş. Ve Bosna Hersek zabtı için eñ fırsatlı bir zamân bu zamân imiş. Bu bâbdaki fikirlerinizi beyân idiniz.

İşbu nutkuñ hitâminı müte'âkib hâzirün meclisden Ceneral Hildburğ (هلدبورغ)⁵ yerinden kıyâm ve söze âgâz iderek ey bizim haşmetlü kralımız, birkaç söz 'arz itmek için müsâ'ade-i haşmet-penâhîlerinizi istirhâm eylerim:

Bosna Hersek'de bulunan İslav kavminin taht-ı himâye ve yed-i hükümrânîñize alınması ve İslâm mezâliminden kurtarılması için îcâb iden 'asker ile mühimmat ve âlât-ı nâriye ihsân buyurularak ve ser-kumandanlığı daği 'uhde-i 'âcizâneme ihâle idilerek hemân Sarâybosna üzerine müteheyyi-i 'azîmet olmaklığıma müsâ'ade-i

³ Meşhür Hekîmoglu 'Alî Paşadır (Müellifin notu). Eserde Bosna eyaletinin beylerbeyi olarak yer almaktadır. 1100/1689 yılında İstanbul'da doğmuştur. III. Ahmed döneminde saraya girmiştir. Zile kazası voyvodalığı, Türkmen ağalığı, Adana beylerbeyliği, Halep beylerbeyliği, Anadolu beylerbeyliği gibi görevlere atanan Ali Paşa 1144/1732'de sadrazam olmuştur. 1148/1735'te sadrazamlıktan azledilip Midilli adasına gönderilmiş, ardından Bosna beylerbeyi olmuştur. Bu görevi üç yıl kadar yürüttükten sonra Mısır beylerbeyliğine tayin edilmiştir. 1155/1742'de ikinci kez sadrazam olan Ali Paşa bu görevi bir buçuk yıl kadar sürdürmüştür. 1156/1743'te yine Midilli'ye sürülmüş, iki ay sonra Girit'e gönderilmiştir. 1157/1744'te bir kez daha Bosna beylerbeyliğine getirilmiştir. Daha sonraları Tırhala sancak beyliği, Özi beylerbeyliği, Bender muhafızlığı görevlerini yürütmüştür. 1168/1755'te üçüncü kez sadrazam olmuştur. Bu görevde ancak üç ay kalabilmiştir. İdam edilmek üzere Kızkulesi'ne hapsedilen Hekimoğlu Ali Paşa, valide sultanın sayesinde bu cezadan kurtulmuş ancak Kıbrıs'a sürülmüştür. Beş ay sonra Rodos'a nakledilmiştir. Tekrar Mısır beylerbeyliği ve Anadolu beylerbeyliği görevlerini üstlendikten sonra Kütahya'ya gitmiştir. 1171/1758'de Kütahya'da vefat etmiştir (Aktepe, 1998, s. 166-167).

⁴ Rusya İmparatoriçesi Katerina ile idilen muhârebedir. (Müellifin notu)

⁵ 1736'da Hırvatistan'daki gözetleme kulelerinin komutanı olan ve emrinde 14.000 asker bulunan General Josef Friedrich Hildburghausen, 1737'de Avusturya'nın Osmanlılara karşı savaşa girmesiyle Bosna cephesinin komutanlığına atanmıştır (Karagöz, 2008, s. 328-334). Savaşın sona Osmanlılarla yapılan Belgrad Antlaşması (1739) dolayısıyla en çok suçlanan kişi Hildburghausen olmuşsa da 1744'te mareşal rütbesine yükseltilmiş ve Karlovac Generallığına getirilmiştir. Bu görevi sırasında generallığının yeniden düzenlenmesi için birtakım çalışmalarda bulunmuştur (Solak, 2020a, s. 325).

kralîleriniñ erzân⁶ buyurulmasını istirhâm iderim. Sarâybosna şehrini Ceneral Gogen (كوكنن) gibi ihrāk itmeksizin yed-i kralîñize geçireceğim. Ve Sarâybosna şehriniñ eñ hüsna maḥbûbelerini ma'ıyyet-i kralîlerinde istihdâm olunmak üzere Sarâybosna yâdigarı olarak takdîm ideceğim demiştir. (3) Kral Ceneral Hildburg'un ifâdesini istimâ' itdikden sonra taḥsîn iderek ârzüsunuñ is'âf olunacağını kendisine va'd eylemiştir.

Otuz biñ Macar süvârîsi ve kırk biñ Nemçe ve Polak ve Hırvat ve Bosna ḥudûdunda bulunan 'askerîñ cümlesi üç ceneral kumandasında olarak ve ser-kumandanlık vazîfesini Ceneral Hildburg ifâ etmek üzere lâzım gelen topcu ve mühimmât ve edevât i'tâ idilerek Bosna ḥudûduna müteveccihen hareket ittirildi. Bu 'asker Drava (دراوا) Nehri sevâhilinde meşhûr Osyak⁷ (اوسيه ق) Kal'ası'na girdi. Ceneral Hildburg 'askere üç kol üzerine hareket emrini virdi. Birinci kol kumandanlığı Hırvatistân vâlîsi Ban Hesterhan'a (بان هسترحان)⁸ virilerek Una (اونه) Nehri sevâhilinden Ostroviçe (اوستروبيچه) tarîkiyle Krayına⁹ (قرايينه) cihetine ikinci kol kumandanlığı daḥi Ğrof Çaki'ye (غروف چاكى) tevdi' kılınarak Çetin (چتين) ve Pojin (پوژين) cihetine üçüncü kol kumandanlığı daḥi Ceneral Hildburg kabûl iderek meşhûr Şava (صوا)

⁶ Orijinal metinde bu kelime ezzân (اززان) şeklinde yazılmıştır.

⁷ Günümüzde Osijek'tir.

⁸ Ban, Hırvatistan topraklarının yöneticisine verilen bir ünvanıdır. İdarelerindeki bölgelerin valisi olan banlar kralın temsilcisi olarak hareket etmişler ancak 1091'de Hırvatistan'ın Orta Çağ Macaristan Krallığı ile birleşmesinden sonra banlar Hırvatistan'ın genel valisi hâline gelmiştir. Kral tarafından atanan banlar başkumandanlık, başyargıçlık ve parlamento başkanlığı görevlerini ellerinde bulundurmaktadır. 1225 yılında ban makamı Hırvatistan-Dalmaçya Banı ve Slavonya Banı olmak üzere ikiye ayrılmıştır fakat Osmanlıların seferleri sonucunda askerî ihtiyaçlar nedeniyle bu makam tekrar birleştirilmiş ve Hırvatistan-Slavonya-Dalmaçya Banlığı hâline gelmiştir. Habsburg Monarşisi tarafından 1527'de ele geçirilen bu bölgeler Hırvatistan Banı tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Habsburgların Hırvatistan'ı banlar aracılığıyla yönetimi 1848'e dek sürmüştür. Banlık kurumu 20. asra dek varlığını korumuştur (Solak, 2023, s. 81-85). 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı sırasında Hırvatistan-Dalmaçya-Slavonya Banı olarak Josip Esterhazy (Hesterhan) görev yapmaktadır. Ferdo Sisic'e göre Esterhazy, Hırvatistan-Dalmaçya-Slavonya Banı olarak 1733-1741 yılları arasında görev yapmıştır (1916, s. 361). Hersekli Dedepaşazâde Osman Mazhar'ın eserinde Ban Esterhazy dört yerde zikredilmektedir.

⁹ Bu bölgenin günümüzdeki adı Krajina'dır. "Vojna Krajina" ifadesi "askeri sınır bölgesi" anlamına gelmektedir. "Banska Krajina" ise "Ban'ın idaresindeki sınır bölgesi" demektir (Solak, 2023, s. 20-23). Bu durumda Krajina kavramının sınır bölgesini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Kavram Osmanlı Türkçesinde "Krayına" şeklinde telaffuz edilmektedir. *Banaluka Sahrâsı Muhârebesi*'nde geçen bu ifade Bosna bölgesinin bir serhat olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Hersekli Osmân Mazhar, Krain halkının çok cesur ve savaşçı bir toplum olduğunu ifade etmektedir. İzvornik muhâfızı Mehmed Kapudan da seferberlik için bu bölgeden 8.000 asker toplayıp Bosna ordusuna dâhil etmiştir (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 10).

Nehri¹⁰ sevāhîlinden Ġradşka (غرادشقه) kaşabası tarîkiyle Banaluğa cihetine müteheyi-i ‘azîmet oldular.

Çend gün soñra Ceneral Hildburg’uñ taht-ı kumandasında bulunan ‘asker Banaluğa Ķal’ası’nı muhāşaraya aldı. Ķal’anın eṭrāfında birṭakım hendekler açarak ve Vırbaş¹¹ (ويرباش) Şuyu’nuñ (4) mecrāsını mezkūr hendekler içine akıtarak Ķal’adan hîç bir kimseniñ dışarıya çıkmasını men’ ile ‘askerini dañi fenn-i harb kâ’idesine taṭbîkan güzel bir şüretde tertîb ve ta’yîn eyledi. Banaluğa Ķal’ası derûnunda bulunan ‘asker ve ahālî bu hāl-i dehşetmā’ili görünce hayret içinde kalmışlar ve Cenāb-ı Hakk’a tazarru’ ve niyāza başlamışlardır. Ceneral Hildburg Banaluğa muhāfızına bir beyānnāme irsāl iderek tahdîdāt ve iġfālâtta bulunmuşdur. Mezkūr beyānnāmeyi Banaluğa sancağı muhāfızı alır almaz memleketiñ eṣrāfını toplayarak icrā-yı meşveretde bulunmuşlar ve niḥāyet Dizdār-zāde ‘Ömer Ağa ve Müftî Efendi gibi ileri gelen zātların virdikleri karar üzerine Ceneral Hildburg’a işbu taḥrîrātı göndermişlerdir.

Şüret-i Taḥrîrāt

216

Ey sersem Ceneral

Mümkün müdür ki bilā-muhārebe koca Bosna’nıñ anahtarı meşābesinde olan Banaluğa Ķal’ası’nı teslîm idelim içimizde böyle bir hareketde bulunacak ādem var ise Cenāb-ı Allāh¹² kahr itsün. Biz Müslümānız, her hāl ü harekātımız şecî‘ānedir. Biz cān viririz, Ķal’a virmeyiz. Safsaṭaya ise hîç gelmeyiz. Taḥrîrātında sevgili pādişāhımız efendimiz ḥazretleriniñ¹³ bizleri ḥimāye ve nazar-ı (5) merḥamet ve eṣer-i ‘āṭifet-i şāhānesinden dūr tutacağını yazıyorsuñ. Dünyāda¹⁴ bundan büyük budalalık mı olur. Biz Müslümānlar öyle bir pādişāha mālîkiz ki nāmı ‘Adlî olup şöhreti ise bütün Avrupa’yı lerze-nāk itmişdir. Pādişāhımızıñ merḥameti ‘āṭifeti her zamān her sāniye üzerimizden¹⁵ eksik degildir. Kuvvetimiz siziñ kuvvetinize nisbetle her ne kadar dūn ise de vālîmiz ‘Ali Paşa’dan taleb ittigimiz hālde imdād

¹⁰ Tuna nehrinin bir kolu olan bu nehir 1699’da imzalanan Karlofça Antlaşması’yla Osmanlılar ve Habsburglar arasında doğal bir sınır olarak kabul edilmiştir. Pasarofça Barış Antlaşması (1718) ile Habsburglar Sava Nehri’nin her iki kıyısında hâkimiyeti ele geçirmişlerdir (Solak, 2021, s. 152-161).

¹¹ Günümüzde Vrbas’dır.

¹² Orijinal metinde bu kelime “âh (اھ)” olarak yazılmıştır.

¹³ Bahsi geçen padişah I. Mahmud’dur.

¹⁴ Kelimede bulunan ikinci dal (ـ) harfinin orijinal metnin baskısında çıkmadığı görülmektedir.

¹⁵ Orijinal metinde dal (ـ) harfinin yazılmadığı, unutulduğu görülmektedir.

göndereceğini ve sizi de cümleten kılıcdan geçireceğimizi beyân ideriz. Ve mâzîdeki mağlûbiyetinizi der-hâtır idiniz bâkî bizim eñ büyük mu'ayyenimiz Cenâb-ı Allâh'dır!

İmzâ

Muhâfız-ı Banaluğa

Ceneral Hildburg bâlâda şüreti muharrer tahrîrâtı alup mü'tâlâ'a idince hiddetinden fenâ hâlde gâzaba gelerek kal'ayı dört bir taraftan dehşetli bir şüretde topa tutdırdı. Ve 'asâkiriñi dañi virdiği kumanda üzerine kal'aya hücum itdirdi. Biraz soñra şahrâyı bir duman istilâ iderek topların şadme-i dehşeti ise kal'ayı fenâ hâlde şarşıyor idi. Gelelim kal'a derûnundakilerin hâllerine düşmeniñ böyle bağteten dehşetli bir şüretde hücum itmesi cümlesini şaşırtmış iken bu yigit kahramanların içinde Dizdâr-zâde 'Ömer Ağa ahâlîye hitâben didi ki:

(6)

Kardeşlarım

217

İşte düşmen üzerimize hücum itdi. Bizler dünyâya berâber gelmedik ise de birlikde ölmeğe hâzır mısınız. Koyunlar kurbân atlar meydân için beslenmiyor mu. Cesûr insânlar ise bu günler için yaşamıyor mu. Niñâyet ölecek degil miyiz. Bugün ölelim ki hem cesâret gösterelim hem vatanı muhâfaza idelim hem şehîd olalım.

Dizdâr-zâde 'Ömer Ağa'nın bu mü'essir ve dîndârâne¹⁶ sözleri cümleyi şecâ'ate getirmiş ve hâzırûn içinde bulunan Müftî Efendi söze âgâz idüp: Âferîn 'Ömer Ağa insân vañt ü sâ'ati gelince teslîm-i rûh itmez.¹⁷ Eceliñ elinden kurtulmak mümkün degildir. Cenâb-ı Allâh'ın lutf u 'inâyetine şıgıñalım ki bizleri muzaffer ve memnûn ve düşmeni mañhûr u mañzûn eylesün. Haydiyiniz âbdest alalım. Kur'an-ı 'azîmü's-şâna el başalım ki bir kişi kalıncaya kadar düşmene müdâfa'a idüp vatanımızı muhâfaza idelim!

Kal'adaki mañşûrîn Müftî Efendi'nin bu teklîfini cümleten kabûl ile âbdest alub Kur'an-ı 'azîmü's-şâna el başdıñdan ve Cenâb-ı Hañk'a du'a ve niyâzlar eyledikden soñra kal'ada bulunan toplar ile düşmeni müdâfa'aya ibtidâr eylemişlerdir.

¹⁶ Kelimenin ikinci elif (l) harfi orijinal metinde yanlışlıkla yazılmamıştır.

¹⁷ Bu kelime "ider" şeklinde yazılmalıydı. Bağlama göre "itmez" ifadesinin hatalı olduğu açıktır.

Bu muh harebe on d rt s 'at dev m itmişdir. Ni  yet ah l  d şmene mu  vemet idemiyceklerini a layınca Bosna v l si (7) H k mo lu 'Ali Pařa'ya imd d g ndermesi i  n bir ma  zar tan  m itmişler ise de  al'adan t şarıya  ı mak m mk n olamayacağı gibi irs li i  n de bir   re olmadı ından şaşırup  almışlar iken Dizd r ' mer A a'nın bir danecik o lu Sanca d r Sel m A a meyd na  ı up bu ma  zı Cen b-ı All h'n  'in yet ve mu  venetiyle¹⁸ 'Ali Pařa'ya g t rme i ben va d iderim. Bu  adar ah l nin  oluk ve  ocu unun fery d-ı v veyl -y  mazl m nelerine mer ameten elbette Cen b-ı H k mu  faza ider ben ya şeh d olaca ım ya   z  olup bu ma  zı g t rece im didi. Sel m A a'nın bu if desi c mleyi memn n eyledi i gibi pederi ' mer A a'nın da i g zlerini yaşla t ldirmiş oldu ı h lde evl dım ben seni bu g nler i  n b y td m haydi g reyim seni ya şeh d ol ya   z  diyerek ma  zı tesl m eyledi. Sel m A a ma  zı alarak elbisesini atını Macar s v r siniň řekl   hey'etine koyarak nişfu'l-leylde  al'adan t şarı  ı mış, ve d şmen ordusunun i inden kimseye bir řey sezdirme siz Cen b-ı All h'ın him ye-i s bh niyesiyle ma  zı ' li Pařa'ya ta  dime muvaffaq olmuşdur. 'Ali Pařa bu ma  zı okudu dan ve  ayli g zyaşları d kd kten ş nra bir ikinci ma  zar daha aldı ki bu ma  zar da i Bi ke (   ) mu  f zından idi.

Bi ke  al'ası da i H rvatist n v l si Ban'ın ta t-ı (8) kumandasında bulunan birinci fır a-i 'askeriye tarafından mu  şara idilmiş idi. Kumandan Ban Varadin ( aradin),  opravi e¹⁹ ( opravi e),  ralivac  a ( ralivac  a),  arbada ( arbada)  aşabalarından ve teba -y  devlet-i 'aliyyeden Ortodoks ve Latinlerden da i gelen  ayli g n ll  'askerleri fır asına 'il ve itmiş idi.  rof  aki'nin kumandasında bulunan ikinci fır a-i 'askeriye da i Po in,  etin  al'alarını t pa t tmuşdur. B l da mu  rler iki ma  zar alındı dan ş nra bir    nc  şa ış daha 'Ali Paşa'nın h z rına girdi. Bu z t da i meş  r Yay e ( ay e)  al'as n n mu  f z  idi. Bu mu  f z ma  zar getirmiş olmayup if de-i istir amiyesi şif h  idi.

Bu z t Bi ke, Banal  a  al'alarını d şmeni n iki  olordusunun mu  şara ve t pa t tmuş oldu ını isti b r itdiginden ve bu  olorduların ise mezk r  al'aları d şmen

¹⁸ Orijinal metinde bu kelimenin vav ( ) harfi yanlışlıkla yazılmamıştır.

¹⁹ Koprivnica, bug n H rvatistan'da bir yerleşim yeridir.

zabt iderse Yayçe²⁰ Qal'ası üzerine hücum ideceğinden icâb iden 'askerin virilmesini talep idiyor idi.

Bu hâl-i esef-i iştimali 'Ali Paşa Hâzretleri diñledikden sonra Sarâybosna şehriyle merkez vilâyet olan Travnik'de (تراونيك) bulunan eşrâf ve mütehayyizân memleketi huzûrına da'vet ile vukû'ât üzerine icrâ-yı meşveretde bulundılar. Nihâyet virilen karar üzerine bütün Hersek ve Bosna'da (9) bulunan 'umûm muhâfızlara Tanar (تانار) vâsıtasıyla birer tahrîrât irsâl olunup eli silâh tutan ahâlî silâh altına da'vet ile berâber meşhûr Boderasniçe²¹ (بودراسنيچه) şahrâsında tecemmu' itmeleri emr olundu.

Ferdâsı gün 'Ali Paşa Travnik'de bulunan 'asker ve ahâlî dilâverânını berâberine alarak Boderasniçe şahrâsı üzerine müttehtî-yi 'azîmet oldu. Yol üzerinde bulunan Karavolgura (قراولغوره) Balkanına muvâsalat ve bir gice ârâmdan sonra şabâhleyin ma'yyetinde bulunan İzvornik (ایزورنيك) muhâfızı Mehmed Kapudan'ı²² huzûrına celb ve ba'z-ı evâmîr ü neşâyihden sonra ma'yyetine virdiği beş yüz segmen ve biñ sipâhî ile Krayına cihetindeki düşmen üzerine gitmesini ve yol üzerindeki kaşaba ve palankalardan dañi eli silâh tutan ahâlî-i Müslimeyi berâberine almasını emr eylemiştir.

Mehmed Kapudan Bihke tarîkiyle Krayına cihetine 'Ali Paşa dañi Yayçe Qal'ası tarafından Piliva²³ (پيلوه) Nehri üzerine köprüler inşâ iderek Vahsarvaqof (واهساروقف) tarîkiyle Poderasniçe cihetine hareket ve on iki sâ'at sonra mahall-i makşûda vâşıl oldılar. Derhâl icâb iden mahallerde çadırlar kurularak 'askerler ikâme itdirildi, ve etrâfdan gelecek 'askere intizâr idilmeğe başlandı. (10) İzvornik muhâfızı Mehmed

²⁰ Yayçe Qal'ası Bosna'nın birinci derecede müstahkem bir qal'ası idi (Müellifin notu). Bu muhitin günümüzdeki adı Jajce'dir.

²¹ Günümüzde Podrasnica'dır. Metinde "Boderasniçe" ve "Poderasniçe" imlalarıyla yazılmıştır.

²² Bosna serhaddinde belirli bir bölge veya kaleden oluşan araziler kaptanlık olarak adlandırılır. Kaptanlıkların başında ise kaptan ünvanlı yöneticiler bulunmaktadır. Kaptanlar padişah beratıyla atanabildiği gibi bir önceki kaptanın atamasıyla da görev alabilmektedir. Sınırın ötesinde yer alan kendi mertebesindeki vazifelilerle müzakerede bulunabilecek niteliklere sahip olmaları gereken kaptanların çok dil bilmeleri beklenmektedir. Kale onarımından da sorumlu olan kaptanlar, idaresindeki bölgeler için nefer talebinde bulunabilmektedir (Güven, 2017, s. 39-40). Mehmet Solak, Osmanlı-Habsburg sınırında yer alıp Hırvatlara ait olan kale komutanlıklarının da kaptanlık biçiminde örgütlendiğini belirtir (2023, s. 116-124). İzvornik muhâfızı Kaptan Mehmed, adından da anlaşılacağı gibi İzvornik'in en önemli askerî yöneticisi konumundadır. 1717'deki Bosna savunmasında önemli bir rol oynamıştır. Hekimoğlu Ali Paşa'nın emriyle Krain'de ordu için asker toplamış, Banaluka tarafına yönelen Bosna ordusunda öncü birliğin komutanı olarak görevlendirilmiştir. Savaştan sonra kendisine gazilik ünvanı verilmiştir (Hersekli Dedepaşazâde Osmân Mazhar, 1326, s. 9-17).

²³ Günümüzde Pliva'dır.

Çapudan berâberinde bulunan ‘askere Çrayına ahâlîsinden sekiz biñ bahâdır cesûr ğayûr ‘ilâve eyledi ki bu Çrayına ahâlî-yi şeci‘asının besâlet-kahramân pesendâneleri haķîķaten şâyân-ı tavşîf olduğı gibi bunların ‘inde muhârebeye gitmek düğüne gitmek ħabilinden idi.

Çrayına ahâlîsi eñ cesûr bir ħavmdır. Pek çok def‘alar Viyana şehriniñ ortasından etrâfından kız kaçırđıkları İslav, Latin târîhlerinde muharrerdir. Bu şeci‘ ħavmıñ ħaput: ħânesi, ħılinc: zevcesi, tüfenk: babası, ħabanca: anası, fişenkler ise ħardaşıdır.

Ostroviçe Ķal‘ası’nı top ile dögmekde olan düşmen böyle şeci‘ bir ħavmın üzerlerine toğrı gelmekde olduklarını işidince derhâl ħal‘ayı topa tutmaħdan ferâġat eyleyerek Mehmed Çapudan’ın üzerine toğrı yürimege başladılar. Düşmen ‘askeri Bilay (بیلاى) Ovası’nda icâb iden nuķâta-yı istiĥkâmları ve ħendekleri ħafr u toprakları mevķi‘lerine vaz‘ itdirdikden soñra ‘asâkir-i İslâmiye birdenbire Bilay Ovası’nıñ ħarşusunda bulunan Balkandan arslanlar gibi düşmen üzerine hücum itdiler. Allâh Allâh²⁴ nidâları ile düşmen istiĥkâmları üzerine hücum iden bu ‘asâkir düşmen ile ħılinc (11) ħılıca boğaz boğaza geldi. Ortalığı istilâ iden dumandan kimse kimseyi görmez oldu.

Bu dehşetli muhârebe şabâhden aħşama ħadar devâm itmiştir. Düşmen, ħarşusunda bulunan ‘asâkir-i İslâmiyeye tâb-âver muķâvemет olunamıyacağını añladığından münhezim ve perîşân ve topraklarını bıraħdıħdan soñra Una Nehri sevâhilinden Avusturya cihetine şitâbân ve ‘asâkir-i ‘Osmâniye nâ’il oldukları şu ġalebe-i celîleden tolayı maħmedet olmuşlardır.

Bu muhârebe-i ħûn-rîzânede ‘Ali Paşa’nıñ kethüdâsı ‘Osmân Beg ile yüz elli segmen ve Çrayına ahâlîsinden bir ħayli fedâķârândan iki biñ şehîd olduğı gibi ħayli ‘asker de mecrûh olmuştur. Düşmen ise küllî telefât virdiğı gibi bir ceneral ile bir miralay ve üç yüz ħadar ‘askeri esîren ‘Osmânlı ħahramanlarının eyâdî-i muẓafferiyetlerine geħmiştir. Bu ħahraman zafer-i peykerân, esîrleri toprakları berâberlerine alarak taħşid-ġâh-ı ‘asâkir-i İslâmiye olan Boderasniçe’ye i‘lâ-yı sürûr u muẓafferiyet ile vâşıl oldılar. ‘Ali Paşa ve ma‘iyyetinde bulunan ‘askerler Mehmed Çapudan’ı kemâl-i tañtana ile istiķbâl itmişler ve paşa Mehmed Çapudan’ın işbu muẓafferiyetinden fevķal‘âde memnûn u mesrûr olarak mûķâfâten kendüsine ġâyet ġüzel bir kürk ile bir elmaslı tûy i‘tâ eylemiş (12) ve üç ġün üç gice ordugâhda toprak atılarak i‘lân-ı şâdî olunmuştur. Bu sırada Bihke cihetinden gelen bir ‘asker, Çrayına cihetindeki

²⁴ Bu ikileme matbu metinde “Âh âh (آه آه)” şeklinde yazılmıştır.

‘Osmânlıların muzafferiyetini Hırvatistân vâlisi Ban Hesterhan işitince ‘askerini alarak gâ’ib olduğu ve ‘Osmânlı sancaqlarının elân kal’ada temevvüc-nümâ ve sâye-i zıllullahîde şerefli ve şanlı bir meserretin hükûm-fermâ olmakda bulunduğı haberini getirdi.

Bir iki gün²⁵ sonra Sarâybosna ma’a-mülhakâtı Hersek, Yeñipazar, Vefiloc (وفيلوج), Posavina (پوساوينا) ile daha birçok sancağ ve kazâ ve nâhiye ve köylerin bahâdırları ve ‘asâkir-i şecî’a tozu dumana katarak Podraşniçe Şahrâsı’nda toplandılar. ‘Ali Paşa Mehmed Kapudan’a beş yüz kadar segmen virerek Banaluğa’nın arka cihetinde bulunan Vırbaş Nehri üzerine ‘askerin geçmesi için bir köprü inşâsı ve mu’ahharan düşmen ‘askerini abluka itmesi zımnında maḥall-i mezkûra gönderdi. Ferdâsı gün daḥi ‘Ali Paşa Boderaşniçe’de tecemmu’ iden ‘asâkir ile Vırbaş Nehri üzerine hareket itdiler. Vırbaş Nehri’ne taḥarrüblerinde Banaluğa ahâlîsinden bir ikinci maḥzar gelmiş idi.

Bunda düşmen kal’anın üç cihetini yıkmış ve birkaç def’alar boğaz boğaza gelircesine muḥârebeler itmişler ise de **(13)** şimdiki hâlde pek fenâ şürette perîşân olduklarından serî’an yetişmeleri istirhâm olunuyordu.

‘Ali Paşa bu maḥzarı getiren ‘askere lutf u ‘inâyet-i ilahiye ile yarın Banaluğa Şahrâsı’ndaki düşmen elinden Banaluğa Kal’ası’nı kırtaracağını Banaluğa ahâlîsine tebşîr itmesi ve soñ dereceye kadar düşmene muḳâvemet itmeleri lüzûmunu ifâde ile mezkûr maḥzarcıyı tekrâr Banaluğa’ya i’âde eyledi.

‘Ali Paşa Vırbaş Nehri’ni Mehmed Kapudan tarafından inşâ idilen köprü üzerinden ma’iyyet-i ‘askeri ile berâber geçmiş ve bütün gice daḥi bilâ-tevaḳḳuf yolına devâm itmiştir.

Binâ’enaleyh müşârünileyh ma’iyyetindeki ordu-yı hümayûn ile tûlû’-ı âfitâb ile berâber Banaluğa’ya taḥarrüb ve bütün Banaluğa şahrâsını istilâ itmiş bulunan düşmen ‘askerinin igne atsañ yere düşmez darb-ı meşelinin ifâde itdiği derecede keşretli olduğunu müşâhede eylemiştir.

‘Ali Paşa düşmenin bu kadar kilitli olduğunu görünce Musiç-zâde ile Atlagî’ı celb iderek düşmen üzerine ne yolda hareket idilmesi lâzım geleceğini müzâkere ve müşâvere itdiler.

²⁵ Orijinal metinde bu kısım yanlışlıkla “Bir gün iki...” şeklinde yazılmıştır.

Bu meşveretde sağ cenāha İzvornik kal'a muhāfızı Mehmed Kapudan şol cenāha daği Beg-zāde Atlagıç (بك زاده اتلاغيچ) taraflarından **(14)** hücum olunmasına ve arka cihetinden düşmeni abluka itmek üzere bir kol 'asker sevk idilmesine karar virilmiştir.

Binā'en aleyh 'Ali Paşa tarafından virilen bir kumanda üzerine bi'l-cümle 'asker şeci'en İslāmiye āteşe şaldırırcasına Allāh Allāh nidālarıyla düşmen üzerine bir hücum itdiler. Düşmen böyle bağteten karşularında kilitli 'askeriñ tecemmu' idüb üzerlerine hücum itdiklerini görünce fenā hâlde şaşırdılar. Nihāyet tarafeyn kılinc kılınca boğaz boğaza gelmişlerdir. Kal'ada bulunan 'asker ve ahālī-yi şeci'a daği kal'anıñ kapularını küşād ile cümlesi zincirden tahlīs-i girībān eylemiş ve kükremiş arslanlar gibi düşmeniñ üzerine hücum itmişlerdir. Ortalık öyle dehşetli bir hâl ve manzara kesb eylemiş idi ki bunu lāyıkıyla ta'rif etmek bizce mümkün degildir.

Bir taraftan top ve tüfenk şedāları iki taraftan kılinc parıldıları bir tarafta yaralılarıñ acı acı feryādları işidiliyor ve göriliyordu. Şāhihsiz kalmış egeri egrilmiş dizginleri parçalanmış hayvānlar daği bir başdan bir başa koşuyorlardı. Ortalığı kaplamış olan dumandan kimse birbirini fark u temyiz idemezdi. İstihkāmelerde bulunan düşmen ise müdāfa'adan gerü тұrmamağda idi. Lakin 'Ali Paşa numüne gösterdiği kemāl-i mekānet ü şecā'atle cengāver dilāverleri şebāt ü şehādete teşvīk idiyordu.

(15) Sağ cenāh kumandasını ifā iden Mehmed Kapudan'ıñ hālī daği eñ ziyāde tavşife şāyāndır.

Bu arslan kumandan sağ cenāhda bulunan düşmeni birkaç kereler fenā hâlde bozmuş ve kendüsi vücūdınıñ birkaç yerinden yaralanmış ve rükübına getirilen üç dört hayvān kurşun ile telef edilmiş olduğu hâlde şecā'atine gayretine aşlā fütür gelmeyüb bi'l-'akis bir kat daha mü'eşşir qahramānı ibraz eyliyordu.

Kal'ada bulunan Dizdār-zāde 'Ömer Ağa'nıñ amān paşam düşmen kaçıyor top ve mühimmātını bıraktı. Arkasından yetişinüz feryadı üzerine bi'l-cümle 'asker-i İslāmiye bir def'a daha düşmene bir şüret-i qahramānānede hücum itmişler ve Vırbaş Nehri köprüsini hedm iderek nehr-i mezkūrı lutf u 'ināyet-i Hakk'la düşmeniñ kanıyla reng-i lāl-i ahmer ü i'lān-ı kemāl-i şān u zafer eylemişlerdir. Düşmeniñ cenerali olan 'umūm kumandan Hildburg ile birkaç Macar süvārīsi güç hâl ile Avusturya'nıñ hudūdı bulunan Şava Nehri'ne cān atabilmişlerdir. Ve Ceneral

Hildburg ise krala Sarāybosna maḥbūbeleri yerine Hersek ve Bosna ḳahramanlarınıḡ muḡafferiyeti tāriḡini yādigār olarak getürmiḡdir!

İḡbu muḡārebe-i ḡün-rizāne yigirmi dōrt sā'at ḳadar devām itmiḡdir.

(16)

Şehīdler

Hersek ve Bosna ḡānedān u eḡrāfindan ḡābiḡlik rütbesini iḡrāz iden ḡol cenāḡ ḡumandanı Beg-zāde Atlaḡıç ile Cengic-zāde 'Osmān Beg ve 'Ali Beg, Ahlonalı Firdevs-zādelerden iki ḡiḡi, Banaluḡalı iki ḡiḡi, Biḡkeli Beḡiroviç-zādelerden üç ḡiḡi, Saraylı Yaḡar Aḡa, Nevesinli Loboviç-zādelerden bir ḡiḡi, Trebinili²⁶ Paḡazādelerden iki ḡiḡi. İzvornikli iḡtiyār 'Ali Aḡa. Travnikli ḡasan Efendi. Gulamuçlu²⁷ Filiviç-zādelerden üç ḡiḡi. İḡkoplili Ejderanoviç Beg, Kopliçli²⁸ Loboviç-zāde, Dovnalı²⁹ Ḳopcic-zādelerden üç ḡiḡi. ḡılasanili Babiç 'Ali Aḡa. Taḡlıcalı Sülmanoviç-zādelerden iki ḡiḡi. Ḳovanlı Beg. ḡoḡolaçlı Şāḡin Paḡa-zādelerden üç ḡiḡi. Raḡıtırniçeli Tayḡoviç-zāde Beg. Novinli Çeriç-zāde Murād Beg. Ḳarayniyeli Banyoviç-zāde Beg. Yayçe muḡāfızı Dizdār-zāde Aḡa ve yigirmi ḡal'a muḡāfızı. Ḳapudan 'Ali Paḡa ma'ıyyeti efrādından üç yüz baḡadır. Bosna ve Hersek ve Ḳrayına aḡālīsinden daḡi cesūr ve fedākār ḡahramanlar ile sekiz biḡ 'asākır-i İslāmiye şehīd ve üç dōrt miḡli mecrūḡ³⁰ olmuḡdur. Raḡmetullāḡ ve raḡmeten vāsi'a.

223

İḡbu muḡārebe-yi ḡün-rizāneniḡ ḡitāmını müte'aḡib bi'l-cümle 'asākır-i İslāmiye[ye] Cenāb-ı Ḳaḡ ve Feyyāḡ-ı Muḡlaḡ Ḳāzretleriniḡ (17) 'avn u 'ināyet-i ḡamedānīsıyle vuḡu' bulan muḡafferiyetlerinden ḡolayı ḡālīfe-yi rūy-ı zemīn emīrū'l-mū'miniḡ ḡāzretleriniḡ 'ōmr ü iḡbāl-i zıllullāḡīleri izdiyādına du'a itmiḡler ve üç gice maḡzar oldukları muḡafferiyetden ḡolayı icrā-yı sūrūr u ḡādımānī eylemiḡlerdir. 'Ali Paḡa iḡbu muḡārebede bulunmuḡ olan Trebin muḡāfızı Hersekli İbrāḡīm Paḡa'nıḡ 'uḡdesine Ḳrayına Sancaḡı'nı 'ilāve-yi me'mūriyet eylediḡi gibi Banaluḡa Sancaḡı muḡāfızına paḡalık ve İzvornik ḡānedānından Fedā'ī-zāde Meḡmed Ḳapudan'a ḡāzīlik 'unvānlarını tevciye ve Mevsik-zāde Ḳākim Efendi'ye Yeḡipazar Sancaḡı niyābetini tefvīz eylemiḡdir. Bi'l-cümle sipāḡīlerin ma'aḡlarını tezyīd ü 'umūm

²⁶ Trebinje, günümüzde Bosna-Hersek'te yer alan bir şehirdir.

²⁷ Günümüzde Glamoc'dur.

²⁸ Günümüzde Kopic'dir.

²⁹ Günümüzde Doboj'dur.

³⁰ Orijinal metinde bu kelime geçem cim (ج) harfi yerine yanlışlıkla ha (ح) harfi yazılmıştır.

‘askere gümüşden çelenk hediye eylediği gibi al‘a muāfızlarını daı ‘askerine bir ayli ‘asker ‘ilāve eylemiştir.

Hersek ve Bosna ahramanlarını ibu muārebedeki ecā‘atlerini ākī olarak Bonaca, Latince, Slavca bir ayli arkılar tanzīm ü teannī olunmadadır.

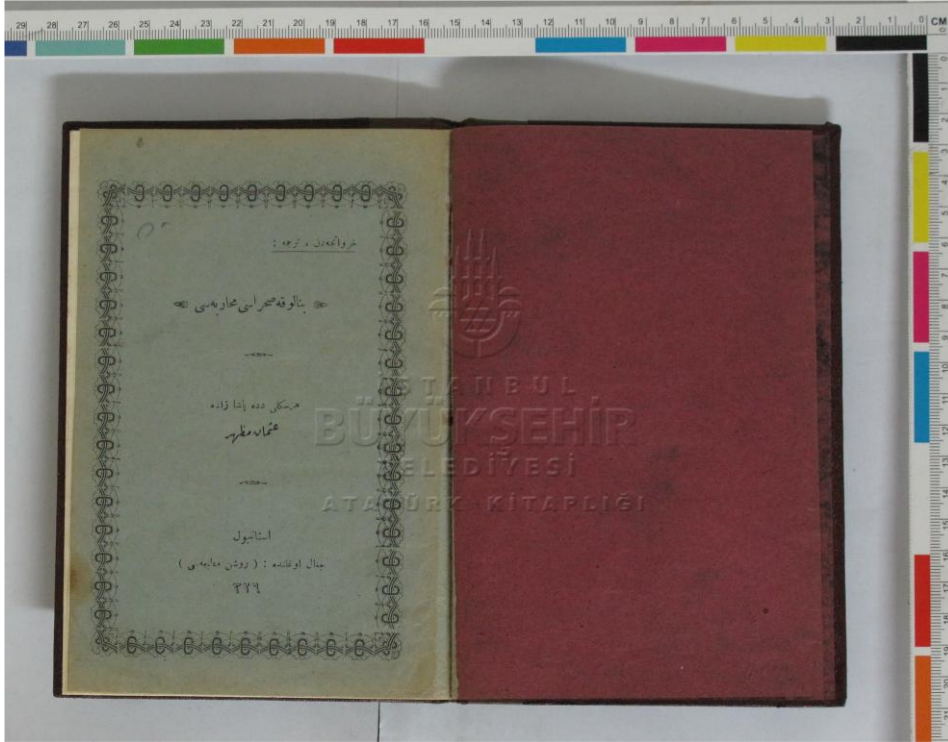
Hersekli Dedepaa-zāde

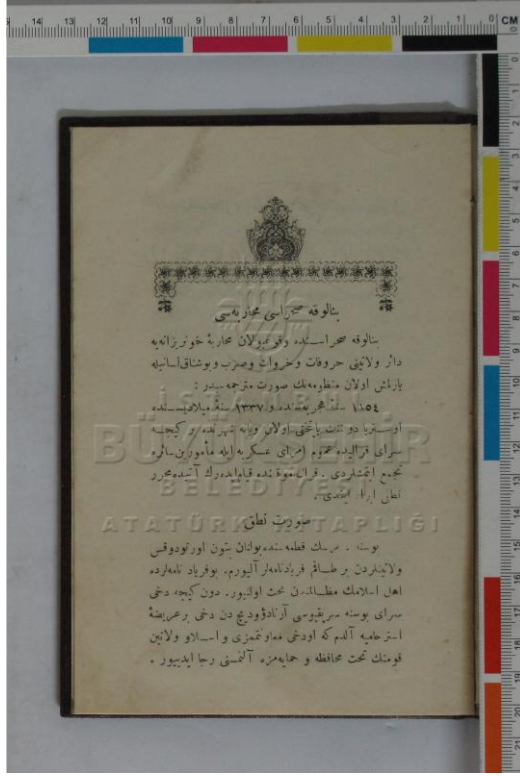
‘Osmān Mazar

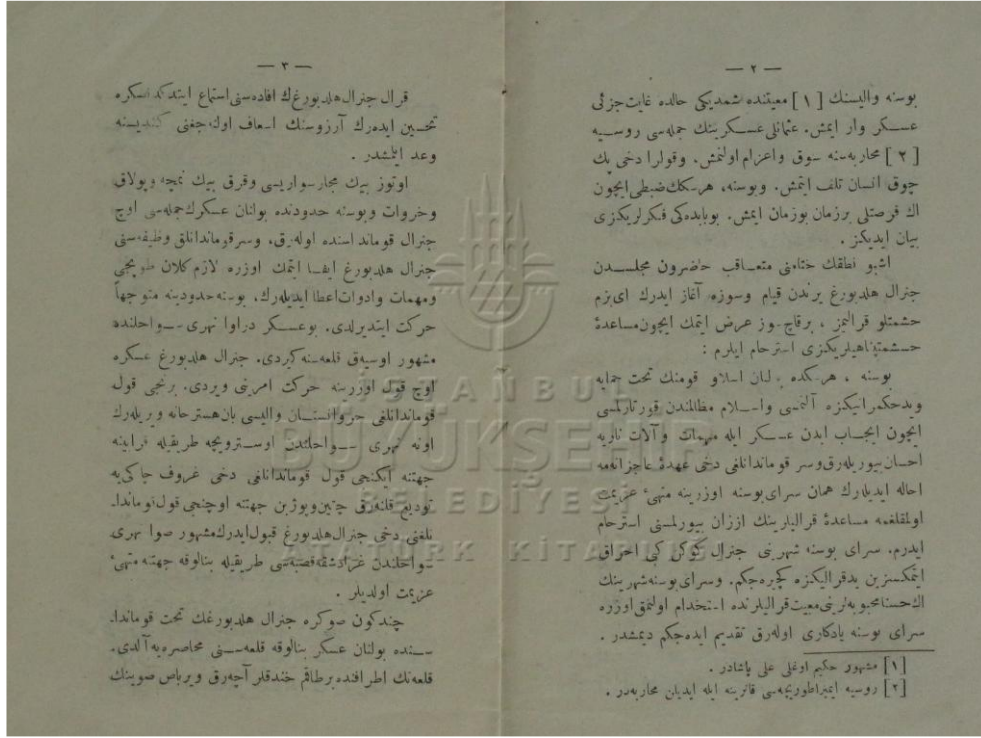
So

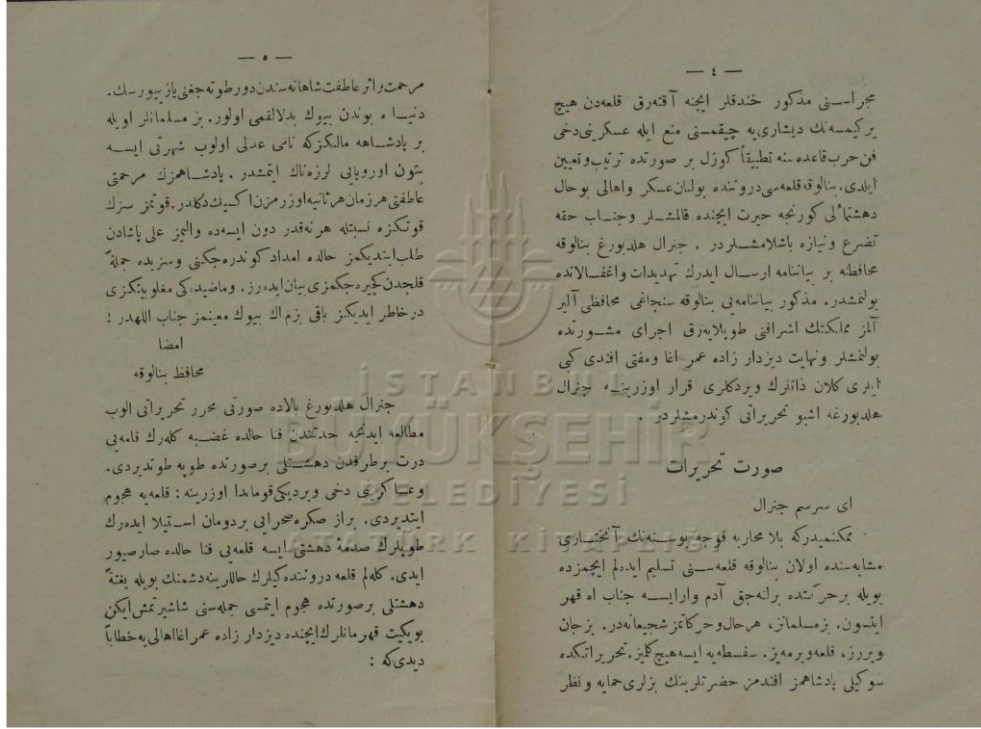
Ek 1

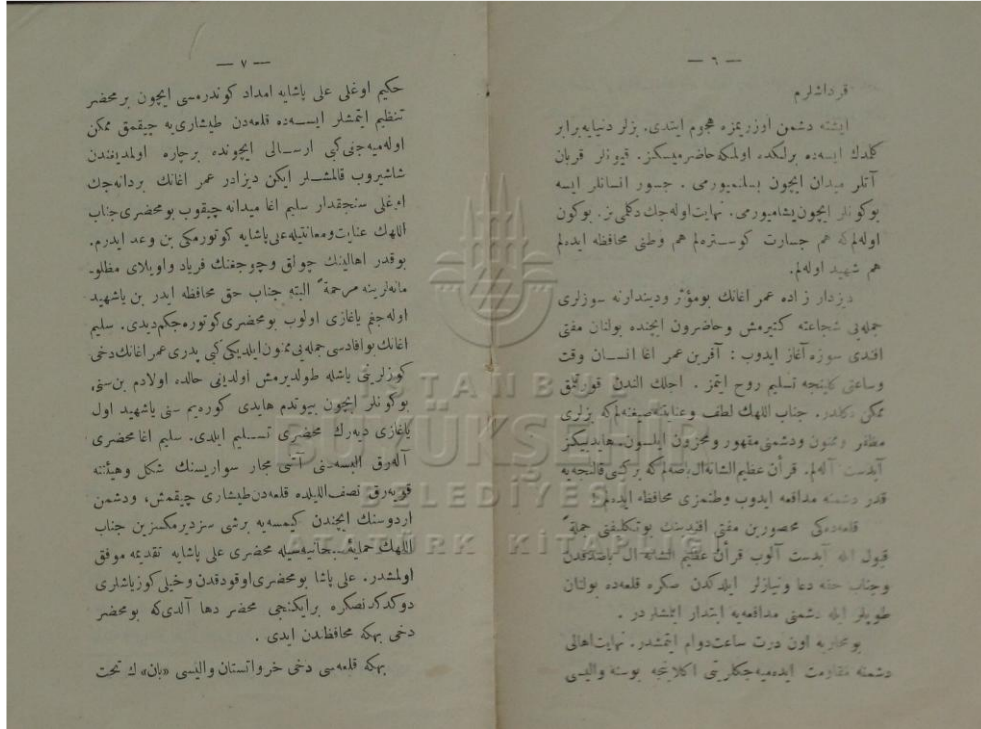
Orijinal Metin

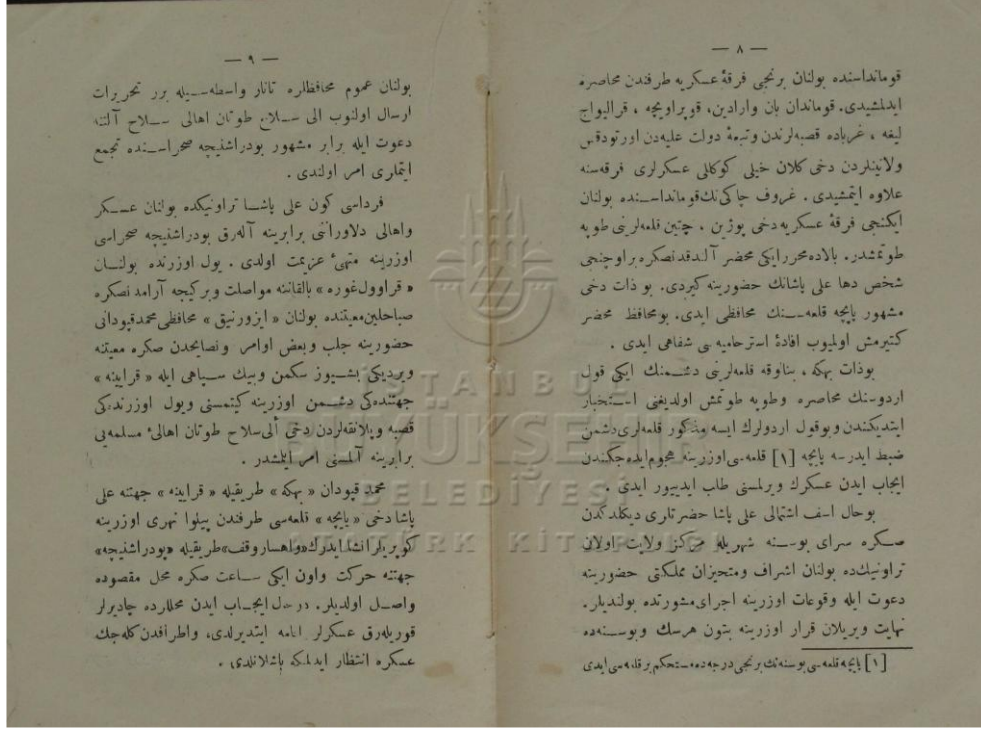

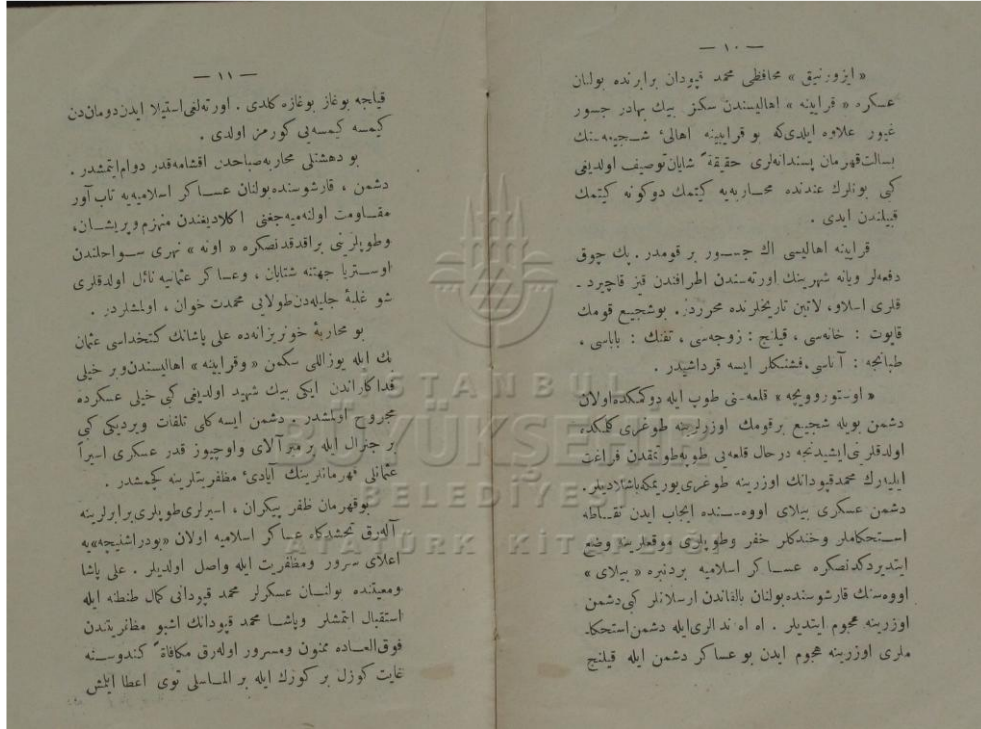

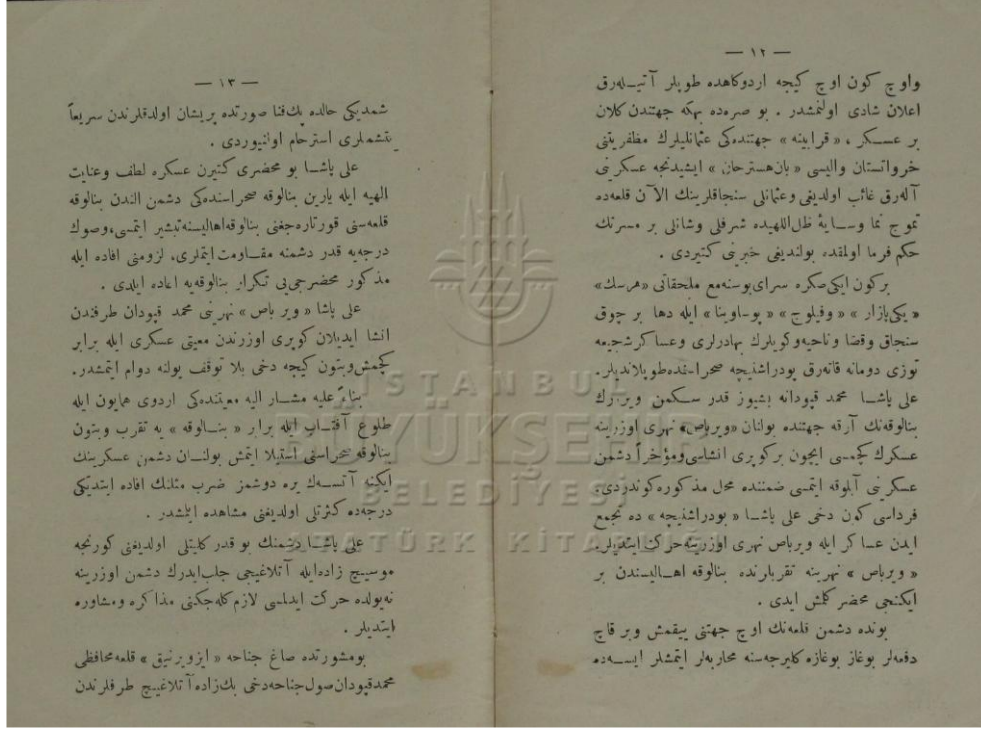

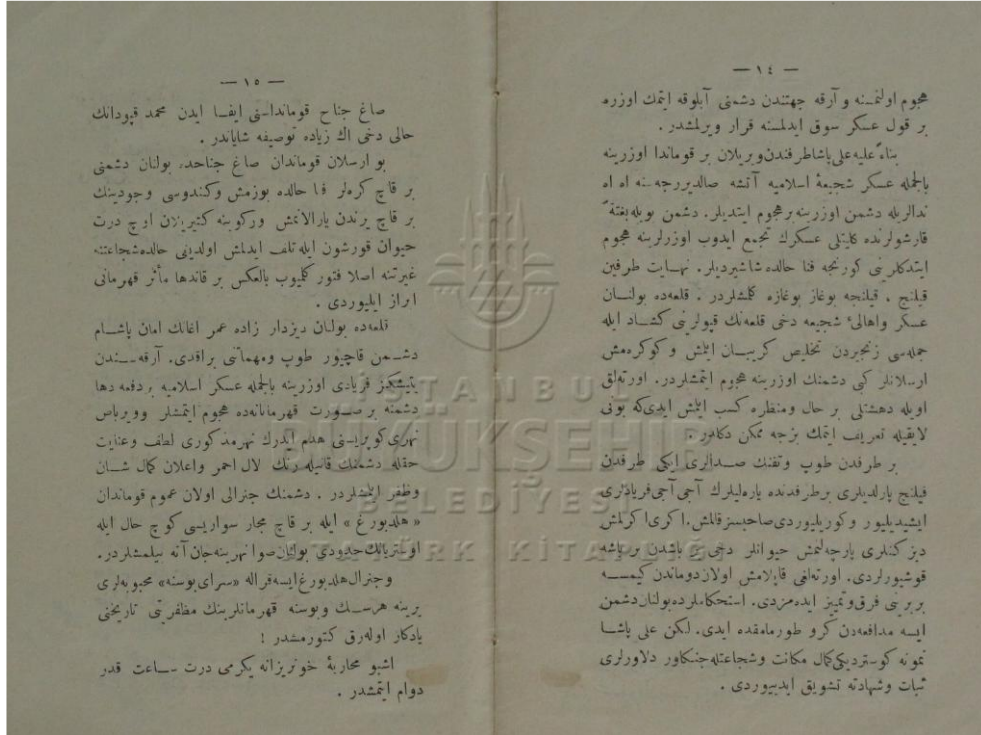

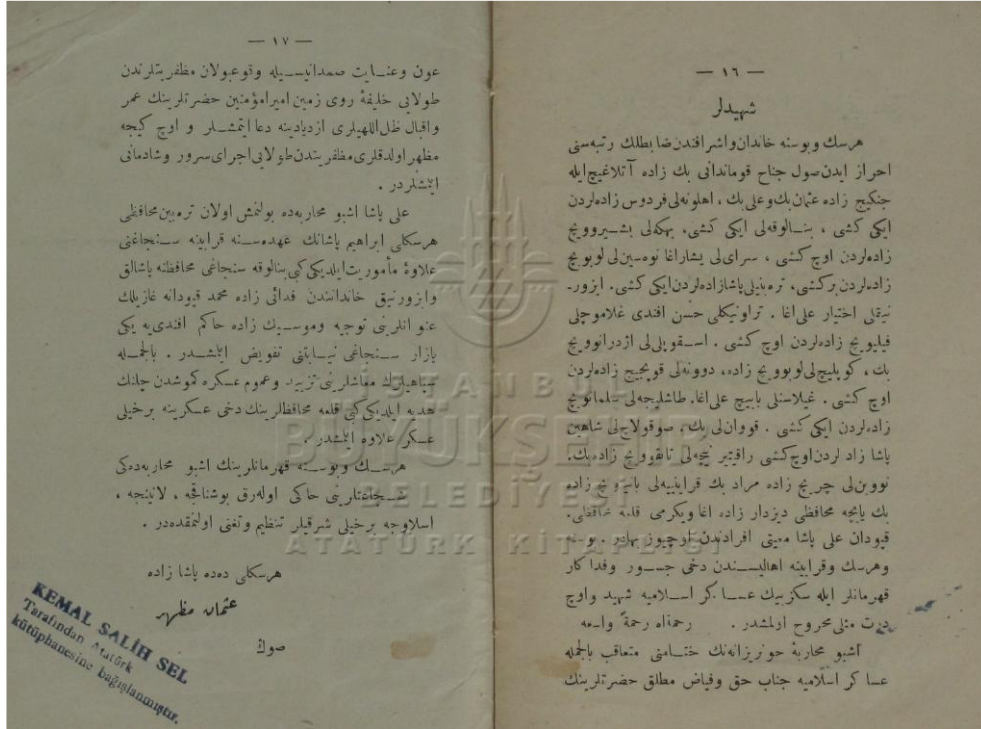

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1596867
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 235-250
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 235-250

**BOŞNAK YAZAR ABDUREZAK HIVZI BJELEVAC'IN
ESERLERİNDE YAKIN DÖNEM OSMANLI TARİHİNİN
YANSIMALARI**

Edina NURIKIĆ*

ÖZ: Bu makalede Boşnak yazar Abdurezak Hivzi Bjelevac'ın *Başka Bir Güneş'in Altında* (Pod drugim suncem) ve *Minka* romanlarının toplumsal ve tarihî fonunu oluşturan II. Abdülhamid dönemi ve dönemin önemli siyasi hareketlerinden biri olan Jön Türk Hareketi'nin, genel itibarıyla toplum ve kadının özgürleşmesinin ele alınış şekli incelenecektir. *Başka Bir Güneş'in Altında* romanı otobiyografik unsurlara sahip bir eser olarak yazar Bjelevac'ın İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ndeki eğitimi sırasında dönemin sosyal ve siyasi gelişmeleri hakkında edindiği izlenimleri, şahsen desteklediği Jön Türk Hareketi içindeki dinamikleri ve mevcut iktidara karşı yapılan mücadeleyi romanın ana karakteri aracılığıyla dışarıdan gelen bir yabancı gözleriyle, öznel ve ideolojik bir bakış açısıyla aktarmaktadır. *Minka* romanı Minka lakaplı Boşnak bir genç kadının Bosna'da, romanın ikinci bölümünde ise İstanbul'da bir kadın olarak toplumda var olma ve özgürlüğünü kazanma mücadelesine odaklanmaktadır. Minka'nın İstanbul'da Jön Türk Hareketi'nin üyesi olarak kendisini 31 Mart Olayı dâhil pek çok toplumsal ve siyasi çalkantının içinde bulmasıyla yazar bu romanında da dönemin tarihî atmosferine dair önemli gözlemler ve tespitler ortaya koyar. Bjelevac'ın bizzat şahitlik ettiği tarihî olaylara bir yabancı ve dışarıdan bir göz olarak getirdiği bakış açısının ideolojik arka planı Yeni

* Öğr. Gör. Dr., Saraybosna Üniversitesi, Doğu Dilleri Bölümü, e-posta: edina.nurikic@ff.unsa.ba, ORCID: 0000-0003-2084-2582

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Nurikić

Cite As/Atıf: Nurikić, E. (2024). Boşnak yazar Abdurezak Hivzi Bjelevac'ın eserlerinde yakın dönem Osmanlı tarihinin yansımaları. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 235-250.

Geliş Tarihi (Received): 05.12.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 26.12.2024

Tarihselcilik kuramı çerçevesinde, ilgili tarihî metinler ile söz konusu edebî metinleri karşılaştırma yöntemiyle irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Abdurezak Hivzi Bjelevac, tarihî roman, Yeni Tarihselcilik, II. Abdülhamid, ideoloji, kadının özgürleşmesi.

THE REFLECTION OF RECENT OTTOMAN HISTORY IN THE WORKS OF BOSNIAN AUTHOR ABDUREZAK HIVZI BJELEVAC

ABSTRACT: This article will examine the social and historical context of two novels by Bosnian writer Abdurezak Hivzi Bjelevac: *Under Another Sun* and *Minka*, focusing on the period of Sultan Abdulhamid II and one of the important political movements of that time, the Young Turk Movement. The article will analyze how these works address the societal and women's emancipation issues. The novel *Under Another Sun* is an autobiographical work in which the author Bjelevac conveys his impressions of the social and political developments of the time, which he gained during his education at Galatasaray High School in Istanbul. He also portrays the dynamics within the Young Turk Movement, which he personally supported, and the struggle against the ruling government through the eyes of the novel's main character, offering a subjective and ideological perspective from an outsider's point of view. The novel *Minka* focuses on a Bosnian young woman named Minka, who, in the second part of the novel, battles to exist as a woman and gain her freedom in society, first in Bosnia and later in Istanbul. In Istanbul, Minka, as a member of the Young Turk Movement, finds herself amidst numerous social and political upheavals, including the events of March 31. In this novel, the author provides significant observations and insights into the historical atmosphere of the period. Bjelevac's perspective on the historical events he personally witnessed will be analyzed as an ideological backdrop within the framework of the theory of New Historicism. The relevant historical texts and literary works will be examined through a comparative method.

236

Keywords: Abdurezak Hivzi Bjelevac, historical novel, New Historicism, Sultan Abdulhamid II, ideology, women's emancipation.

Giriş

Abdurezak Hivzi Bjelevac, 25 Temmuz 1886'da Mostar'da doğdu. Doğumundan sekiz yıl önce 1878'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna Hersek'i ilhak etmiş, Osmanlı Devleti'nin 415 yıl süren Bosna hâkimiyeti sona ermişti. Bosna Hersek'in ilhakı bölgede yaşayan Müslüman Boşnaklar için bir dönüm noktası oldu. Bu tarihî dönemeçte Boşnak entelijensiyası iki farklı paradigma arasında kaldı. Bir kısmı yeni Batılı hükümdara, Batı'dan gelen yeniliklere sarıldı, bir kısmı ise Osmanlı'dan miras aldığı geleneksel dünya görüşüne, Doğu merkezli paradigmaya bağlı kaldı. Abdurezak Hivzi Bjelevac gibi bazı aydınlar ise ne

Doğu'yu ne Batı'yı tamamen reddetmiş, yeni karşılaşmalara ve sentezlere kucak açmıştır. "Bjelevac, eğitim, diplomatik hizmet, edebiyat ve kişisel ilgiler doğrultusunda Türkiye'ye doğru kucak açan bir yazardır. Hayatının önemli bir kısmı farklı coğrafyalarda, özellikle Zagreb gibi farklı şehirlerde geçmiş olsa da, Bosna ve Türkiye her zaman belirleyici olmuş ve yaşamı bu iki kültür arasında bir köprü gibi şekillenmiştir." (Bjelevac, 2010, s. 5). Yazar, iki farklı coğrafya ve halk ile iki farklı dilin arasında bir yerde durmakta, hem Bosna'nın hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve toplumsal etkilerini eserlerinde fazlasıyla taşımaktadır. Bu ikilik durumu onun eserlerinde ve hayatında önemli bir çatışma ve dönüşüm yaratmış, onu iki kültür arasında gidip gelen bir figür haline getirmiştir. Bjelevac'ın yaşamı ve eserleri, birbirinden farklı ama birbirine bağlı olan iki toplumun ve kültürün çatışma ve etkileşimleriyle şekillenmişti

Abdurezak Hivzi Bjelevac, ilk ve orta öğrenimini Mostar'da tamamladıktan sonra 1902'de İstanbul'a giderek Galatasaray Lisesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı üzerine eğitim aldı. O dönemde Bosna Hersek'te olduğu gibi Osmanlı Devleti içerisinde de yenilik ve Batılılaşma rüzgârları hız kesmeden esmeye devam ediyordu. Bjelevac, Galatasaray Lisesi'nde okuduğu yıllarda Batılılaşma sürecine ve bu bağlamdaki siyasi çekişmelere bizzat şahitlik etti. İstanbul'da edindiği bu gözlemleri ve tecrübeleri romanlarının olay örgüsüne, tematik düzlemine katmayı başardı. Otobiyografik unsurlar barındıran *Başka bir Güneş'in Altında* (Pod drugim suncem, 1914) ve *Minka* (1917) romanları, Osmanlı yakın dönem tarihine dair içerdikleri referanslar bakımından Yeni Tarihçilik (New Historicism) edebiyat kuramı çerçevesinde incelenmek için elverişli eserler olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Her iki romanın da tarihsel arka planını oluşturan Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşma sürecinin ve buna ilişkin II. Abdülhamid dönemi, Jön Türk Hareketi, 31 Mart Olayları ve kadın özgürleşme hareketlerinin söz konusu romanlarda aynı zamanda Bosna'daki modernleşme süreci için bir model olarak ele alındığı görülmektedir. Bu hareketin romandaki resmi, Bosnalı Müslümanların içinde bulunduğu gerçekliğin de bir yansımasıdır (Idrizović, 1978, s. 49). Diğer taraftan, İstanbul'da bulunan bir yabancının, 'dışarıdan bir gözün' bakış açısıyla Osmanlı'da başlayan Türk modernleşmesinin ve Jön Türk Hareketi'nin mimetik tespiti, türkoloji araştırmaları açısından da önemli bir perspektif sunmaktadır. Romanların referans

gösterdiği bu iki gerçeklik düzlemi, detaylı bir tarihsel incelemeye kapı açmaktadır. Tüm bunlar ışığında bu çalışmada söz konusu romanlara entegre edilmiş tarihsel notların Yeni Tarihselcilik kuramı (New Historicism) açısından ele alınarak ‘metinsel izleri’ tespit etmeye, edebi metinde kullanılan farklı söylemsel pratikleri ortaya çıkarmaya, romanlarda tasvir edilen modernleşme, kadının özgürleşmesi, Jön Türk Hareketi üzerinden sosyal ve tarihî bir tahlile, metne içkin kültürel kodlar keşfedilmeye çalışılacaktır.

Yeni Tarihselcilik, 1980’lerin başlarında ABD’de Rönesans dönemini inceleme çalışmaları sırasında ortaya çıkmış bir kuramdır. Edebiyat ile farklı edebiyat dışı metinler ve edebiyat dışı kurumlar arasındaki bağlantıya odaklanır. Yeni Tarihselciliğin yönteminde tarihselciliğin ve yapıbozumculuğun sınırlamalarını aşma çabası bulunur (Erdemir, 2018, s. 301). Tarihselciliğe metni yalnızca sosyal, ideolojik ve kültürel bağlamın bir sonucu olarak görme noktasında karşı çıkar. Yapıbozumculuğun aksine Yeni Tarihselcilik edebi metinleri çeşitli bağlamlara dâhil ederek belirli bir tarihî dönemin sembolik enerjisinin dolaşım alanlarını keşfetmeye çalışır. Yeni Tarihselciler, sadece edebi metinleri değil, aynı zamanda siyasi, iktisadi, hukuki, dini ve bilimsel metinleri de inceler. Foucault, tarihî bir anlatı formu olarak görmesi ve öyküleştirilmiş yapısından bahsetmesiyle, tarihin nesnellikten uzaklığına dikkat çekmiştir. Tarihin hem tarihçiden hem de tarihçinin içinde yaşadığı zamandan ya da kültürel bağlamdan uzak kalamayacağını altını çizen Foucault, tarihsel bilginin hiçbir zaman doğa bilimlerinde olduğu gibi somut bilgi konumunda olmayacağı gerçeğini vurgular ve tarihçinin hem kendisine hem de okuruna karşı dürüst davranmak amacıyla, nesnellik iddiasında bulunmaması gerektiğine işaret eder (Çavuş, 2002, s. 125).

Edebiyat eleştirmeni Leşiç’e göre Yeni Tarihselcilik kuramının en can alıcı özelliklerinden birisi ‘sınır metinler’ yani edebiyat dışı metinlerle kurduğu bağıdır. Yeni Tarihselcilik kuramının fikri bağlamı edebi eserleri ‘biricik bir geçmiş kültürün ifadesi’ olarak gördüğünden, söz konusu kültürel kodları tespit edebilmek adına yeni bir metinler ağı kurarak geçmişten gelen çok sayıda metni de hesaba katmak yerinde olacaktır. (Leşiç, 2003, s. 67). Yukarıdaki tespitlerden de anlaşılacağı üzere, *Başka Bir Güneş'in Altında* ve *Minka* romanlarının fonunu oluşturan tarihî olayların sosyal, siyasi ve söylemsel boyutlarını kavrayabilmek yalnızca elimizdeki edebi metin yoluyla değil, aynı zamanda edebiyat kuramcıları tarafından ‘sınır metinler’ olarak tanımlanabilecek olan tarih biliminin yöntemleriyle kaleme alınmış bilimsel

çalışmalarla mümkün hale gelecektir. Edebi metin ile edebi olmayan (tarihî) metin arasındaki bu *liminal bölge* yeni tarihselcilik kuramının hedeflediği şekliyle “poetika ile politika arasında bir diyalog” (ibid, s. 69) kurulmasını sağlayacaktır.

***Başka Bir Güneş'in Altında* Romanındaki Tarihî Referanslar**

Başka Bir Güneş'in Altında romanı I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce yazılmış olup döneminin yoğun sosyal ve siyasi gelişmelerini resmeder bir niteliğe sahiptir. Eser, bir taraftan Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesi ile birlikte ortaya çıkmış sosyal, siyasi, kültürel ve fikri çatışmaları tespit ederken, öte taraftan, Türk siyaset ve cemiyet hayatında süregelen modernleşme çaba ve sancılarını yansıtmaktadır. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'yı etkisi altına alan Batılılaşma sürecine romanda Jön Türk Hareketi'nin faaliyetleri ışığında yer verilmektedir. Bu bağlamda romanın ismi sembolik bir anlam taşımaktadır. Zira, “Başka bir Güneş'in altında” deyimini Boşnakçada yabancı bir yerde olmak, gurbette olmak anlamlarını taşır. Dolayısıyla bu sembolik isim seçimi, iki kültürel paradigma arasında kalmışlığın, aidiyet ve kimlik karmaşasının ama aynı zamanda, başkasına ait olanın ‘benim’ olana, ‘benim’ olanın başkasının aidiyetine dönüştüğü bir kesişimi, etkileşimi ve sentezi de ortaya koymaktadır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi Abdurezak Hivzi Bjelevac Bosna'dan İstanbul'a gelerek Galatasaray Lisesi'nde okumuş, bulunduğu çevre itibariyle Batı etkisindeki edebiyat, kültür ve cemiyet hayatı ile ilgili dönemin özgürlükçü yaklaşımlarını bizzat tecrübe etme fırsatı bulmuştur. Bjelevac'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbindeki siyasi ve toplumsal değişimleri resmetmesinin arkasındaki pragmatik motif ise Osmanlı'ya karşı tarihî ve sentimental bir bağ hissedenden Bosnalı okurların meraklarına cevap vermektir.¹ Muris İdrizović'in tespit ettiğine göre “Jön Türkler konusu uzak imparatorluktaki gelişmeleri yakından takip eden Bosnalılar arasında oldukça revaçtaydı ve günceldi” (İdrizović, 1978, s. 52).

Başka Bir Güneş'in Altında romanında yazar 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'un cemiyet hayatını, Bosnalı bir bey oğlu olan ve dönemin prestijli okullarından Galatasaray Lisesi'nde okumak üzere İstanbul'a gelen ana karakter

¹ Bjelevac Jön Türk Hareketi konusunu ve genel itibariyle Osmanlı topraklarındaki güncel siyasi ve toplumsal gelişmeleri *Başka Bir Güneş'in Altında* ve *Minka* adlı romanlarında olduğu kadar *Gayret*, *Behar*, *Biser* gibi dönemin önemli dergilerinde yayınladığı makalelerde de irdelemiştir. *Doğu-Batı* adlı dergide Bosnalı muhacirlere yönelik yayınlanan Türkçe makalesi oldukça dikkate değerdir.

Muris Yahyapaşıç aracılığıyla ele almaktadır. Muris'in Galatasaray Lisesi'nde içinde bulunduğu sosyal ve politik ortam romanda şöyle resmedilmektedir:

Galatasaray'da yabancı bir ruhla da olsa, oldukça özgür bir ortamda yetişen o gençlik, o heyecanlı ruhlar, Türk ülkesindeki dayanılmaz şartları görmeye, memleketin en vatansever evlatlarının Arabistan'a sürülmesine, Avrupa'ya kaçan bir kısmının ise Fizan, Yemen ve Bağdat'takilerin kaderini yaşamasına tahammül edemiyordu (Bjelevac, 1998, s. 64).

Tarihî kaynaklara bakıldığında, söz konusu dönemde aralarında Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi Tanzimat edebiyatının önde gelen isimlerinin de yer aldığı siyasi suçluların sayısı bir hayli fazladır. Yazar, yukarıdaki cümleleriyle Osmanlı Devleti'nde sultanın otoritesine zarar verebileceği tespit edilenlerin devredışı bırakıldığı baskıcı bir rejimin hâkim olduğunu telkin etmektedir. Devlet otoritesini korumaya yönelik şiddet kullanımı şeklinde tanımlanabilecek filozof Althusser'in "baskıcı devlet aygıtları" romanda muktediri eleştirenlerin sürgün edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak, yine Althusser'in kuramına göre ideolojik devlet aygıtları şeklinde nitelenen okul ve eğitim sisteminde de ciddi sorunlara romanda parmak basılmaktadır:

Saf halk ruhunu muhafaza eden okulların eksikliği, yeni okulların inşa edilmesine yönelik maddi kaynakların eksikliği, milletin öz evlatlarının yönetimde ve cemiyet hayatındaki eksikliği halkın normal bir şekilde gelişmesine engel oldu. Devletteki çalkantılar, içerideki huzursuzluk ortamı, düzensizlik – bir karabasan gibi halkın bilincini boğan mutlakiyetçilik, kağıt üstünde okullara ayrılmış gibi görünen, geriye kalan kaynakları da silip süpürüyordu (Bjelevac, 1998, s. 67).

II. Abdülhamid dönemine yapılan bu eleştiri, Althusser'in "hâkim ideolojiye hizmet eden donanımları" (Althusser, 2009, s. 43) dayattığını iddia ettiği bir ideolojik aygıt olarak okulları hedef almasa da, okulların eksikliğinin, okul sistemindeki ihmallerin eğitimsiz, dolayısıyla eleştirel düşünme yetisine sahip olmayan, kolay manipüle edilebilir bir halk kitlesi oluşturmaya beklenen bir durumdur. Yukarıdaki alıntı ile romanda Jön Türk Hareketi'nin önemli bir meselesi olarak sunulan okul sistemindeki sorunlar hakkında Türkiye'deki tarihî kaynaklar farklı görüşler bildirmektedir. Bazı kaynaklarda bu dönemde pek çok okul açıldığı, mevcut okulların genişletildiği (Gündüz 2008, s. 243) belirtilirken, II. Abdülhamid dönemini sert şekilde eleştiren kimi tarihçiler eğitim sisteminin bu dönemde

“cahilliğe ve dine dayanan bir tiranlık” olduğunu, eğitim kurumlarında “ajanlık, korku, tembellik ve cahillik”ın kol gezdiğini ileri sürer (Akşin, 1980, s.154). Bu konudaki açık ve keskin görüş farklılıklarının ideolojik bir temele dayandığını tahmin edebiliriz. Zira, Türk tarihçilerin görüşleri arasındaki bu devasa uçurumu başka türlü açıklamak mümkün değildir. Yeni Tarihselecilik kuramında özenle vurgulandığı üzere, “tarih nesnel değil, tarihçinin yorumudur ve bu nedenle de subjektiftir.” (Lešić, 2003, s.195). Yeni Tarihseleciler “tarihî metinlerin kurmaca metinlere benzerliğini savunurlar. Onlar için tarih, geçmişte yaşanan gerçeklerin objektif olarak anlatılması değil, tarihçilerin öznel yorumlarıdır.” (Tekşan, 2020, s.2067). Elbette yazıldığı dönem itibarıyla Boşnak edebiyatında yeni yeşermeye başlayan bir edebi tür olan romanın ilk örneklerinden biri olan ve modern romanın romantizm akımı çerçevesinde ele alınabilecek olan bu eserdeki tarihî anlatıyı da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Tarihî anlatıların Yeni Tarihselecilik kuramının işaret ettiği söylemsel doğasına binaen romanda yer verilen okul sistemi eleştirisinin de ideolojik bir temeli olduğunu söylemek mümkündür. Romanın başkahramanı Muris Yahyapaşiç’in okul sistemi eleştirisini Galatasaray Lisesi’nde okuyan, Batı’nın değer yargılarını benimseyen, geleneksel, dine dayananan “skolastik” eğitim yerine bilimsel ve insanmerkezci bir eğitimden geçen Batı yanlısı muhalif aydınların gözünden aktardığını akılda tutmak gerekir.

“Jön Türk kavramı birbirinden çok farklı gruplara atıfta bulunmak için kullanılıyorsa da bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz, 1878 yılında Osmanlı Meclisi-i Meb’ûsanı’nın tatilinden sonra II. Abdülhamid rejimine muhalefet için ortaya çıkan kişiler ve onlar tarafından kurulan örgütler ve neşredilen mecmualardır” (Hanioğlu, 2001, s. 586). Jön Türk oluşumunun hareket noktası, temsilcilerinin iddialarına göre uygun, istikrarlı toplumsal, iktisadi ve siyasi şartları sağlayamayan mutlakiyetçi rejime karşı çıkmaktır. Bu konuya her ne kadar roman boyunca değiniliyor olsa da, söz konusu karşı çıkışın somut nedenleri, mutlakiyetçi olduğu iddia edilen rejimin icraatleri hakkında somut örnekler eksik kalmaktadır. Oldukça yüzeysel ve genel ifadelerle yer verilmektedir. Örneğin, roman anlatıcısı devletin “içeride huzursuzluk ve düzensizlik” ile sarsıldığını veya hükümetin “yeni ruhun izlerini taşıyan her özgürlük yanlısı hareketi” bastırdığını söyler (Bjelevac, 1998, s.67). Romanda hükümdar tarafından yapıldığı iddia edilen baskı aslında Jön Türk muhalefetine bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, muhalif yönelimlere yol açan gerçek motifler ve etkenler izaha muhtaç kalmaktadır.

Romanda Jön Türk kavramını, hareketin oluşumunu, motivasyonunu, gerekçelerini ve önemini açıklayabilecek ve hareketin dinamik arka fonu üzerinde inşa edilen roman karakterlerinin ve davranışlarının okuyucu nezdinde derinlemesine algılanmasını sağlayabilecek hareketin söz konusu boyutuna değinilmemesinin nedenlerini Muris Idrizović'in şu sözlerinde aramak gerekir: "Bjelevac toplumsal bir dram değil, bir aşk dramı yazıyor" (Idrizović, 1978, s. 55). Bjelevac'ın bir öteki ve yabancı olarak olaylara dışarıdan bir gözle bakması da dönemin güncel toplumsal süreçlerinin özüne inenememiş olmasında etkili olmuş olabilir. Bjelevac, Muris Yahyapaşić karakteri aracılığıyla Bosna Hersekli bir Müslüman yani Boşnak olarak kendisini veya Boşnak okurlarını ilgilendirebilecek ölçüde Jön Türk Hareketi'ni resmetmeye çalışmıştır. Ne Bjelevac, ne de otobiyografik unsurlar barındıran Muris Yahyapaşić karakteri dönemin Türk-Osmanlı toplumunun üyeleri değildir dolayısıyla topumdaki iç dinamikleri kavramak konusunda yetkin olmamaları ihtimali kuvvetlidir. Bjelevac, hareketin doğuşunu sağlayan etkenleri irdelemekten ziyade Osmanlı ve dolaylı olarak Bosna toplumunda kışkırtılabilecek potansiyel sonuçlar, potansiyel fikri ve toplumsal dönüşümlere odaklanmaktadır.

Jön Türk hareketinin üyeleri kimlerdi sorusunun cevabı romanda şu şekilde verilmektedir:

Bu toplantılarda yalnızca Türkler yoktu; Araplar ve Acemler, buraya ilim okumaya gelmiş yabancılar, hepsi köle olmanın bütün ağırlığını, mutlakliyetin demir bileğini üzerinde hissediyordu, halkın söz hakkı yoktu. Onların hepsi Türkiye'nin yeniden ayağa kalkacağı güçlü ve kudretli olacağı yeni bir hayatın hayalini kuruyordu (Bjelevac, 1998, s. 65).

Romanda Osmanlı'daki yenileşme hareketlerine destek verenlerin Batı eğitimi almış aydınlar, üniversite ve lise öğrencileri ayrıca ilhamını Fransız ihtilali'nden alan bazı diplomat ve subay çevreleri olduğu belirtilmektedir. Tarihî kaynaklara göre İstanbul'da ortaya çıkan ve bu şehirden koordine edilen bu harekete Anadolu'daki kimi öğretmenler de destek veriyordu. Romanın anılan kısmı bu hareketin ismi her ne kadar aksini söylese de, hareketin milli bir harekete indirgenemeyeceğini göstermektedir. Jön Türk hareketinin hedeflerinin gerçekleştirilmesinin İmparatorluk içindeki dini ve etnik azınlıklar için getirebileceği avantajlar göz önünde bulundurulursa, söz konusu sınıfın bu hareketi desteklemesi şaşırtıcı değildir. İlk bakışta Boşnak genci Muris Bey Yahyapaşić'in

konumu ve Jön Türk Hareketi'ne desteğini bu bağlamda değerlendirmemek gerekir. Zira Muris'in Bosnası o sırada Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmiştir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında değildir. Muris karakterinin Jön Türklerin fikirlerine desteği her şeyden önce hâlihazırda içinde bulunmuş olduğu sınıfın ve fertler üzerinde baskı kurmaya çalışan otorite ile şahsi çatışmasının bir sonucu olup, Muris'in kaderinin dramatik bir şekilde dönüşümünün altındaki neden de budur. Öte yandan, bu kişisel düzeyin ötesinde, genel ve kamusal düzeye baktığımızda Bjelevac'ın toplumsal aktivizminin, Bosna toplumunu modernleştirme fikrini teşvik etme çabalarının Jön Türk Hareketi'nin fikirleriyle yakından ilişkilendirilebileceğini farketmek mümkündür.

***Minka* Romanındaki Tarihî Referanslar**

Abdurezak Hivzi Bjelevac'ın *Minka* romanı da Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki modernleşme hareketine ışık tutması, Türk modernleşmesinin ve bu bağlamda kadının özgürleşmesinin Boşnak Müslüman kadının özgürleşme modeli olarak sunulması bağlamında değerli ipuçları sunmaktadır.

243

Bjelevac'ın *Minka* romanı eleştirmenler tarafından genellikle kadının özgürleşmesi sorununun, dolayısıyla kadın hakları ve eşitliği meselesinin ele alındığı, yenilikçi bir eser olarak tanımlanmaktadır. Bu konu, özellikle Bosna Hersek'in *Yeniden Doğuş* edebiyatında önemli bir yer tutar. Bu bağlamda, Bosnalı edebiyat eleştirmeni Muhsin Rizvić, Bjelevac'ın romanı hakkında şu değerlendirmeyi yapar: "*Minka* romanı, Bosna'nın belirli sosyo-ekonomik sorunlarından uzaklaşarak, fikrîsel bir dönüşüm sunar; özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme hareketi ve Türk Devrimi'nin ilerici idealleri ışığında, Bosna'da ve genel olarak Müslüman dünyasında kadının eşitliği ve kadınların özgürlüğü üzerine derinlemesine bir bakış açısı getirir" (Bjelevac, 1998, s.13). Rizvić, eserin bu yönünü vurgulayarak, romanın kadın ve erkek eşitliğini savunduğunu ve Müslüman kadının özgürlüğü için bir çağrı niteliğinde olduğunu belirtir.

Yazarın amacı, toplumsal ve sosyo-ekonomik değişimlerin kaçınılmazlığıyla birlikte, erkeklerle birlikte devrimi gerçekleştirecek olan modern kadın prototipini ortaya koymaktır. Bjelevac, romanını yazarken bu amacını dile getirmiştir. Bu bağlamda İstanbul'daki gelişmelerle bir paralellik kurmuş olması oldukça manidardır. Bjelevac roman içerisindeki amacını ve bunun Osmanlı Devleti ile

ilişkisini şu sözlerle ifade eder: “İstanbul’da Bosna Hersek’ten gelen muhacirleri gözlemledim. Kadınların eşitsizliğini, özellikle müslüman kadının kanun olmayan kanunlar arasında sıkışmışlığını izledim, onların hayatını tahlil ettim, bu eşitsizliğin ve korkunç dini baskının nedenlerini aradım” (Đuvić, 2006, s. 111).

Bosnalı bir bey ailesinden gelen ana karakter Minka’nın özgürleşme yolculuğu, Nadi-bey ve daha sonra Bahri-bey ile iki mutsuz evlilik yaptıktan sonra, âşık olduğu “Sahur-bey Balkan Savaşı’nda öldü, Minka ise İstanbul’da hemşirelik yaparken hastanede öldü” (Bjelevac, 2010, s. 243) sözleriyle trajik bir sonuca ulaşır. Minka’nın evliliği, teyzesi tarafından düzenlenmiş, Nadi Bey’in keyfi bir kararıyla başlatılmıştır. Nadi Bey ile yaptığı başarısız evlilikten sonra Minka İstanbul’a gider, bu gidiş aslında onun mutsuz bir evlilikten kaçışıdır. Minka geldiği İstanbul’da yaşanan siyasi çalkantılara bizzat şahitlik eder ve âşık olduğu Jön Türk destekçisi Sahur Bey’in vesilesiyle bizzat devrim hareketinin bir parçası olur, kimi siyasi olaylara aktif katılım sağlar.

Söz konusu romanda anlatıcı kişisi rolünde Jön Türk hareketine ve ideolojisine kuvvetli bir bağlılık gösteren Bjelevac, romanın ikinci kısmında 1908 ve 1909 yıllarında Osmanlı’da gelişen politik çalkantıları didaktik bir üslupla tasvir eder. Kimi zaman ise daha açıklayıcı olmaya gayret göstererek, meselelerin iç yüzünü, sebep sonuç ilişkilerini anlatmaya çalışır: “İlericiler, tıpkı Jön Türkler gibi, programlarında şu ilkeyi benimsemişlerdi: siyaseti halkın ruhuna uygun bir şekilde, ekonomik ve finansal olanaklara göre yönetmek. Bunun dışında, Avrupa’nın çıkarlarının Türkiye’ye müdahalesine karşı tam bağımsızlık talep etmişlerdir” (Bjelevac, 2010, s.154).

Jön Türk devriminin bazı resimleri, katı bir bilgilendiricilikten ziyade daha romantik bir eda ile tasvir edilmiştir. 31 Mart olayına işaret eden pasajlarda sentimental ve romantik bir betimleme dikkat çeker: “Gece ağır ağır ilerliyordu. Sabaha karşı üç sularında savaş bakanlığının önüne darağacı kuruldu ve güneş doğmadan önce idam gerçekleşti. Güneş, büyüleyici şehir İstanbul’u ışıklarıyla aydınlatmaya başladığında, darağacının üstündeki örtü kaldırıldı ve şeref muhafızları tüfeklerinden salvalar ateşledi. 31 Mart sabahı doğdu...” (Bjelevac, 2010, s. 176).

Bjelevac’ın hâlihazırdaki devrim hareketleri ile ilgili şahsi düşüncesini daha iyi anlamak için şu cümlesi pek çok ipucu taşımaktadır: “Türk halkı, devleti ve ferdi

bir krizden diğerine koşuyordu ki bu krizlerin başlıca nedeni düşmekte olanlar ile yeniden ayağa kalkmakta olanlar arasındaki mücadeleydi. Yeni ruh eski ruh ile, özgürlük ruhu, ilerici ruh karanlıkla ve gericilikle mücadele halindeydi” (Bjelevac, 2010, s.124)

Bjelevac'ın *Minka* romanında dikkat çektiği toplumsal ve siyasi konuların başında kadın özgürlük hareketleri ve kadının toplumdaki yeri gelir. Jön Türk hareketi ile birlikte ortaya çıkan yeni siyasi ve toplumsal şartlar içerisinde Osmanlı'da kadının konumuna özel bir ilgi göstermiş olduğu, elit bir kadın cemiyeti olarak kurulan “Yeni Nisvan” cemiyeti ile ilgili bahislerinde görülmektedir.

Feride Hanımın başkanlık ettiği, Necmiye Sahir'in sekreteri olduğu Yeni Nisvan Cemiyeti'nde manevi dünyaları itibarıyla Türk kadınlarının üst tabakası toplanır, edebiyattan, müzikten ve şiirden bahis olunurdu. Necmiye Paris konservatuarından mezun bir kadın olarak zekası ve müzik yeteneğiyle en üst tabakadan gelen kadınları etrafında toplamıştı. Burada hayat üstün zevkler etrafında şekilleniyordu (Bjelevac, 2010, s. 128).

245

Yazar bir taraftan üst sınıfa mensup kadınların hayatlarını anlatırken aynı zamanda toplumda var olan ikiliğin, üst sınıf kadınlar ile alt sınıf mensubu kadınlar arasındaki fıkırsel ve yaşamsal uçurumun da farkındadır. Mevcut özgürleşme hareketlerinin toplumun tabanına yansımadağına, kadınların çoğunun geçmişteki konumlarını muhafaza ettiğine ve bu konudaki şahsi hayal kırıklığına romanın pek çok kısmında vurgu yapar: “Umumiyetle kadın İstanbul'da günlük işleri ve çocuklara bakma vazifesini icra ettiği evinde kalmıştır. Bu tür kadınlar çoğunluğu, çekirdeği oluşturuyordu...” (Bjelevac, 2010, s. 127).

Romanda anlatıcı kişinin duygusal bir serzenişle bahsettiği konulardan biri de 31 Mart Olayı'ndan² sonra kadınların özgürlük hareketine sekte vurulmuş olmasıdır.

² Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı sırasında küçük bazı ilaveler yapılmıştı. İlave 120. madde, “bütün Osmanlı vatandaşlarına, kimseye önceden haber vermeden teşkilatlanma ve toplantı hakkı veriyordu. Bu ilave tamamen samimi duygular ve hürriyetçi fikirlerin bir gereği olarak yapıldı. Nitekim yıllardır kendilerini baskı altında hisseden çeşitli guruplar, hemen harekete geçerek dernek ve cemiyetler kurmaya başladı. Bu hızlı gelişme beklenenin dışında olumsuz sonuçlar verdi. Kuruluş için her hangi bir izne tabi olmadığı için görünüşte sosyal, kadın, meslekî ve öğrenci cemiyetleri adı altında kurulanlar bile siyaset yapıyordu. Yeni muhalefet gurupları oluşmaya, farklı fikir ve düşünceler içeren gazete ve dergiler de yayımlanmaya başladı. Gerçi bu soruna bir çözüm bulmak üzere 19 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan Cemiyetler kanunu ile en azından kuruluşlar izne bağlanacaktı ve milli hedef güden cemiyetlere izin verilmeyecekti. Fakat ondan önce faaliyete başlamış cemiyetler bir şekilde varlıklarını

Anlatıcıya göre kadınlar yaşanan baskılardan sonra çalışmalarını yürütme gücünü yitirdi. O dönemde kurulan Kadınlar Cemiyeti, “Müdafea-i-Hukuk Nisvan Cemiyeti, Mudafea-i-Millîye Kadınlar Cemiyeti” (Bjelevac, 2010, s.126) gibi kadın cemiyetleri de istenen etkiyi yaratmamış olup sıradan ve yüzeysel meselelerle ilgilenmeyi tercih etti. Anlatıcının bu noktadaki eleştirileri, günümüzün toplumsal cinsiyet kuramlarının perspektifinden bakıldığında cinsiyetçi ve önyargılı olarak nitelendirilebilecek sertliktedir: “Tüm bu cemiyetler çok da başarılı olmadı çünkü kadınların gösteriş merakı yüzeye çıkmak için kendine bahane arıyordu. Gerçek bir emek gösterilmedi. Cemiyetlerdeki kadınlar daha çok yarının modası hakkında birbirlerine danışmak, süslenmek, arka odalarda birkaç sigara yakmak üzere toplanıyordu.” (Bjelevac, 2010, s.127).

Romanın ilerleyen kısımlarında roman başkişisi Minka, Jön Türk Hareketi’nin bir taraftarı olarak kendisini siyasi çalkantıların içinde bulur. Rejim tarafından siyasi suçlu ilan edilerek hapse atılır. Minka’nın İstanbul’un kamusal alanında bulunması ve evinin özel alanının hapishane ile yer değiştirmiş olmasının altındaki neden, eski eşi Bahri bey ve eşinin kardeşi Sahur beyin parçası olduğu Jön Türk Hareketi’dir. Minka’nın Jön Türk Hareketi’ndeki yeri ile Bjelevac, bunun tarihsel öznenin bilinçli, tasarlanmış bir eylemi olmayıp, sadece bir tesadüf olduğunu ve evin içindeki iktidar sisteminde mevcut adaletsizliğin sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Minka’nın hapishanede kalması anlatıcı için Osmanlı Devleti’nin sembolik mekânı olan Enderun tasvirini romanın dokusuna yedirme fırsatını doğurmuştur. Bjelevac

sürdürmeye devam etti. Aslında II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine giden süreç de böyle başladı. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada İttihatçıların isteği ile Ekim 1908’de Selanik’te bulunan ve komutanlarının çoğu İttihatçı olan Avcı taburlarının İstanbul’a getirilip, Yıldız Sarayı yakınlarındaki Taşkılla’ya yerleştirilmesi gergin bir ortam yaratmıştı. Zira bu taburlardaki subaylar meşrutî yönetimin gerekliliğine inandıkları kadar, II. Abdülhamid’in varlığını da meşrutîyetin en büyük tehdidi olarak görüyordu. Bu ortam içinde İsyân, 13 Nisan 1909 tarihinde (Rumî 31 Mart’ta meydana geldiği için “31 Mart Vak’ası” denilmektedir) sabahı daha önce adı geçen Avcı taburlarına mensup askerler Ayasofya Meydanı’nda (Sultanahmet) toplanarak gösteri yapması, silah atması ve bazı isteklerde bulunması ile başladı. Kısa zamanda toplanan kalabalıktan ahenkli bir ses çıkmıyordu. Herkes kendi taleplerini seslendiriyordu. Fakat ortak söylem olarak Padişah’tan “şeriat”ın tam olarak uygulanmasını ayrıca Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ve Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza’nın görevden alınmasını istiyorlardı. Bu taleplere bakıldığında aslında isyancılar hem II. Abdülhamid ve hem de İttihatçılara karşı idiler. İsyânı bastırmak üzere oluşturulan Hareket Ordusu hiçbir mukavemet görmeden İstanbul’a girdi. 24 Nisan’da sıkıyönetim ilan edildi ve isyan tamamen sona erdi (Kurşun, Z. (2013). Son hamle: Meşrutîyet yıllarında Osmanlı Devleti. Z. Kurşun (ed.), *Osmanlı Tarihi (1876–1918)* içinde (Ünite 7). Anadolu Üniversitesi Yayınları).

romanın bu noktasında Enderun tasvirine yer vererek roman karakterinin edebi portresinden uzaklaşır ve Osmanlı Devleti'nin tarihî dönemecinde sosyal ve kültürel hayat ile ilgili bilgilere yer verir. Her ne kadar gerçek bir mekân olsa da, Bjelevac'ın evreninde Enderun tarihe dayanan çatışmaların metaforu, siyasi gücün sembolü ve asırlara dayanan Türk tarihinin şahidi konumundadır. “Önceki adıyla Burun, bugünkü adıyla Sarayburnu'nda denizin kıyısına kadar uzanan ve bugüne kadar muhafaza edilen eski Bizans binası, geçmişte kudretli imparatorlukların merkezi, bugün ise geçmişi muhafaza eden sakin bir müzedir. Binanın bir bölümü müzeye ayrılmış, diğer bölümleri ise boş kalmıştır” (Bjelevac, 2010, s.172)

Tarihî anlamlarla yüklü bu mekânın tasvirine Bjelevac özenle yaklaşmıştır. Enderun'un dört bir tarafını saran büyük park, açılışı tarihî sarsıntıları sembolize eden kalenin kapısı detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Enderun, Osmanlı sarayındaki mevcut içyapının gücünü ve büyüklüğünü gösteren bir mekân olarak, Minka'nın evinin iç mekânının adeta bir yansıması gibidir. Romantik bir dille betimlenen Enderun, duysal izlenimlerle; çürümüş yaprakların kokusundan denize bakıldığında görülen nem ve karanlığa kadar, toplumsal ve tarihsel değişimlerin edebi bir ifadesidir (Žujo-Marić, 2020, s. 192). Enderun duvarlarının içindeki sessizlik, top mermilerinin sesleriyle ve değişen zamanın sesleriyle yer değiştirecektir. Romantizmin şiirsel unsurları, İstanbul'un eski düzenin temsilcileriyle, değişim yanlısı Jön Türk Hareketi'nin ideallerini savunanlar arasındaki silahlı mücadelenin sahnesi haline gelmesinde de kendini gösterir. Günün belirli bölümleri, bu çerçevede sembolik bir potansiyel taşır: İstanbul'un gece atmosferi, siyasi rakipler arasındaki güç mücadelelerini ve tartışmalarını simgelerken, “güneşin doğarak ışıklarıyla büyüleyici İstanbul şehrini aydınlatmaya başladığı” şeklindeki metafor, yeni bir politik düzenin ve Minka'nın zindandan kurtuluşunun habercisidir. İstanbul'un tanınmış kentsel simgeleri, Ayasofya, Beyazıt Meydanı ve Sultanahmet Meydanı, Bjelevac'ın romanında tarihsel değişimin ve değişim gücünün anlamını taşır. Bu değişim, sivil halk ile askeri birliklerin iç içe geçtiği geniş bir kalabalıktan oluşan bir alayla birlikte gelir.

Sonuç

Abdurezak Hivzi Bjelevac, zengin vizyonuyla, Bosna ve Boşnak toplumunun en önemli sorunlarını ele almıştır. Bunlar arasında Batılılaşma, kadın özgürleşmesi, göç, emperyalizm gibi konular yer almaktadır. Bu nedenle, yüzyıla hâkim değişim

rüzgârları içinde toplum yaşayışını ve şartlarını kaydeden bir zamane yorumcusu olarak Bosna Hersek'in kültürel hafızasında yerini almıştır. Bosna'da yaşanan bu tarihî gelişmelerin ve dönemeçlerin, dönemin Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerle paralellik göstermesi, İstanbul'da eğitim görmüş ve yaşamış olan Bjelevac'ın eserleri için müthiş bir tarihî arka fon oluşturmuştur. Bu haliyle Bjelevac'ın iki önemli eseri *Başka Bir Güneş'in Altında* ve *Minka*'nın dönem romanları olarak Osmanlı'nın yakın dönem tarihinde yer tutan Abdülhamid dönemi, Jön Türk Hareketi, 31 Mart Olayı, Batılılaşma süreci ve kadının özgürleşmesi gibi konulara dair önemli bilgiler ve görüşler içerdikleri saptanmıştır. Makalede incelediğimiz *Başka Bir Güneş'in Altında* ve *Minka* romanlarında Batılılaşma, kadının özgürleşmesi ve daha spesifik ve siyasi konular olan Abdülhamid dönemi, Jön Türk Hareketi ve 31 Mart Olayı'nın kısmi bir şekilde ele alındığı, Bjelevac'ın bu konudaki gözlemlerinin zaman zaman keyfi ve üstün körü olduğu gözlemlenmiştir. Yazar, *Başka Bir Güneş'in Altında* romanında Jön Türk hareketine ilişkin bu tür bir teşkilatlanmaya neden olan sorunlar, harekete katılan kişilerin kimliği, hedefler ve görevler, teşkilatlanma yöntemleri, bu hareketin saray çevresinde çektiği tepkiler, harekete karşı alınan önlemler, Jön Türk fikirlerinin halk arasında karşılanışı vb. konularda birçok önemli soru ortaya koyuyor. Öte taraftan *Minka* adlı romanda ise aynı dönemde geçen olayları bir kadın özgürleşmesi süreci içerisinde ele alarak, başkışı Minka üzerinden kadının toplumsal ve siyasi gelişmelerdeki rolünü sorgularken, o dönemde kurulan kadın cemiyetlerinin işleyişi hakkında neredeyse bilimsel bir üslupla tarihe notlar düşüyor. Tarihî kaynaklarda yer verilen bilgiler, bu edebiyat metinlerinin tarihî önemi açısından vurgulanması gereken noktaların tespit edilmesine olanak tanımıştır. Abdurezak Hifzi Bjelevac'ın genel olarak II. Abdülhamid dönemine, özelde ise Jön Türk hareketine, 31 Mart Olayı'na ve Osmanlı'daki kadının özgürleşmesi hareketlerine kendi ideolojik penceresinden baktığı fark edilmiştir. Metni bir söylem pratiği olarak algılayan Yeni Tarihselcilik kuramı, Foucault'nun deyimiyle hiçbir metnin "masum" olmadığını, her metnin arkasında yazarının ve ideolojik temele dayanan sosyal ve tarihsel bağlamın bulunduğunu telkin eder. Bu nedenle böyle bir sonuç olağan ve beklenendir. Yazarın Batılılaşma ve modernleşme fikirlerine duyduğu kişisel yakınlık, onun romanda bu fikirleri ağırlıklı olarak eleştiriden uzak, son derece olumlu bir yaklaşımla sunmasına neden olmuştur. Roman bağlamında sultanın veya hükümetin temsil ettiği 'Öteki'ne karşı tutum aşırı derecede olumsuzdur, 'öteki' şeytanlaştırılmıştır. II. Abdülhamid

yönetimine karşı beslenen bu olumsuz tutumun, elbette tarihî kaynakların “metinsel gerçekliği” içinde temellendirilmiş olduğu bir gerçektir, ancak dönemin Osmanlı İmparatorluğu için son derece olumsuz politik ve sosyal bağlamı da göz ardı etmemek gereklidir. Birçok kaynakta, o dönemde yeterince kırılğan olan Osmanlı Devleti’ni her şekilde istikrarsızlaştırmaya ve nihayetinde devirmeye çalışan iç ve dış düşmanlar göz önüne alındığında II. Abdulhamid’in devlet içinde mutlak hâkimiyeti kurma çabaları kısmen haklı bulunmaktadır. Bu nedenlerle, Bjelevac’ın kendi deyimiyle “eski ruhun ve yeni ruhun mücadelesini” oldukça tek taraflı, yanlı ve bir monolog şeklinde tasvir ettiği sonucuna varılabilir. Bu çalışmanın *Başka Bir Güneş’in Altında* ve *Minka* romanlarında yer verilen tarihî olayların bazı yönlerini aydınlatmaya veya sadece bazı olası soruları sormaya çalıştığını söyleyebiliriz. Sonuç itibarıyla, her tarihî olay benzersiz ve biriciktir ve hiçbir zaman nihai cevaplara ulaşmamız mümkün değildir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

249

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2009). *Ideologija i državni ideološki aparati*. Karpos.
- Akşin, S. (1980). *100 soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Gerçek Yayınevi.
- Bjelevac, A. H. (2010). *Minka*. Svjetlost.
- Bjelevac, A. H. (1998). *Pod drugim suncem*. BH Most.
- Çavuş, R. (2002). Edebiyat incelemelerinde tarihe yeni bir dönüş. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42, 121-133.

- Đuvić, M. (2006). Minka - Roman o njenoj revoluciji. *Diwan*, 17-18, 107-116.
- Erdemir, K. G. (2018). Yeni tarihselci söylem ışığında bir disiplin olarak edebiyat. *Folklor/Edebiyat*, 24, 95. <http://dx.doi.org/10.22559/folklor.197>
- Gündüz, M. (2008). II. Abdülhamid dönemi eğitim ve ideolojisi üzerine araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12, 243-286.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). Jön Türkler. *İslam ansiklopedisi* içinde (C. 23, s. 584-587). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Idrizović, M. (1978). A. H. Bjelevac – *Život i književno djelo*. Svjetlost.
- Lešić, Z. (2003). *Nova Čitanja – Poststrukturalistička čitanka*. Buybook.
- Tekšan, M. (2020). Yeni tarihselcilik kuramı ve Louis De Bernieres'in Kanatsız Kuşlar romanı üzerine bir inceleme. *Turkish Studies Language and Literature*, 15, 2065-2092. <http://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.47077>
- Žujo-Marić, L. (2020). A city on the shores of Marmara in the Novel Of Abdurezak Hivzi Bjelevac. *Istraživanja*, 15, 187-200.

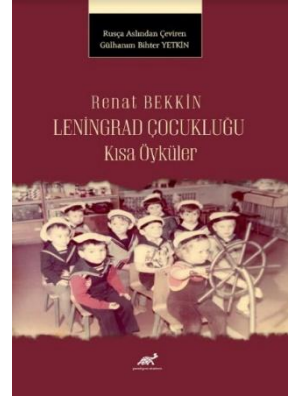
Kitap İncelemesi/Book Review
DOI: 10.53711/balkanistik.1578564
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2024; 6(2): 251-253
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2024; 6(2): 251-253

LENİNGRAD ÇOCUKLUĞU-KISA ÖYKÜLER

(Renat Bekkin, Çeviri: Gülhanım Bihter Yetkin, Paradigma Akademi, Çanakkale 2024, 221 Sayfa, ISBN: 978-625-6717-82-3)

Hayriye DURKAYA*

Renat İrikoviç Bekkin 1979 yılında Leningrad'da doğmuş Tatar asıllı oryantalist bir yazardır. Hukuk öğrenimi görmek için Moskova'ya gitmeden evvel, ailesiyle birlikte Leningrad'da yaşayan Bekkin, eğitilmiş bir ailenin çocuğu olarak ileri düzeyde Çince eğitim veren bir okula gönderilmiştir. Araştırmacı bir kişiliğe sahip olan yazar, hukuk ile ekonomi alanlarında doktora tezi ve otuzdan fazla makale kaleme almıştır. Yazarın edebiyata ilgisi ise küçük yaşlarda başlamış olup roman ve öykü çalışmaları bulunur.

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hayriye.drky@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1373-4284

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Durkaya

Cite As/Atıf: Durkaya, H. (2024). Leningrad çocukluğu-kısa öyküler. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 251-253.

Geliş Tarihi (Received): 03.11.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 08.12.2024

Leningrad Çocukluğu, Renat İrikoviç Bekkin'in kısa öyküler hâlinde tertip ettiği kitabıdır. Rusya'da 2023 yılında okuyucuyla buluşan eser, daha sonra Dr. Gülhanım Bihter Yetkin tarafından Rusça aslından Türkçeye aktarılmıştır. Çevirmen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunudur. Lisansüstü eğitimini ise Hacı Bayram Veli Üniversitesinde tamamlamıştır. Çalışma alanı, çağdaş Rus edebiyatı üzerinedir.

Leningrad Çocukluğu'ndaki öyküler kronolojik bir şekilde "Okuldan Önce", "Okul", "Kamplarda" ve "Akıllı Erkekler ve Kızlar" başlıkları altında sıralanmıştır. "Okuldan Önce" kısmında on yedi hatıra bulunur. Yazarın bebekken kafasına gelen büyük bir kaldırım taşından nasıl ucuz kurtulduğu, komşunun oğlu Petka ile bir erkek çocuğu olarak kendilerini ve kızları keşfetme süreci, yine Petka'yla oynanan heyecan dolu oyunlar, anaokulunda altına kaçırınca yaşanan büyük utanç, evdeki siyah havyarların hepsini yiyerek zehirlenme, duygusal bağ kurulan pembe domuz oyuncağın kum havuzunda kaybolması, beslenmek üzere alınan hamsterların hazin sonu... bu kısımda söz edilen anılardandır. İlkokula gidinceye kadarki dönemin anlatıldığı bu bölümde, eserin tamamında olmakla beraber, gülünç olaylara daha fazla yer verildiği görülür.

"Okul" başlığı, öykü sayısının en fazla olduğu kısımdır. Otuz altı öykünün aktarıldığı bu bölüme, ileri düzey Çince eğitim veren bir okula torpille yazıldığı için bunun duyulmasından korkan yazar, arkadaşlarının da kendisi gibi torpille geldiğini duyunca hissettiği rahatlamayı anlatan anıyla başlar. Çin devlet başkanının okullarını ziyarete geldiğinde gösteriş amaçlı yapılan hazırlıklar, okulda siyasi tartışma etkinliklerinin düzenlenmesi, temel askeri eğitim derslerinde söylenen marşlar, öğrencilerin kendi aralarındaki mektuplaşma serüveninde kendisinden ünlü yazar diye bahsedilmesi, okulda hazırladığı gazetenin ilgiyle karşılanması, edebiyat kulübünde yapılan faaliyetler, takım konseyi başkanlığına seçilme, yaşanan siyasal gelişmelerden etkilenen öğrencilerin darbe diye bir oyun uydurması, pul koleksiyonuna eklenen Stalin ve Hitler pulu, hayali olarak kurulan Kukuh Devleti'ne yazılan marş, öğretmenden cetvelle yenen dayak, Kırım'a gitmek üzere yapılan ilk tren yolculuğu... söz konusu bölümdeki öykülerde geçen olaylardır. Bu kısımda dikkat çeken detay yazarın, Rusya'da yaşanan veya yaşanmış siyasal gelişmelerden, tarihî ve milli meselelerden daha fazla söz ettiğidir. Anaokulu ve daha öncesine ait olan öykülerin anlatıldığı ilk bölümde, bu tür konulardan çok bahsedilmeyişi ise bir çocuğun, her ne şekilde olursa olsun çocuk kalabilmeyi başarmasıyla açıklanabilir.

“Kamplarda” başlıklı üçüncü bölüm, altı öyküden meydana gelir. Kamp hayatından çok da memnun olmayan yazarın, kendisini buradan alması için annesine zaman zaman gönderdiği mektuplar, kamp arkadaşlarıyla grup şeklinde oynanan oyunlar, Maşa’ya duyulan ancak bir türlü muvaffak olunamayan aşk... aktarılan öykülerdendir. Son kısım ise “Akıllı Erkekler ve Kızlar” başlıklıdır. Toplam dört öykünün bulunduğu bu bölümde yazarın Leningrad’a, başka bir ifadeyle çocukluğuna veda edişi anlatılır. Televizyona çıkma hevesinde olan yazar, katıldığı bilgi yarışmasında sağladığı başarı dolayısıyla Moskova’da itibarlı bir kurumda eğitim görme şansı yakalayarak Leningrad’dan ayrılır.

Yazarın çocukluk anılarını sıcak ve samimi bir üslupla paylaştığı *Leningrad Çocukluğu*, kısa kısa birçok öyküden oluşmaktadır. Güçlü bir dimağa sahip olduğu anlaşılan yazar, çocukluğuyla ilgili en ince ayrıntıları bile atlamaksızın başından geçenleri canlı tasvirlerle aktarmıştır. Eserin tamamında dikkat çeken ilk özellik ise gülünç öğelerin ön plana çıkartılarak başarıyla işlenmesidir. Bu yönleriyle kitap, okuyucunun sıkılmadan, zevkle okuyabileceği niteliktedir.

Mizahı, öykülerinde ustaca işleyerek sık sık tebessüm ettirmeyi sağlayan yazar Renat Bekki ve tabii ki eseri Türkçeye başarılı bir şekilde tercüme eden Gülhanım Bihter Yetkin’e emekleri dolayısıyla teşekkürler...

BALKAN

Dil ve Edebiyat Dergisi

ARALIK 2024
İSTİK
e-ISSN: 2687-2234

***BALKANİSTİK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ* YAYIN POLİTİKASI**

Hakkında

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde 2019 yılında yayın hayatına başlayan *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, dil ve edebiyat alanlarında akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı, uluslararası hakemli, açık erişimli elektronik dergidir. Derginin dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda beş makaleyi geçmemek kaydıyla diğer Türk lehçeleri ile Balkan dilleri ve İngilizce makalelere de yer verilebilir. Yılda iki kez (Haziran-Aralık) elektronik ortamda yayımlanır.

Amaç

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, Balkan dilleri ve edebiyatlarıyla alakalı bilimsel konu ve sorunları irdeleyen ve bu konularda öneriler getiren özgün araştırma makalesi, derleme makalesi, kitap eleştirisi ve çeviri niteliğindeki çalışmaları, Türk ve dünya literatürüne ve bilim dünyasına kazandırmayı hedefler. Tanımlanan nitelikte çalışmaları olan bilim insanlarının, çalışmalarını mümkün olan en hızlı şekilde bilim dünyasına sunmaları için adil bir zemin oluşturmayı amaçlar.

Kapsam

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nde, Balkan dilleri ve edebiyatlarını bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu iki temel alandaki sorunlara çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir. Bununla birlikte Balkan konulu olmak kaydıyla dil ve edebiyat alanının dışında her sayıda en fazla iki özel makaleye yer verilebilir. İçerik ve biçim bakımından yayın ilkelerine uygun, özgün kuramsal yazılar, araştırma yazıları, belgeler ve yorumlar, uygulamalar veya uygulamaya dönük yazılar, değerlendirme yazıları ve kitap eleştirileri dergimizde yayınlanmak üzere sunulabilir. Deneme, ödev, haber, duyuru ve benzeri çalışmalar kabul edilmez.

Yayın Politikası

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında araştırmacıların ve okuryazarların birbirini daha yakından tanınması konusunda en önemli iki ögeyi, dili ve edebiyatı bir araya getirerek milletler, kültürler ve bireyler arasında bir köprü kurmak ve bu amaç doğrultusunda hazırlanmış uluslararası düzeydeki bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak ilkesiyle yayımlanmaktadır.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen çalışmalarda alana yapılacak katkı, özgünlük, yeni ve dikkate değer görüşlerin ortaya konması gibi temel şartlar aranmaktadır. Balkan dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan yazılara yer verilir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak derginin Balkan coğrafyasına yönelik olması nedeniyle özellikle Balkan dillerinde yazılmış makalelere de yer verilmektedir.

Makalelerin *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'nde yayımlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayına kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

Araştırmalar etik kurallara uygun olarak hazırlanmalı ve metin içinde yapılan atıflar mutlaka belirtilmelidir. Yazarlar yardımcı programlardan (Ithenticate, Turnitin, intihal.net vb.) faydalananarak benzerlik (intihal) raporu alır. Kabul edilebilir benzerlik oranı üst sınırı %20'dir.

Makale Kabulü ve Değerlendirme Süreci

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen yazılar, öncelikle dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yazım kurallarına uyulmadığı takdirde yazarla iletişime geçilip gerekli düzenlemeleri yapması istenir. Yayın Kurulu, gönderilen yazıları doğrudan reddetme hakkına sahiptir. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi* bir alan dergisi olduğu için derginin amaç ve kapsamına uymayan yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

Dergimiz ortak yazarlı makale kabul etmektedir. Ortak yazarlı makalelerde yazarlık katkı oranları açık olarak belirtilmelidir. Katkı oranı en yüksek olan yazar ilk sırada yer alır. Diğer isimler katkı oranına göre sıralanır.

Değerlendirme için uygun bulunan araştırma ve derleme makalesi, kitap eleştirisi, çeviri niteliğindeki çalışmalar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin gönderilen daveti kabul etmeleri için 7 gün, daveti kabul eden hakemlere makaleyi değerlendirmeleri için 21 gün süre verilir. Dergimizde çift taraflı kör hakemlik uygulaması yürütülmektedir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, yazarların kimlikleri hakkında da hakemlere bilgi verilmez. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verir. Hakem değerlendirmesi sonucunda kabul edilen makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.

Hakemler tarafından düzeltme talep edilmesi durumunda yazara bilgi verilir ve çalışmanın revize edilip tekrar gönderilmesi talep edilir ve revizyonu kabul etmesi için 3 gün süre verilir. Düzeltme verilen makaleler için yazar(lar) tarafından revize edilmiş çalışma 14 gün içerisinde sisteme eklenmelidir. Düzeltme yapılmaması durumunda makale reddedilir.

Makale değerlendirme süreci (makalenin hakemlere gönderilmesi, hakemlerin daveti kabul etmesi, hakemlerin makaleyi değerlendirmesi, revizyon süresi) yaklaşık 45 gündür. Ancak hakemlerin revizyon sonrasında makaleyi yeniden değerlendirmek istemesi durumunda süreç uzamakta, yaklaşık 70 gün/10 hafta sürebilmektedir.

Çalışmanın nihai kabul kararı alması durumunda son düzeltmeler için yazarına gönderilmekte ve “bu şekliyle yayınlanabilir” onayı alınmaktadır. Süresinde onay göndermeyen yazar(lar)ın çalışması son hâliyle yayınlanır ve tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi editör, alan editörleri ve yayın kurulu üyelerinin yazılarına da yer verebilir. Ancak bu tip hâllerde değerlendirme sürecinde editör veya alan editörleri yer almaz.

Editörlük ve Hakem Değerlendirme Süreci

1. Makalenin editör sekreteryası tarafından ön incelemesi,
2. Makalenin editör kurulu tarafından kontrolü,
3. Makalenin dergi formatına uygunluğunun kontrolü,
4. İntihal/Benzerlik raporu değerlendirmesi,
5. Telif Hakkı Anlaşması Formu'nun incelenmesi,
6. Hakem değerlendirme sürecinin başlatılması amacıyla hakem davetinin gönderilmesi,
7. Hakem değerlendirme raporları doğrultusunda yazara bildirim yapılması,
8. Yazardan gelen revize edilmiş makalenin kontrolü ve hakemlere yönlendirilmesi,
9. Hakemlerin ikinci değerlendirme sonucunun yazara bildirilmesi,
10. Yazarın makalenin nihai hâlini göndermesi,
11. Editör tarafından son intihal ve benzerlik raporunun alınması,
12. Makalenin değerlendirme sürecinin tamamlanması,
13. Makalenin DOI numarasının alınması,
14. Dizgi ve mizanpajı yapılan makalenin yazardan son onayının alınması,
15. Makalenin yayınlanması.

Makale Geri Çekme Süreci

Yazar, makale yeni gönderi durumundayken geri çekme yetkisine sahiptir. Makale alt rollerde veya en az 1 hakem değerlendirmesi var ise yazar, editör onayı ile geri çekme talebinde bulunabilecektir. Editör 15 gün içinde talebe cevap vermezse makale DERGİPARK tarafından otomatik olarak geri çekilecektir. Gönderi yayım sürecinde ise yazar yalnızca istek gönderebilecek ve 15 gün koşulu işletilmeyecektir.

Detaylı bilgi için [tıklayınız](#).

Yazarlar, yayımlanmış, hakem sürecinden geçerek kabul edilmiş, erken görünüme alınmış ya da değerlendirme aşamasındaki çalışmalarıyla ilgili geri çekme işlemlerini dergi editörüyle birlikte gerçekleştirmelidir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Yayın Kurulu yayımlanmış, erken görünümdaki veya değerlendirme aşamasındaki bir yazıya dair telif hakkı ya da etik olmayan bir durum şüphesinin oluşması hâlinde çalışma hakkında incelemelerde bulunabilir. Kurul, inceleme sonucunda değerlendirme aşamasındaki bir yazıda telif haklarına ya da araştırma etiğine uygun olmayan bir durum tespit ettiği takdirde yazıyı değerlendirmeden geri çekebilir ve inceleme sonucunu yazara bildirir.

Açık Erişim Politikası

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Arşivleme

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi LOCKSS arşivleme sistemini kullanmaktadır.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesindeki isimler ve elektronik posta adresleri derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Diğer amaçlar veya başka bir bölüm için kullanılmayacaktır.

Ücret Politikası

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nde yayınlanan makaleler için yazarlardan makale işlem ücreti talep edilmez. Yazara telif ücreti ödenmez.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nin makaleleri için değerlendirme yapan hakemlere telif ücreti ödenmez.

BALKANİSTİK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Başlık: Makale başlığı, sayfaya ortalanmış, Times New Roman yazı karakteri ile 12 punto, kalın, büyük harflerle yazılmalıdır.

Başlığın uzunluğu 15 kelimeyi aşmamalıdır. Başlıklar makalenin içeriğini ve konu alanını yansıtmalıdır.

TR Dizin kriterlerine göre Latin harfleri dışındaki dillerde yazılmış makalelerde, mutlaka Latin harfleri ile yazılmış başlık, öz, anahtar kelimeler ve kaynakçaya (referanslar) da yer verilmelidir.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ilk harfi büyük müteakip harfler küçük ve soyad(lar)ı büyük harflerle olmak üzere başlığın altında sağa yaslı şekilde, koyu harflerle, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto yazılmalıdır. Önce ve sonrasında 12 nk boşluk bırakılmalıdır. Yazar(lar)ın unvan(lar)ı, görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ile ORCID numaraları dipnot (*) şeklinde sayfa altında belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa biçimde ifade eden ve en az 125 en fazla 300 kelimeden oluşan Türkçe öz bulunmalı; Times New Roman yazı karakteri ve 0,5 cm girinti ile 9 punto, kalın, büyük harflerle **ÖZ** şeklinde yazılmalıdır.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında en az 3 en fazla 7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmeli, Times New Roman yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

5. İngilizce Başlık: Makalenin İngilizce başlığı Türkçe anahtar kelimelerden sonra 12 nk boşluk bırakılıp koyu ve büyük harflerle, Times New Roman yazı karakteri ile 12 punto yazılmalıdır.

6. Abstract: İngilizce başlıktan sonra özün İngilizcesi koyu ve büyük harflerle **ABSTRACT** şeklinde verilmeli, Times New Roman yazı karakteri ve 0,5 cm girinti ile 9 punto yazılmalıdır.

7. Keywords: İngilizce özün altında anahtar kelimelerin İngilizcesi verilmeli, Times New Roman yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

8. Ana Metin: A4 boyutunda kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 11 punto, 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraflar 1 cm içeriden başlamalıdır.

Sayfa üst kenarı 5 cm, sağ ve sol kenarlar 4 cm, alt kenar 3 cm olacak şekilde boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır.

Dergiye gönderilen makalelerde Türk Dil Kurumu *Yazım Kılavuzu*'na (kısaltmalar dâhil) uyulmalıdır.

Çalışmanın 35 sayfayı aşmayacak şekilde yazılması tercih edilir. Belirlenen sınırı aşan makalelerin yayınlanma kararı Yayın Kuruluna aittir.

Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır. Kelime aralarında, nokta ve virgül işaretlerinden sonra bir karakter boşluk bırakılmalıdır.

9. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Her düzey başlıkta sözcüklerin ilk harfi büyük yazılmalı, kalın ve düz olmalıdır.

10. Dipnot: Göndermeler, metin içinde gösterilmelidir. Dipnot, sadece açıklamalara ihtiyaç duyulduğu takdirde kullanılmalıdır. Açıklama maksadıyla verilen dipnotlar Times New Roman yazı karakteri ile 9 punto büyüklüğünde yazılmalı, iki yana yaslanmalı ve tek satır aralığında olmalıdır. Boşluklar alttan ve üstten 0 nk olarak ayarlanmalıdır.

11. Alıntı ve Göndermeler: *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'nde alıntı ve kaynakça yazım kuralları APA 7 (American Psychological Association) temel alınarak oluşturulmuştur.

Doğrudan alıntılar 40 sözcükten az ise cümle içinde tırnak işareti kullanılarak; 40 veya daha fazla sözcükten oluşan alıntı ise blok hâlinde, düz yazı

stili ile tırnak işareti kullanılmadan verilmelidir. Blok alıntı, sayfanın sol kenarından 1 cm, ilk satır 0,5 cm; sağ kenardan 1 cm içeriye girinti yapılmalı ve bu bölüm 10 punto olmalıdır.

Metin içi göndermeler için örnek:

1. Belirli bir cümle, kavram ya da paragrafa gönderme:

..... (Tanpınar, 2003, s. 154)

2. Bir makale veya kitabın bütününe gönderme:

..... (Tanpınar, 2003) veya Tanpınar (2003)'ın belirttiğine göre...

3. İki yazarlı yayına gönderme:

..... (İsen ve Durmuş, 2023, s. 41) veya İsen ve Durmuş (2023, s. 41)'a göre.....

4. Yazar sayısı üç veya daha fazla olan yayına gönderme:

..... (Kaplan vd., 1988, s. 5) veya Kaplan vd. (1988, s. 5)'ne göre.....

5. Eğer alıntı birden fazla eserden yapılmış ise alıntının sonunda parantez içerisinde alfabetik sıra takip edilmeli ve her bir kaynak noktalı virgül ile ayrılarak gösterilmelidir.

..... (Kaplan vd., 1988; Moran, 1978; Tanpınar, 2003).

Burada yer almayan durumlar için <https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition> adresindeki açıklama ve örneklerle göre gönderme yapılabilir.

12. Kaynakça: Kaynakça yazım kuralları APA 7 (American Psychological Association) (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>) temel alınarak oluşturulmuştur.

Kaynakça başlığı metnin sonunda ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve düz olarak, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto büyüklüğünde iki yana

yaslanarak yazılmalıdır. Künyeler yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmeli, 1 cm paragraf girintisi verilerek “asılı” ve iki yana yaslı şekilde sıralanmalıdır.

Bir yazarın birden çok çalışmasına kaynakçada yer verilecekse yayın tarihine göre eskiden yeniye göre sıralanmalıdır.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılmışsa eser adları alfabetik olarak sıralanmalı ve her yayın yılının sonuna bitişik olarak alfabetik sıraya göre harf tahsis edilerek “2008a”, “2008b” şeklinde listelenmelidir.

Kitap, dergi, gazete ve tez adları *italik* olmalıdır.

Eser isimlerinin (makale başlığı ya da kitap adı gibi) özel isimler haricinde sadece ilk kelimesinin ilk harfi büyük olmalıdır.

Apa 7’ye göre kaynakçada kitap ya da tezlerde yayınevi yeri (ili/eyaleti/ülkesi) yazılması uygulaması kaldırılmıştır.

Kaynakça için örnekler:

Tek yazarlı kitap:

Acaroğlu, M. T. (2016). *Türkçeden Bulgarcaya geçen kelimeler sözlüğü*. Trakya Üniversitesi Yayınları.

Hafız, N. (1989). *Makedonya Türk halk edebiyatı metinleri*. Anadolu Sanat Yayınları.

Mccarthy, J. (1995). *Ölüm ve sürgün* (B. Umar, çev.). İnkılâp Kitabevi.

Tanpınar, A. H. (2003). *19 uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.

İki yazarlı kitap:

İsen, M. ve Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk edebiyatı tarihi*. Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi Yayınları.

Kaynağın ikiden fazla yazarı varsa: APA'nın 7. sürümü, 20 yazara kadarki çalışmalarda tüm yazarların listelenmesini zorunlu tutmakla birlikte 21 veya daha fazla yazar için ilk 19 yazarın adı ve ardından son yazarın listelenmesini yeterli görmektedir.

Kaplan, M., Enginün İ. ve Emil, B. (1974). *Yeni Türk edebiyatı antolojisi I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kitap bölümü:

Ercilasun, A. B. (2017). Dîvânû lugâti't-Türk hakkında. A. İ. Öbek, Y. Topaloğlu ve O. Durmuş (ed.), *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu hatıra kitabı* içinde (s. 149-156). Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Ansiklopedi maddesi:

Karpat, K. (1992). Balkanlar. *İslâm ansiklopedisi* içinde (C. 5, s. 25-32). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İnalcık, H. (2008). Rumeli. *İslâm ansiklopedisi* içinde (C. 35, s. 232-235). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dergi makalesi: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Derginin Adı*, Cilt(Sayı), sayfa aralığı.

Dergi cilt sayısı italik ancak sayı numarası (varsa) parantez içinde düz olmalıdır.

Moran, B. (1978). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın saatleri ayarlama enstitüsü. *Birikim*, 37, 44-54.

Hacıeminoğlu, N. (1983). Gönüllerde yaşayan Âkif. *Türk Edebiyatı*, 113, 13.

Makalenin DOI numarası varsa mutlaka doğrudan bağlantı olarak verilmeli ve sonuna nokta (.) konulmamalıdır. Örnek:

Kelağa Ahmet, İ. (2017). Skarlatos Vizantios'un Yunan sözlükbilimindeki yeri ve 1835 tarihli sözlüğünde tespit edilen Türkçe alıntılar. *Türkiyat Mecmuası*, 27(2), 135-169. <https://doi.org/10.18345/iuturkiyat.370064>

Tezler:

Yayımlanmamış yüksek lisans veya doktora tezi:

Hacıoğlu, S. (2002). *Bulgaristan Türklerinin sosyo-kültürel değişimi (1944-1989)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Çevrim içi yayımlanmış yüksek lisans veya doktora tezi:

Kutlar Aksel, H. (1995). *Balkan dillerindeki Türkçe kültür kelimeleri (2 cilt)* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/12025>

İnternet alıntısı: Web sayfası başlıkları italik olarak verilmeli.

Millas, H. (2005, 23 Aralık). *Türk ve Yunan edebiyatında mübadele-benzerlikler ve farklar*. Herkül Millas. <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/186-tuerk-ve-yunan-edebiyatnda-muebadele-benzerlikler-ve-farklar-.html>

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. 20 Haziran 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

Wikipedia girişi:

Türkçedeki yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe karşılıkları. (2023, 20 Haziran). *Wikipedia* içinde. https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkçedeki_yabancı_kökenli_sözcüklerin_Türkçe_karşılıkları

Tablo ve şekillerin gösterimi:

Tablolar ve şekiller metin içine yerleştirilmelidir. Tablo ve şekillere sıra numarası verilmelidir. Tablo/Şekil numarası ve tablo/şekil başlığı, tablonun/şeklin

üzerinde ifade edilmelidir. Tablo/Şekil numarası kalın yazılmalı; tablo/şekil başlığı ise tablo/şekil numarasının alt satırında, her kelimenin ilk harfi büyük ve italik olarak verilmelidir. Tablo/şekle ait notlar varsa sola dayalı olarak tablo/şeklin altında verilmelidir. Bu notlar yalnızca ihtiyaç duyulması hâlinde eklenmelidir.

Burada yer almayan durumlar için
<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition> adresindeki
açıklama ve örneklerle bakınız.

Örnek:

Tablo 1

Tablo Adının İlk Harfler Büyük ve İtalik Olmalı

	xxx	xx
xx	x	xx
xxx	x	xx
xx	xx	xx
xxx	x	xx